



MS2
003754
165
2

MILITAIRE SPECTATOR



Oostenrijkse infanterie

(zie blz. 53)



UITGAVE

Koninklijke Vereniging ter
Beoefening van de Krijgswetenschap

Secretaris: J. Hardenbol
Seringenlaan 25, 7313 CH Apeldoorn

Ledenadministratie:
K. Doormanlaan 274, 2283 BB Rijswijk

HOOFDREDACTEUR

T. de Kruijf

generaal-majoor der genie b.d.
p/a Inst. Defensie Leergangen MPC 58B
Postbus 20701, 2500 ES Den Haag
Telefoon (015) 215 27 00

ADJ. HOOFDREDACTEUR

D. Starink

commodore Koninklijke Luchtmacht

REDACTEUREN

ir. J.W. van Bemmel

kolonel van de technische staf

prof. J.M.J. Bosch

brigade-generaal der cavalerie

drs. P.H. Kamphuis

hoofd Sectie Militaire Geschiedenis KL

F.H. Meulman

luitenant-kolonel Koninklijke Luchtmacht

drs. G.J.C. Roozendaal

generaal-majoor van de militair psycho-
logische en sociologische dienst

BUREAUREDACTIE/PRODUKTIE

mw. M.H.C. de Nijs

Brasserskade 227a, 2289 PA Rijswijk
Telefoon (015) 215 27 67

ABONNEMENTEN

f 40,-, (studenten f 25,-) buitenland
f 50,- per jaar. Losse nummers f 4,-

ADVERTENTIES

Giethoorn-NND

Postbus 41, 7940 AA Meppel

Telefoon (0522) 26 66 66

I.s.m. CET Reclame & Publiciteit

Rogge 19, 5521 RX Eersel

Commerciële zaken: A.H.C. Thijssen

Telefoon (0497) 51 67 89

NADRUK VERBODEN

JAARGANG 165 NUMMER 2 1996



MILITAIRE SPECTATOR

50 Editoriaal:
Srebrenica revisited

52 Mededelingen

53 D.W. Hoekendijk:
VHKL, Wiener Art. De herstructurering van het
Oostenrijkse Bundesheer

58 drs. J. Ballast:
Operatie Storm. Het Kroatische slotoffensief tegen
de Republiek van de Servische Krajina

67 drs. J.W.M. Schulten:
Duitse krijgsgevangenen na de Tweede Wereld-
oorlog. Theorie en praktijk van het humanitaire
oorlogsrecht

76 S. Crawford:
Racial integration in the British Army. An historical
perspective

80 prof. dr. H. Amersfoort:
Exit dienstplicht. Terugblik en vooruitblik

86 J.G.H. van Stijn:
Inventarisatie en analyse van beveiligingsrisico's bij
de Koninklijke Luchtmacht. In vredestijd

89 Boeken

Srebrenica revisited

De val van Srebrenica heeft mede de weg vrijgemaakt voor de Amerikaanse diplomatie om een vredesakkoord voor voormalig Joegoslavië te dicteren. In ons land werd tegelijkertijd veel energie gestoken in zelfonderzoek naar het optreden van onze blauwhelmen ter plaatse, en dat in het volle licht van de publieke schijnwerpers. Dat biedt, mede door de verzamelde informatie in het kader van het debriefingsonderzoek, een unieke kans om lessen voor de toekomst te trekken. Waar de organisatorische aspecten reeds in het editoriaal van november 1995 aan de orde zijn gesteld, handelt het navolgende vooral om het *beeldvormingsprobleem*. Aanleiding vormt de geconstateerde tegenstelling tussen het optreden van *Dutchbat* en de onuitvoerbaarheid van haar opdracht (waar zo langzamerhand iedereen van doordrongen is geraakt) enerzijds en de negatieve toon van de berichtgeving anderzijds.

De beeldvormingslessen liggen op een aantal terreinen. Ten eerste is de indruk blijven hangen dat de inzet in VN-verband toch vooral een *nationaal* optreden is geweest. En dat terwijl de Nederlandse militairen onder operationeel bevel van de wereldorganisatie stonden. In Nederland overheerste echter steeds de nationale invalshoek: „onze jongens” werden gegijzeld, „onze F’16’s” voerden gevechtsvluchten uit, „onze vrachtauto’s” brachten humanitaire hulp, enz. Vooral *De Telegraaf* wist met vette krantekoppen dit beeld op te roepen. Een ethocentrisch beeld dat gemakkelijk te verklaren valt: het eigen hemd is nader dan de rok en volkeren waarderen zichzelf altijd beter dan andere.

Het beeld werd versterkt, ongetwijfeld deels ongewild, door minister Voorhoeve die in de bunker van het Plein de operaties „leidde” en door de aanwezigheid van premier Kok, minister Voorhoeve en kamerleden in Zagreb. Zeker, de opluchting over de goede afloop, althans voor „onze” militairen, was oprecht, groot en hartverwarmend. Maar de vraag rijst of toen het maatgevoel niet uit het oog is verloren. Nog los van de rampzalig verlopen persconferentie, die overigens vraagtekens oproept over het vermogen van Defensie om onder bijzondere omstandigheden intense mediabelangstelling te regisseren, werd door het feestje met de Prins van

Oranje als stralend middelpunt, het beeld „bevestigd” dat hier – letterlijk – de veilige thuiskomst van een *nationale* eenheid werd gevierd; een feestje vlakbij het inzetgebied, waaruit de eenheid, alle goede intenties en inzet ten spijt, bepaald niet zegevierend was teruggehaald.

Op de televisie, voor de radio en in de kranten spraken Nederlandse militairen en hun achterban zich uit over het optreden van *Dutchbat*. De toonzetting was en bleef nationaal, vooral toen er vanuit het buitenland kritische commentaren weerklonken. Dat leidde haast vanzelf tot een verdedigende nationale reflex. Een beeld dat verder werd aangescherpt toen de discussie zich concentreerde op de vraag waarom „wij” door de VN, en UNPF-commandant Janvier in het bijzonder, in de steek waren gelaten. Les één kan dus zijn dat elke toekomstige inzet in VN-verband vanaf het prille begin ook 100% als zodanig wordt geprofileerd. Duidelijker dan tot nu toe zullen in het verkeer met de Kamer en in de woordvoering richting media de operationele bevoegdheden moeten worden belicht – en dus de grenzen aan de „Haagse” zeggenschap. Een actiever voorlichtingsbeleid lijkt temeer op zijn plaats, omdat het met de kennis over de VN bij de Nederlandse bevolking slecht is gesteld. Zo kent volgens een recent onderzoek slechts 50% van de Nederlanders de naam van de secretaris-generaal van deze organisatie.

Een tweede les betreft de *voorlichtingsdiscipline*. Het is eenvoudig om de pers alle schuld te geven van een onjuiste beeldvorming, maar dat is te simpel geredeneerd. De militair creëert ook zijn eigen imago. Hier geldt overduidelijk: voorkomen is beter dan genezen. De meeste militairen zijn het niet gewoon om voor het oog van de tv-camera of voor de radiomicrofoon op te treden. Terecht heeft de minister op 30 oktober aangekondigd de militairen hiertoe beter te willen toerusten. Dat kan echter niet van de ene op de andere dag. Tot nu toe spelen mediavaardigheden slechts een ondergeschikte rol in de opleiding van het personeel en in de selectie van de leidinggevende functionarissen. En mede daardoor is de krijgsmacht een sterk introverte organisatie gebleven. Maar we leven niet langer in de tijd van de Koude Oorlog, toen zij in het isolement van de werkvloer kon optreden en de pers, in geval van oorlog, genoeg zou moeten nemen met een communicé vanuit een bunker. Anderzijds is, als de mogelijkheid zich voordoet, de verleiding groot om uit te wijden over zaken die niet specifiek „des militaires” zijn. Dit is des te

riskanter, omdat in vredesoperaties het politieke en het militair-operationele onlosmakelijk met elkaar zijn verbonden. Een simpele speculatie over welke van de partijen een mortiergranaat zou hebben afgevuurd, kan al ernstige repercussies hebben. En zolang niet de zekerheid bestaat dat het personeel beschikt over de noodzakelijke politieke antenne, kan het raadzaam zijn de woordvoeringsbevoegdheid te beperken.

Voor vragen over de operationele aspecten zou dan moeten kunnen worden verwezen naar een professionele, eenhoofdige en dus gecentraliseerde woordvoering ter plekke, door de officiële VN- (of NAVO-) woordvoerder, of dat nu een Nederlander is of niet, aldus het internationale kader onderstreept.

Voor wat betreft de specifiek-Nederlandse aanvullende behoefte om informatie zou de krijgsmacht bij de eenheden, bij de crisis- en operationele staven moeten beschikken over professionele woordvoerders, die het militaire vak vanuit de praktijk kennen, ervaring hebben met vredesmissies en de Haagse gevoeligheden kennen. Zij zullen in belangrijke mate het herkenbare gezicht naar buiten moeten worden, ze kunnen als professionals worden afgerekend op hun resultaten en – wat het belangrijkste is – zij fungeren als buffer voor de commandant, die zich in crisissituaties moet kunnen concentreren op leiding geven. Professionele woordvoerders kunnen ertoe bijdragen dat de terugkerende militairen (en hun achterban, zoals het debriefingsrapport laat zien) niet direct het eigen verhaal aan de media „verkopen”. Dit laatste vergt evenwel ook een grotere discipline bij het personeel, alsmede een andere aanpak bij terugkeer. En dat laatste leidt tot een mogelijke derde les.

Debriefing van uitgezonden personeel na terugkomst zal een hogere prioriteit moeten krijgen dan snelle terugkeer naar de familie. De beroepsmilitair zal er net als zijn Engelse of Ierse collega's mee moeten leren leven dat na de inzet in het operatiegebied, aansluitend een periode van een à twee weken in afzondering nodig kan zijn. Niet alleen vanwege de administratieve afhandeling, medische check-out of psychologische debriefing, maar ook en vooral om nauwgezet de opgedane ervaringen op schrift te stellen en om weer te acclimatiseren aan het politieke/maatschappelijke klimaat thuis; organisatie en personeel moeten elkaar kunnen bijpraten. Een dergelijke overgangperiode kan, in

combinatie met een grotere zelfdiscipline richting media, voorkomen dat, zoals in het geval van Srebrenica, een circuit van geruchten en „ongeleide” individuele uitspraken ontstaat dat de krijgsmacht en ook individuele militairen beschadigt. Het CDA-kamerlid Hillen heeft op 1 december tijdens het symposium „Delegeren: zegen of straf” er nog eens op gewezen hoezeer een dergelijke geruchtenstroom de vertrouwensbasis tussen politiek en krijgsmacht aantast. Ten slotte lijkt een investering in de belangrijkste partner in het beeldvormingsproces, de media, de moeite waard. Voor de complexe vredesoperaties is professionele verslaggeving onontbeerlijk. Hoe meer kennis de verslaggever heeft van militair optreden, van de moeilijkheden ter plekke, des te kleiner de kans op verkeerde conclusies vanwege onwetendheid. Zoals in het geval waarbij een journalist het „naar binnen draaien” van de .50 mitrailleurs op en rond de compound Potocari interpreteerde als het richten van de wapenning richting moslims, daarbij suggereerd dat *Dutchbat* zou hebben geholpen de moslims in toom te houden. Kortom, het is een krijgsmachtbelang journalisten waar mogelijk te ondersteunen: door betrouwbare informatie te verstrekken, door professionele woordvoerders ter plekke en door opleidingen aan te bieden. Nu crisisbeheersing een betrekkelijk nieuwe hoofdtaak voor Defensie is, is het raadzaam na te denken of de relatie met de media wel voldoende is afgestemd op de nieuwe taken. Moet er niet een pool van „defensie-watchers” of oorlogscorrespondenten worden gevormd? Journalisten die vanuit de krijgsmacht regelmatig bijgepraat kunnen worden over ontwikkelingen binnen spanningshaarden en/of binnen de krijgsmacht. Op basis van een bepaalde vertrouwensrelatie zouden zij in het operatiegebied op ruime faciliteiten mogen rekenen om, met behoud van de eigen verantwoordelijkheid, het Nederlandse thuisfront zo goed mogelijk te berichten.

Samenvattend geldt dat zowel burger als militair zijn gebaat met een goede, herkenbare beeldvorming. De geschiedenis kent teveel voorbeelden waarbij uiteenlopende beelden leiden tot militairen die bij terugkeer stuiten op een muur van onbegrip, met als uiterste consequentie een vervreemding van de samenleving. Een aansporing temeer om door te gaan lessen van Srebrenica te formuleren, zeker nu de krijgsmacht in het kader van IFOR in voormalig Joegoslavië actief blijft!



Mededelingen

Hoe koop je een helikopter?

De heer R.H. van der Meer, van de Stichting Nederlandse Industriële Inschakeling Defensieopdrachten en commodore D. Starink van de KLu, geven antwoord op deze vraag tijdens een bijeenkomst van de Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap op dinsdag 5 maart 1996. Zij geven u een persoonlijk verslag van de perikelen rond de aanschaf van de *Apache*-helikopter.

Plaats: Ronde Zaal van het Defensie Voorlichtingscentrum, Korte Houtstraat 21, Den Haag. Vanaf 19.30 uur is de zaal open. Aanvang om 20.00 uur. Toegang voor leden is gratis; voor belangstellenden bedraagt deze f 5,- (aan de zaal te voldoen). Aanmelden tijdens kantooruren: 015-2152700.

NOV-publiciteitsprijs 1997

Op verzoek van de Nederlandse Officieren Vereniging publiceren wij de volgende oproep. De NOV stelt voor 1997 weer een bedrag van f 1500,- ter beschikking voor een publicistische prestatie, die de doelstellingen van de NOV bestrijkt. Als thema voor de prijs 1997 is gekozen voor:

Leidt een verbeterde bedrijfsvoering binnen de krijgsmacht ook tot een betere uitvoering van de kerntaken

In de Defensienota 1991 werd (weer eens) nadrukkelijk gekozen voor een bedrijfsmatige aanpak binnen de defensieorganisatie. Sindsdien hebben begrippen als bijv. zelfbeheer, contractmanagement en prestatie-indicatoren hun weg gevonden in het spraakgebruik van de defensieorganisatie. Ook de redactie van de Militaire Spectator vond het onderwerp van dermate belang dat een themanummer (MS 161(1992)(6)) werd gepubliceerd met de titel „Bedrijfsvoering in de KL“.

Er blijkt evenwel de nodige scepsis te bestaan over m.n. de vraag in hoeverre die bedrijfsmatige aanpak ook werkelijk bijdraagt aan de verbetering van het primaire „produkt“ van de krijgsmacht. Hieronder moet dan worden verstaan de effectieve uitvoering van de twee kerntaken zoals deze in de Prioriteitennota staan geformuleerd: het deelnemen aan crisisbeheersingsoperaties en de verdediging van eigen/bondgenootschappelijk grondgebied.

In aanmerking voor de publiciteitsprijs komen artikelen die gemeld onderwerp behandelen. De door de NOV ingestelde commissie NOV-publiciteitsprijs is reeds met haar werkzaamheden begonnen. Zij hanteert, evenals in voorgaande jaren, de volgende beoordelingscriteria:

- de oorspronkelijke publicatie moet in de Nederlandse taal zijn gesteld;
- het artikel moet bezinning op het officiersberoep mogelijk maken;
- het moet een voorlichtende werking hebben;
- het artikel moet zijn verschenen in het tijdvak 1 mei 1995 - 1 mei 1997 in een dagblad of periodiek.

De commissie NOV-publiciteitsprijs roept de lezers, auteurs, resp. aspirant-auteurs op, artikelen die aan deze criteria voldoen, in te zenden aan het secretariaat van de NOV, Wassenaarseweg 2c, 2596 CH Den Haag.

VHKL, Wiener Art

De herstructurering van het Oostenrijkse Bundesheer

D.W. Hoekendijk - luitenant-kolonel der luchtdoelartillerie

Na Finland en Zweden heeft Oostenrijk zich als derde neutrale land en als nummer vijftig in de rij, aangesloten bij het NAVO-partnerschap voor de Vrede. Op 10 februari 1995 zijn in Brussel de daarvoor benodigde documenten ondertekend. Deze nieuwe Oostenrijkse veiligheidspolitiek heeft de structuur van het Oostenrijkse *Bundesheer* veranderd. In dit artikel zal achtereenvolgens aandacht worden besteed aan de gewijzigde Oostenrijkse veiligheidsperceptie, de nieuwe uitgangspunten, de nieuwe wijze van optreden en organisatie, de inzet in het buitenland en de toekomstplannen voor het *Bundesheer*.

Veiligheidssituatie

Door het toetreden tot het Partnerschap voor de Vrede is het duidelijk, dat Oostenrijk een blijvende veiligheid zoekt in een samenwerkingsvorm met de andere Europese landen. Dit in tegenstelling met de tot voor kort zelf opgelegde neutraliteit. Wel blijft de behoefte bestaan zelfstandig te kunnen voorzien in de eigen veiligheid.

In het begin van de jaren '90 is in Oostenrijk een discussie ontstaan over de uitvoering van de neutraliteitspolitiek, zoals bedoeld in het „Staatsverdrag” van 1955. De Oostenrijkse *Bundesminister für auswärtige Angelegenheiten*, Dr. Alois Mock, heeft in 1992 aangegeven dat het regeringstreven erop is gericht een grotere solidariteit te tonen met de internationale gemeenschap. De re-

sultaten zijn te zien. Oostenrijk treedt toe tot de Europese Unie door het uiterst positieve resultaat van het referendum van 12 juli 1994 (67% is voor toetreding). Ook de recente ondertekening van het raamwerkdokument voor het NAVO-partnerschap voor de Vrede bevestigt dit beeld.

De landen om Oostenrijk richten zich in toenemende mate op een op het defensief gerichte militaire inspanning en handhaven daarbij niet alleen een omvangrijke, maar ook een kwalitatief goede, militaire capaciteit. De Oostenrijkse regering acht het echter hoogst onwaarschijnlijk, dat binnen afzienbare tijd een gewapend conflict tussen Oostenrijk en één van de aangrenzende landen ontstaat. Voorafgaande aan een toekomstig conflict wordt een relatief lange politieke waarschuwingstijd verwacht. Men rekent verder op een lange militaire voorbereidingstijd.

Oplaaierende crises in de directe omgeving van Oostenrijk hebben invloed op de veiligheidsbeleving. Het conflict op de Balkan is daarvan een duidelijk voorbeeld. Het is de verwachting dat de mogelijke inzet van Oostenrijkse strijdkrachten vermoedelijk op een aanzienlijk lager geweldsniveau zal liggen, dan in het verleden werd voorzien.

Daarnaast zijn nieuwe bedreigingen onderkend, die niet direct een militair karakter hebben. Hierbij denkt men aan ecologische en technische gevaren, terrorisme, georganiseerde misdaad, bevolkingsgroei en massamigratie, al dan niet gepaard gaande met uitbarstingen van geweld.

Bij de crisis langs de grens met

Slowenië in 1991, is geconstateerd dat Oostenrijk bij een calamiteit niet direct op steun van Europese veiligheidstroepen zal kunnen rekenen. De nu ontwikkelde dreigingsscenario's zijn zodanig dat, gelet op de gedaalde intensiteit van een mogelijk conflict, Oostenrijk met eigen middelen het grootste deel van de dreigingen de baas kan. Een voorwaarde daarbij is dat het *Bundesheer* in ieder geval kwalitatief gelijkwaardig is aan de strijdkrachten van de omringende landen.

Op weg naar de nieuwe structuur: het traject

Deze nieuwe inzichten vormden de basis voor een herstructurering van het Oostenrijkse *Bundesheer*. In de ministerraad werd op 13 augustus 1991 het document „*Sicherheitspolitisches Umfeld und Streitkräfte-Entwicklung*” besproken. Op basis daarvan werd opdracht gegeven tot de ontwikkeling van een nieuwe structuur. Op 14 juli 1992 stemde de Oostenrijkse ministerraad in met de „*Heeresgliederung Neu*”. Op 4 december 1992 gaf *Verteidigungsminister* Werner Fasslabend, het startschot voor de realisatie van de nieuwe structuur van het *Bundesheer*. Voor eind 1995 moet deze reorganisatie volledig zijn uitgevoerd.

Nieuwe uitgangspunten

Een politiek uitgangspunt voor het Oostenrijkse veiligheidsbeleid is, dat

het land een stabiele factor moet worden in Centraal-Europa en moet kunnen bijdragen aan de militair-strategische balans in de regio. Alhoewel de bescherming van de Oostenrijkse staat en zijn bewoners centraal is blijven staan, zijn nieuwe aspecten aanwezig in de invulling daarvan. Er is gekozen voor de zogenoemde *Abhaltestrategie*. De doelstelling is tweeledig: het verhinderen van een militaire aanval op Oostenrijk en het voorkomen dat Oostenrijk direct betrokken raakt in een conflict tussen of met andere landen. Activiteiten in het kader van de internationale vertrouwenwekkende maatregelen: verificatie, humanitaire hulpverlening, catastrofehulp en deelname aan internationale vredesondersteunende operaties, zijn voor Oostenrijk een belangrijk onderdeel van de *Abhaltestrategie*.

Op militair gebied verandert de opdracht van het *Bundesheer* niet. Wel komt door de veranderde strategie het accent van de inspanningen te liggen op de beveiliging van de landsgrenzen. Op basis hiervan is de nieuwe organisatiestructuur van het *Bundesheer* vastgesteld, waarbij is overeengekomen dat het *Bundesheer* moet beschikken over:

- uitsluitend conventioneel bewapende, defensief ontplooibare eenheden;
- zeer flexibele eenheden die in staat zijn aan een breed spectrum van bedreigingen met gepaste middelen het hoofd te bieden;
- capaciteit om, indien nodig, voldoende eenheden te genereren voor de militaire landsverdediging;
- eenheden die qua militaire capaciteiten en technologische ontwikkeling op hetzelfde niveau staan als de omringende landen en die noodzakelijk zijn voor de handhaving van de krachtsverhoudingen;
- eenheden waarmee Oostenrijk kan bijdragen aan de internationale vredesoperaties, maar ook aan gemeenschappelijke veiligheidsbelangen.

Als basis voor de nieuwe organisatie is uitgegaan van het bestaande systeem van algemene dienstplicht: het *Miliz*-systeem. De diensttijd bedraagt

nu totaal acht maanden. De vervulling kan plaatsvinden óf in acht aaneengesloten maanden bij de *Panzergrenadier*-eenheden, óf bij de *Jäger*-eenheden met een basisopleiding van zes maanden en aansluitend een maand troependienst. Deze laatste optie wordt gevolgd door de verplichte deelname aan grotere oefeningen: totaal dertig dagen binnen tien jaar na de eerste opkomst. Voor dit opleidingsmodel is op jaarbasis in totaal ca. 34.000 man benodigd.

De totale sterkte van het *Bundesheer* na volledige mobilisatie is verder vastgesteld op ca. 120.000 man. Dit is ongeveer 50% van de vroegere sterkte. Het betekent dat in totaal ca. 290 eenheden en ca. 70 regiments- en bataljonstaven worden opgeheven, waarvan een groot aantal mobilisabel was. Tijdens deze reductie vielen er geen verplichte ontslagen.

De nieuwe kern van de landstrijdkrachten wordt gevormd door dertien *Jägerbrigades* en drie *Panzergrenadierbrigades*. Deze worden het meest geschikt geacht voor de uitvoering van de gekozen strategie. De snelbeschikbare eenheden (*Präsenzkräfte*) hebben een totale sterkte van 15.000 man, waarvan 10.000 man in actieve dienst. Dit is zowel het beroepskader als ook dienstplichtigen. De resterende 5000 man zijn direct oproepbare reservetroepen behorende tot de zogenaamde *Miliz*. De luchstrijdkrachten, bestaande uit *Flieger- und Fliegerabwehrtruppen*, voeren zelfstandig de luchtverdedigingsopdracht en de ondersteuning van de landstrijdkrachten uit. Territoriale elementen van de oude *Raumverteidigung*, in het bijzonder de zogenaamde *Sperrtruppen*, zijn in sterk afgeslankte vorm opgenomen in de beveiliging en verdediging van de landsgrenzen. De *Sperrtruppen* hebben nu een sterkte van ca. 5000 man. Daarnaast is nog 2500 man voor territoriale bewakings- en/of beveiligings-eenheden beschikbaar.

Militaire vertaling

In vredestijd moet het *Bundesheer*

duidelijk de capaciteit tot zelfstandig handelen met militaire middelen laten zien en zo invulling geven aan het Oostenrijkse imago van een stabiele factor in Europa. Het *Bundesheer* moet op bedreigende situaties adequaat kunnen reageren. Er wordt ook voorzien in een geloofwaardige bewaking van het luchtruim: niet-geautoriseerd binnenvliegen moet worden voorkomen.

Door de keuze voor de *Abhaltestrategie* is het „*Konzept der Raumverteidigung*” losgelaten. Hierbij lag het accent op het onaantrekkelijk maken van een aanval door het systematisch hinderen van een doortocht door Oostenrijk. De kern was steeds nieuwe obstakels opwerpen op de veronderstelde doortochtroute van een aanvaller. Met de huidige *Abhaltestrategie* is het accent van het optreden verschoven naar de beveiliging en de verdediging van de landsgrenzen.

Bij een crisis aan de landsgrens moet het *Bundesheer* door een demonstratieve aanwezigheid de eigen bevolking geruststellen. Met de inzet van militaire middelen moet ook een uitbreiding van de crisis naar Oostenrijk worden voorkomen. Door een getrappt reactiesysteem, worden direct de snelbeschikbare eenheden ingezet. Later worden ook te mobiliseren *Miliz*-eenheden langs de grens ontplooid. Voor de logistieke ondersteuning zal gebruik worden gemaakt van lokale steun, die door het *Militärkommando* en/of door de civiele autoriteiten zal worden geleverd.

In het geval van een crisis met een geringe intensiteit en een geringe waarschijnlijkheid dat deze overslaat naar Oostenrijk, wordt door de *Präsenzkräfte* een beveiliging uitgevoerd (*Sicherungseinsatz*). Door objectbeveiliging en grenspatrouilles kan een sector van honderd tot honderdvijftig km met acht tot twaalf grensovergangen worden beveiligd. Mocht een verdere escalatie dreigen, dan kan worden overgegaan op gedeeltelijke of

¹ D.W. Hoekendijk ea., Oostenrijk, flankdreiging voor AFCENT? *MilSpect*(1987)(1) (33-41).

gehele mobilisatie. In dat geval wordt een grenssector van veertig tot vijftig km toegewezen aan een *Jägerbrigade*, waardoor de *Panzergranadierbrigades* vrijkomen. Deze worden ingezet als mobiele reserve of worden geconcentreerd in het vijandelijke zwaartepunt.

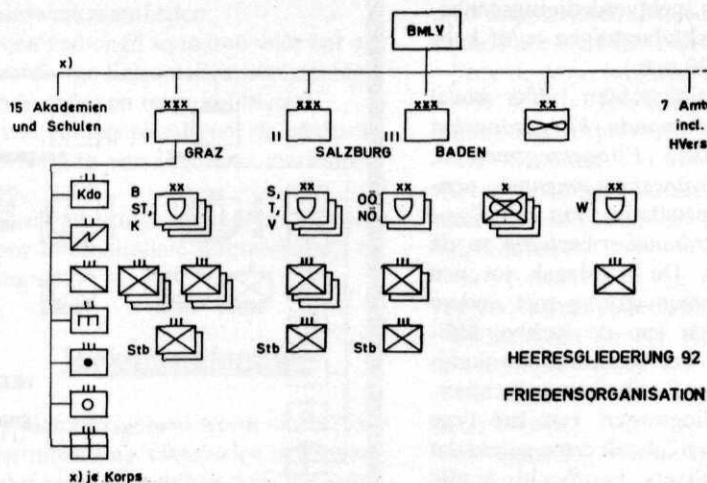
In geval van een gewapend conflict in de directe omgeving, moet Oostenrijk een vastberaden, doch niet-provoocerende houding kunnen tonen. Bij de voorbereiding op een grootschalig defensief zullen alle eenheden van het *Bundesheer* in de omgeving van de bedreigde sector worden geconcentreerd. Door deze concentratie in combinatie met de territoriale verdedigingsvoorbereidingen wordt getracht door militaire afschrikking een conflict te voorkomen. Mislukt de afschrikking, dan wordt zo dicht mogelijk aan de grens naar een beslissing gezocht. Zo min mogelijk eigen gebied wordt prijsgeven en de aanvaller zal sterk worden gehinderd om zijn aanvalsdoelen te bereiken. Door dit defensief optreden hoopt men een politiek-militaire situatie te creëren, die benut kan worden als uitgangssituatie voor het internationale veiligheidsmechanisme.

Concentratie voor een defensief betekent dat er voor het resterende deel van het grondgebied maar een klein aantal territoriale *Miliz*-eenheden beschikbaar is. Deze voeren een beveiligingstaak uit (*Sicherungseinsatz in der Tiefe*) door het statisch en mobiel beveiligen en bewaken van strategisch belangrijke objecten en/of gebieden.

Commandostructuur

De Oostenrijkse *Bundespresident* is de opperbevelhebber volgens artikel 80a van de *Bundesverfassung*. De gedelegeerde bevoegdheid ligt bij de *Bundesminister für Landesverteidigung*. Deze beschikt over een eigen staf in de vorm van het *Bundesministerium für Landesverteidigung* (BLMV). Het BMLV is het centrale punt in de commandostructuur.

In crisissituaties wordt het „Einsatz-



Afb. 1 Vredesorganisatie Oostenrijkse Bundesheer 1992*

management” van het BLMV geactiveerd onder leiding van de *Generaltruppeninspektors*. Deze crisisstaf is belast met de ondersteuning van de eigen *Bundesminister* en de *Bundesministerrat* op het gebied van de militair-strategische en logistieke aspecten en de coördinatie met civiele instanties in het kader van de crisisbeheersing.

Bij de inzet van een beperkt deel van de strijdkrachten kan één van de *Korpskommandos* worden belast met de operationele leiding. Er zijn drie *Korpskommandos* (Graz, Salzburg en Baden) met elk een aantal onder bevel gestelde regionale *Militärkommandos*. De negen *Militärkommandos*, per *Bundesland* één en één in Wenen, vormen samen met de drie *Korpskommandos* de ruggegraat van de nieuwe structuur. Zij vervullen de ondersteunende militaire taken (*Heeresverwaltung*) en coördineren de militaire activiteiten binnen een *Bundesland*. Bij een kleinschalig optreden, zoals catastrofe-inzet of grensbeveiliging, kan een *Militärkommando* deze taak worden toegewezen. In het kader van een defensief kunnen een-

* St: Steiermark; K: Kärnten; S: Salzburg; T: Tirol; B: Burgenland; V: Vorarlberg; Oö: Ober-Österreich; NÖ: Nieder-Österreich; W: Wien; Kdo: Kommando; Stb: Stab; FM: Fernmelde; BLMV: Bundesministerium für Landesverteidigung; HVers: Heeresversorgung.

heden in een regio onder bevel worden gesteld van een *Militärkommando*.

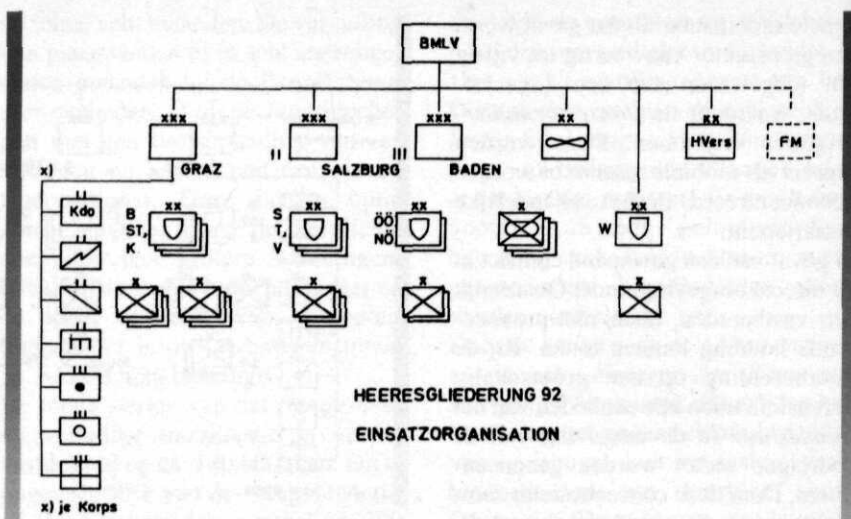
Vredesorganisatie

De vredesorganisatie van het *Bundesheer* in de *Heeresgliederung Neu* omvat direct onder het BLMV – naast de drie *Korpskommandos* en het *Kommando Fliegerdivision* – de dertien wapenscholen, de *Landesverteidigungsakademie*, de *Theresianische Militärakademie* en een groot aantal eenheden (zie afb. 1). Daarnaast behoren nog tot het bevelsresort van het BLMV: het *Kommando Auslandeinsätze*, het *Heeresspital*, de *Stab Fernmeldeführung* en het *Heeresfernmelderegiment*.

De vredesorganisatie van de *Präsenzkräfte* omvat een wisselende samenstelling van eenheden. Deze is afhankelijk van de fase van de opleiding bij de eenheden en de aard van de mogelijke crisis. Bij de samenstelling van de *Präsenzkräfte* kan o.m. gekozen worden uit de volgende eenheden: een *Panzergranadierbrigade* (2600 man), een *Jägerbrigade* (2900 man), een gardebataljon (300 man), een verkeningsbataljon (650 man), vijf geniecompagnieën (760 man), verbindingseenheden (1000 man), NBC-verdedigingseenheden (120 man), logistieke eenheden (250 man) en luchtruimbe-

wakings- en luchtverdedigingseenheden, inb. jachtvliegtuigen en/of helikopters (1900 man).

De luchtstrijdkrachten onder bevel van het *Kommando Fliegerdivision* omvatten drie *Fliegerregimenten*, eenheden en installaties van het *Kommando Luftraumüberwachung* en de vliegvelden. De noodzaak tot een naadloze samenwerking met andere inzetmiddelen van de luchtverdediging, zoals het luchtruimbewakingssysteem „Goldhaube” en de luchtverdedigingsvliegtuigen van het type Saab „Draken”, heeft ertoe geleid dat – naar Zwitsers voorbeeld – alle luchtverdedigingseenheden nu in vredetijd zijn ondergebracht bij het *Kommando Fliegerdivision*. In geval van ondersteuning van grondstrijdkrachten door (delen van) de *Fliegerdivision* wordt deze aan de operationele commandant „auf Zusammenarbeit angewiesen”.



Afb. 2 Oorlogsorganisatie Oostenrijkse Bundesheer 1992*

Oorlogsorganisatie

Na een algemene mobilisatie beschikt het *Bundesheer* over drie *Korpsen*

met elk gevechtsondersteunende en verzorgende eenheden (*Heerestruppen*) (zie afb. 2). Ook alle tot de *Miliz* behorende reservisten zijn dan onder de wapenen geroepen. Dit zijn die reservisten die hun basisopleiding hebben voltooid én daarna hebben deelgenomen aan kader- en troepen-oefeningen. Daarnaast wordt een speciale personele aanvullingsorganisatie geactiveerd, die is belast met de verdere opleiding van de aanwezige dienstplichtigen en de opvang van de overige reservisten.

Inzet buitenland

In de afgelopen jaren zijn door Oostenrijk vele bijdragen geleverd aan vredesoperaties van de Verenigde Naties en andere humanitaire hulpverleningsacties. Momenteel neemt Oostenrijk deel aan operaties op Cyprus (UNFICYP), in El Salvador (ONUSAL), Irak (UNIKOM), Liberia (UNOMIL), het Midden-Oosten (UNTSO), Rwanda (UNAMIR), Syrië (UNDOF) en de Westelijke Sahara (MINURSO). Deze politiek van actieve deelname

Literatuur

- H. Denk – Die Neuordnung der Fliegerabwehrkräfte des Bundesheeres. *Truppendienst* (1993)(5)(509-512).
- G. Hochauer – Taktik und Einsatzgrundsätze. *Truppendienst* (1991)(6)(530-537).
- D.W. Hoekendijk ea. – Oostenrijk, flankdreiging voor AFCENT? *MilSpect* (1987)(1)(33-41);
- P. Kolencko – Moderne Flottenkonzepte für Luftstreitkräfte. *Truppendienst* (1993)(6)(489-497).
- E. König – Österreichs Streitkräfte vor neuen Aufgaben. *OMZ* (1994)(1)(13-22).
- O. Lahodynsky – Veränderungen in de Oostenrijkse neutraliteit. *NAVO Kroniek* (1992)(dec)(24-27).
- K. Majcen – Europa-Sicherheitspolitik-Bundesheer. (1993)(3)(200-207).
- T. Mäder – In Österreich wird ab nun die neue Heeresgliederung eingenommen. *Schweizer Soldat*, (1993)(5)(22-25).
- T. Mäder – Österreich reformiert sein Bundesheer. *Soldat und Technik* (1994)(1)(46-47).
- W. Mayer – Zur Streitkräfte-entwicklung in Österreich. *Truppendienst* (1992)(2)(161-165).
- W. Mayer – Zur neuen Heeresgliederung. *Truppendienst* (1992)(5)(443-447).
- A. Mock – Sicherheit durch Solidarität. *Truppendienst* (1993)(1)(8-14).
- A. Mock – De rol van Oostenrijk in het nieuwe Europa. *NAVO Kroniek* (1995)(3)(15-19).
- E. Reiter – Eine europäische Sicherheitspartnerschaft durch die WEU. *OMZ* (1993)(2)(93-103).
- U. Rumerskirch – Sicherheits- und wehrpolitische Aspekte der Heeresreform in Österreich. *Beilage zur Allgemeinen Schweizerischen Militärzeitschrift* (1993)(11).
- Zonder auteur – Austria enroles in Partnership for Peace. *IDR* (1995)(3)(10).
- Neue Rahmenbedingungen – ein neues Konzept. *Truppendienst-Sonderheft* (1993)(2).
- Bundesministerium für Landesverteidigung: Einsatz des österreichischen Bundesheeres – Grundlagen und Grundsätze. *Truppendienst-Beilage* (1994)(2).
- Büro für Wehrpolitik (Wien): *Die Gliederung unseres Bundesheer*. (1994).

* V: Vorarlberg; St: Steiermark; K: Kärnten; S: Salzburg; T: Tirol; B: Burgenland; Öö: Ober-Österreich; Nö: Nieder-Österreich; W: Wien; Kdo: Kommando; Stb: Stab; FM: Fermelde; BLMV: Bundesministerium für Landesverteidigung; HVers: Heeresversorgung.

aan internationale operaties wordt in de toekomst voortgezet. Voor iedere uitzending blijft een besluit van de Oostenrijkse regering en de instemming van de volksvertegenwoordiging nodig. Voor zowel de beroeps- als ook de dienstplichtige soldaten gebeurt uitzending alleen op basis van vrijwilligheid. Daarbij wordt de basisopleiding voor de eenheden, afhankelijk van het uitzendgebied, aangevuld met bijzondere opleidingsaspecten. Momenteel bestaat het plan eenheden van huis uit aan te wijzen voor mogelijke uitzendgebieden en deze daarop speciaal voor te bereiden. In dat verband kunnen ca. 2500 man direct worden aangewezen. Dit betreft de volgende eenheden:

- zes infanteriecompagnieën in staat om op te treden in bergachtig terrein, maar ook met pantserwielvoertuigen;
- twee stafelementen voor commandoering en verzorging van twee kleine, in het kader van vredesoperaties te formeren eenheden;
- een verkenningseenheid uitgerust met gepantserde wielverkenningsvoertuigen en geavanceerde verkennings- en bewakingsmiddelen;
- een logistieke eenheid voor het uitvoeren van transport-, bergings- en onderhoudstaken;
- een genie-eenheid voor bouw- en

ruimwerkzaamheden;

- een gemengd squadron voor het uitvoeren van liaisons taken, verkenningsoopdrachten en transportmissies;
- een veldhospitaal voor de medische verzorging van ingezette vredestroepen;
- een opsporings- en reddingseenheid voor internationale hulpverlening bij rampen.

Toekomstplannen

Op materieelgebied wordt sinds 1993 een inhaalslag uitgevoerd om kwalitatief het niveau te bereiken, dat minimaal gelijk is aan dat van de omringende landen en met voldoende capaciteit voor de uitvoering van de *Abhaltestrategie*. Als belangrijkste materieelprojecten kunnen worden genoemd.

- De vervanging van verouderde getrokken vuurmonden door de invoering van de M-109A56. De reeds aanwezige M-109's worden naar dezelfde standaard gebracht.
- De invoering van raketssystemen voor de *Fliegerabwehrtruppen (Mistral en Spada/Aspide)* en radarsystemen (*Skyguard en Giraffe*) ter verbetering van de luchtverdediging.
- De invoering van een nieuw gepant-

serd infanteriegevechtsvoertuig(rups) bij de *Panzergranadierbrigades*,

- Voor de *Jägerbrigades* de invoering van de *Pandur* (6x6), een gepantserd infanteriegevechtsvoertuig(wiel).
- De invoering van een gepantserd wielverkenningsvoertuig met hoogwaardige sensoren bij de verkenningseenheden.
- Een verbetering van de sensoren voor de luchtruimbewaking.
- De aanschaf van een vierde generatie *multi-role fighter*.
- De aanschaf van moderne luchtluchtraketten.
- De invoering van bewapende helikopters.

Het Oostenrijkse *Bundesheer* heeft in de periode 1993 tot 1996 een zeer grote en ingrijpende reorganisatie uitgevoerd, zonder ingrijpende personele consequenties. Op passende wijze is inhoud gegeven aan het streven naar een kleinere flexibele strijdmacht met modern materieel, gedragen door politici en bevolking. De materiële consequenties zijn en worden op voortvarende wijze ingevuld. Dit alles is mogelijk door een goede en eenduidige politieke besluitvorming en duidelijk vastgelegde politieke doelen, op uitstekende wijze vertaald naar een militaire invulling. ■



Operatie Storm

Het Kroatische slotoffensief tegen de Republiek van de Servische Krajina

drs. J. Ballast*

Zagreb, 4 augustus 1995. In de vroege ochtend verkeert het hoofdkwartier van de Verenigde Naties (VN) in diepe rust. Bij *main gate* blijft het hek gesloten en de patrouilles van het Zweedse wachtpeloton lijken overbodig. Met alarmfase groen van kracht valt er in de Kroatische hoofdstad weinig nieuws te melden. Om 04.00 uur wordt het hoofdkwartier echter opgeschrikt door een bericht van de lokale autoriteiten. Kroatië waarschuwt dat het die dag de aanval zal openen op de zogenaamde Republiek van de Servische Krajina (RSK). Met de serene stilte rond Zagrebs Selska Cesta is het dan gedaan.

Vanuit *Building A* worden onmiddellijk VN-afgezant Yasushi Akashi en VN-commandant Bernard Janvier op de hoogte gesteld. Korte tijd later arriveren beide voor spoedberaad op het complex, de Zweden bij de ingang verbaasd achterlatend. Binnen een uur – 05.02 uur plaatselijke tijd – landen de eerste Kroatische granaten op Knin. De hoofdstad van de door Kroatische Serven beheerste gebieden krijgt het zwaar te verduren. Ten noorden van Udbina bestoken Kroatische gevechtsvliegtuigen de enige Servische vliegbasis, terwijl grondtroepen op dertig plaatsen de verdedigingslijnen van de Serven doorbre-

ken. De langverwachte Kroatische aanval op de Krajina is begonnen.

Hoewel Kroatië voortdurend had bedreigd met militair ingrijpen kwam het offensief op 4 augustus toch als een verrassing. Een dag eerder namelijk leek VN-onderhandelaar Thorvald Stoltenberg de opgelopen spanning in Kroatië een halt te hebben toegebracht. Zijn bemiddelingspoging had geresulteerd in een ontmoeting in Genève tussen een Kroatische en een Servische delegatie. Onder druk van Kroatische troepenconcentraties rond Knin verklaarden de RSK zich bereid in te stemmen met de heropening van de spoor- en wegverbinding Zagreb-Knin-Split, de belangrijkste Kroatische eis. Daarnaast gaf de Servische delegatie aan de onderhandelingen te willen hervatten die zij in februari had afgebroken.

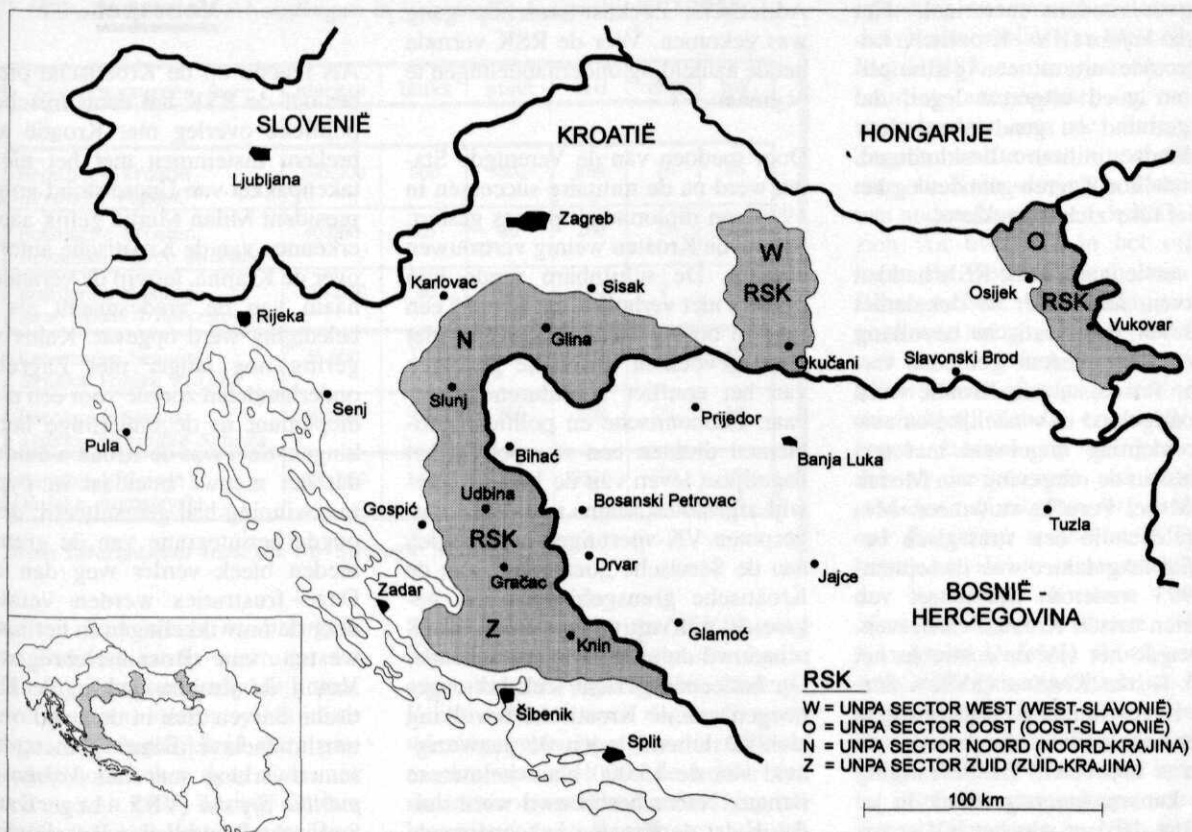
Stoltenberg lichtte de Kroatische president Franjo Tudjman in van plan te zijn de volgende dag overleg te voeren met Milan Martić, leider van de Kroatische Serven. Tudjman wist toen al dat Stoltenbergs moeite vergeefs was. Hij had inmiddels groen licht gegeven voor *Operatie Storm*, de militaire verovering van de Krajina. Na vier jaar te hebben toegekeken hoe de Serven een eigen staat bouwden, maakten de Kroatische strijdkrachten zich op voor het slotoffensief tegen de RSK. In dit artikel wordt gekeken naar de achtergronden, het verloop en de voorlopige resultaten van *Operatie Storm*. Een campagne die de krachtsverhoudingen in voormalig Joegoslavië ingrijpend wijzigde.

Een staat binnen een staat

De eigen staat die door de Kroatische Serven in het najaar van 1991 in Knin werd uitgeroepen omvatte traditioneel Servische gebieden als de bergachtige Krajina en bosrijke Banija. Daarnaast waren de Serven erin geslaagd het overwegend Kroatische West- en Oost-Slavonië aan het gezag van Zagreb te onttrekken. Het ontstaan van deze staat binnen een staat maakte Kroatië vleugellam. De beheersing van de Krajina betekende de tweedeling van het Dalmatische kustgebied, waardoor de Serven het Kroatische noord-zuidverkeer konden controleren. Vanuit de Banija lag Zagreb binnen schootsafstand, terwijl er slechts een 20 km smalle corridor met Slovenië overbleef. De Servische controle van West-Slavonië onderbrak de autoweg Zagreb-Slavonski Brod-Belgrado, de belangrijkste oost-westverbinding van Kroatië. Vruchtbare landbouwgronden en rijke olievelden gingen verloren door het wegvallen van Oost-Slavonië, een gebied dat aan de door Servië geannexeerde Vojvodina grensde.

Na de ondergang van Vukovar in november 1991 zochten de Kroaten bescherming bij de internationale gemeenschap. Die ging begin 1992 over tot de erkenning van de Republiek Kroatië binnen de grenzen van de voormalige Joegoslavische republiek. Hoewel met de komst van de VN-vredesmacht het voortbestaan van Kroatië was gegarandeerd, moesten de Kroaten daarvoor een hoge prijs betalen. Het grondgebied van de

* drs. Jan Ballast studeerde eigentijdse geschiedenis en internationale organisaties aan de Rijksuniversiteit Groningen. In 1994 was hij werkzaam voor de Verenigde Naties in de Republiek Kroatië en de Republiek van de Servische Krajina.



Afb. 1 Republiek Kroatië en RSK (1992)

RSK werd door de *United Nations Protection Force* (Unprofor) verdeeld in vier *United Nations Protected Areas* (UNPA's), de bevestiging van de Servische beheersing van de Kroatische grensgebieden. UNPA sector noord (Noord-Krajina), UNPA sector zuid (Zuid-Krajina), UNPA sector west (West-Slavonië) en UNPA sector oost (Oost-Slavonië) bleven vanaf het voorjaar van 1992 door mijnenvelden en blauwhelmen gescheiden van Kroatië (zie afb. 1).

De eerste voorzichtige toenadering tussen beide partijen liet ruim twee jaar op zich wachten. Op 29 maart 1994 ondertekenden een Kroatische en een Servische delegatie in de Russische ambassade te Zagreb het officiële staakt-het-vuren. Aan deze overeenkomst was maandenlange diplomatie voorafgegaan, waarbij de Amerikaanse ambassadeur in Kroatië, Peter Galbraith, een hoofdrol speelde. Na het wapenstilstandsverdrag volg-

de in december 1994 een economisch akkoord. De RSK en Kroatië kwamen overeen de onderlinge spoor- en wegverbindingen te heropenen en een begin te maken met de hervatting van water- en stroomvoorzieningen. Zonder een politieke oplossing van het conflict bleken deze akkoorden weinig anders dan een dode letter.

Kroatië maakte duidelijk slechts genoeg te nemen met de onvoorwaardelijke terugkeer van de grensgebieden onder Kroatisch gezag. Het voorstel van de zogenaamde Zagreb Vier (Verenigde Staten, Rusland, Europese Unie en VN), dat voorzag in een beperkte vorm van autonomie voor de Serven, ging de Kroaten te ver. Op hun beurt ging de Kroatische Serven het autonomieplan niet ver genoeg. De Servische leiders hielden halsstarrig vast aan de internationale erkenning van de RSK. De *Krajišnici* verschansten zich in hun eigen staat en droomden van aansluiting bij de

Republiek Servië. Met een eigen president, parlement, volkslied en vlag, probeerden de Serven de schijn op te houden en de werkelijkheid te vergeten. Voorbij de VN-linies hield voor Knin de wereld op.

De kansen keren

Toen Kroatië in 1991 werd geconfronteerd met de Servische overmacht, hadden de Kroaten slechts de beschikking over licht bewapende politietroepen. Rebellerende Servische milities, gesteund door eenheden van het Joegoslavische federale leger, wisten Zagreb dan ook eenvoudig in het defensief te dringen. Kroatië was gedwongen zich neer te leggen bij het verlies van bijna een derde van zijn grondgebied. Na de komst van de VN-troepenmacht kregen de Kroaten, dankzij militaire steun uit Duitsland en de Verenigde Staten, de beschik-

Voorspel

king over modern materieel.¹ Het *Hrvatska Vojska* (HV - Kroatische Leger) groeide uit tot een gedisciplineerd en goed uitgerust leger, dat werd getraind en geadviseerd door buitenlandse militaire deskundigen. Zodoende kon Zagreb gaandeweg het initiatief naar zich toetrekken.

In het eerste jaar van de RSK hadden de Serven, nog onder de dekmantel van de VN, de Kroatische bevolking uit door hen beheerste gebieden verdreven. Ten koste van Kroatië werd het grondgebied in westelijke en zuidelijke richting uitgebreid met terreinwinst in de omgeving van Medak en rond het Peručka-stuwmeer. Medak, gelegen in een strategisch belangrijke laagvlakte, was in september 1993 wederom het toneel van gevechten tussen Kroaten en Serven. Nu slaagde het HV er echter in het *Srpska Vojska Krajina* (SVK - Servische Leger van de Krajina) terug te dringen en enkele dorpen op de Serven te heroveren. De bevestiging dat de kansen waren gekeerd. In januari van dat jaar was het HV er namelijk al in geslaagd de baai van Maslenica in handen te krijgen. Dankzij een provisorisch door de VN aangelegde pontonbrug, kon de noord-zuidverbinding worden hersteld, waardoor het verkeer langs de Kroatische

Adriatische Zeekust weer op gang was gekomen. Voor de RSK vormde het de aanleiding onderhandelingen te beginnen.

Door toedoen van de Verenigde Staten werd na de militaire successen in 1994 een diplomatiek proces gestart, waarin de Kroaten weinig vertrouwen hadden. De schijnbare vrede kon immers niet verhullen dat Kroatië een land in oorlog bleef. Hoewel er niet werd gevochten waren de gevolgen van het conflict voortdurend zichtbaar. Economische en politieke problemen drukten een stempel op het dagelijkse leven van de Kroaten, terwijl afgesloten wegen en talrijke witsgespoten VN-voertuigen herinnerden aan de Servische „bezetting” van de Kroatische grensgebieden. Het gegroeide zelfvertrouwen werd overschaduwed door de nationale schande. Op het eerste gezicht leek het ongenoegen van de Kroatische bevolking zich uitsluitend tegen de aanwezigheid van de 15.000 blauwhelmen te richten. Nader beschouwd werd duidelijk dat de Kroaten in toenemende mate hun eigen leiders persoonlijk verantwoordelijk hielden voor de impasse.

De aankondiging van president Franjo Tudjman het mandaat van de VN te beëindigen, kwam dan ook niet als een verrassing. Met zijn op 12 januari 1995 genomen besluit probeerde hij de Kroatische Serven onder druk te zetten tot het doen van concessies. Daarnaast wilde Tudjman de VN aansporen met meer overtuiging een oplossing voor de uitzichtloze situatie rond de grensgebieden te zoeken. Intern beoogde de Kroatische president de groeiende oppositie de wind uit de zeilen te nemen. Vandaar dat Tudjman het op 31 maart 1995 bereikte nieuwe mandaat als een overwinning presenteerde. Hij wees op de van Unprofor tot *United Nations Confidence Restoration Operation in Croatia* (Uncro) omgedoopte vredesmacht en de door de VN gehonoreerde Kroatische voorwaarde, blauwhelmen langs de Kroatische grens met Bosnië te stationeren.²

Als reactie op de Kroatische pressie besloot de RSK het economische en politieke overleg met Kroatië af te breken. Instemmen met het nieuwe takenpakket van Uncro stond volgens president Milan Martić gelijk aan het erkennen van de Kroatische autoriteit over de Krajina, terwijl de veranderde naam van de vredesmacht als een belediging werd opgevat. Knins weigering nog langer met Zagreb te onderhandelen zorgde voor een nieuw dieptepunt in de onderlinge betrekkingen. Snel was de Kroaten duidelijk dat het nieuwe mandaat in pyrrus-overwinning had geresulteerd: de beoogde herintegratie van de grensgebieden bleek verder weg dan ooit. Deze frustraties werden versterkt door de ontwikkelingen in het noordwesten van Bosnië-Herzegovina. Vanuit de Krajina hadden de Kroatische Serven zich in de strijd om de moslimenclave Bihać gemengd. In samenwerking met het *Vojska Republika Srpska* (VRS - Leger van de Servische Republiek in Bosnië) drong het SVK in de enclave het Bosnische regeringsleger in het defensief.

De omsingeling van het Vijfde Legerkorps van het *Armija Bosna i Hercegovina* (BiH - Leger van Bosnië-Herzegovina) baarde Kroatië grote zorgen. De val van Bihać zou de aansluiting van de door Serven beheerste gebieden in Bosnië en Kroatië betekenen, waardoor de grenzen overbodig werden. Door de spoor- en wegverbinding Banja Luka-Bihać-Knin in gebruik te nemen, kon de RSK grote strategische voordelen creëren. In het licht van deze ontwikkelingen groeide het protest in eigen land. Tudjman zag zich gedwongen steeds meer op de radicale nationalistes te leunen. Woordvoerder van deze havigen was Gojko Sušak, minister van defensie. Zijn waarschuwing aan het adres van de RSK was een teken aan de wand: „Kroatië zal niet wachten tot Bihać valt. Als Kroatië tot de conclusie komt dat Bihać gaat vallen, zal het ingrijpen voordat dit gebeurt.”³ Nadat diplomatieke middelen de Serven in de Krajina niet op andere

¹ Naast de steun uit Duitsland en de Verenigde Staten - zie o.a. F. Peeters in: *Het Parool* (1995)(18 aug) - kreeg Kroatië ook steun uit onverwachte hoek. In een poging hulp te bieden aan hun Bosnische geloofsgenoten waren de moslimlanden gedwongen hen, via de even ten zuiden van Zagreb gelegen internationale luchthaven Pleso, te bevoorraden. Daarbij bedong Kroatië telkens 50% van de ingevlogen wapenzendingen. Zelf was ik getuige van deze „geheime” transacties, waarbij ik onder meer een Iraanse Boeing 707 op Pleso heb zien landen.

² Tot 31 maart 1995 gold Unprofor als verzamelnamen voor de VN-troepenmacht in Kroatië en Bosnië-Herzegovina. Nadien bleef die naam slechts gelden voor de vredesmacht in Bosnië, terwijl de blauwhelmen in de Kroatische UNPA's tot Uncro werden omgedoopt. De aan het hoofdkwartier gelieerde eenheden hebben de naam *United Nations Peace Force* (UNPF) gekregen.

³ Sušak geciteerd in: *NRC Handelsblad* (1994) (2 dec).

Militaire krachtsverhoudingen in voormalig Joegoslavië (1995)

bevolkingsgroep <i>leger</i>	sterkte	tanks	ptsvt	artil	vlgt	hlk
Republiek Kroatië <i>Hrvatska Vojska</i>	100.000	500	300	550	20	25
Bosnische Kroaten <i>Hrvatsko Vijeće Odbrane</i>	40.000	85	80	200	0	10
Bosnische Moslims <i>Arm. Bosna i Hercegovina</i>	110.000	80	30	150	0	10
Kroatische Serven <i>Srpska Vojska Krajina</i>	35.000	130	230	400	20	10
Bosnische Serven <i>Vojska Republika Srpska</i>	80.000	400	700	700	20	10
Republiek Servië <i>Vojska Jugoslavije</i>	130.000	1400	1000	2000	275	150

Bron: International Institute for Strategic Studies

gedachten had weten te brengen, raakte Tudjman ervan overtuigd dat militair ingrijpen onvermijdelijk was. Het wachten was slechts op het juiste moment. De mogelijkheid deze patstelling te doorbreken deed zich voor in de lente van 1995. Terwijl Carters vier maanden oude bestand voor Bosnië afliep, spitste de aandacht van de internationale gemeenschap zich toe op de reactie van de Bosnische partijen. Kroatië was volledig uit beeld verdwenen toen eind april bij een schietpartij op de autoweg Zagreb-Slavonski Brod-Belgrado, vijf Kroatische automobilisten door Serven werden gedood. Op 1 mei reageerde het HV met een offensief tegen de RSK-enclave West-Slavonië, het militair kwetsbaarste deel van de door Serven beheerste grensgebieden.

Operatie Bliksem

Operatie Bliksem was een beperkte militaire actie zonder al te grote risico's. Het van drie kanten door Kroatië omsloten West-Slavonië bleek een gemakkelijke prooi voor het HV. Via de autoweg kon snel worden opgerukt naar Okučani, het hart van UNPA sector west. De burgerbevolking kreeg de gelegenheid een veilig heenkomen op de Bosnisch-Servische oever van Sava te zoeken, waarna het West-

Slavonië-korps van het SVK werd ingesloten. De numerieke overmacht en militaire superioriteit had de Kroaten binnen twee dagen de overwinning gebracht. *Operatie Bliksem* maakte een eind aan de mythe van de onoverwinnelijke Serven. Nog belangrijker voor Zagreb was de afzijdigheid van de internationale gemeenschap en dat de VN-vredesmacht zich passief had opgesteld.

Het gemak waarmee 500 km² op de RSK werd heroverd sterkte Kroatië in de keuze voor een militaire oplossing. Knin had slechts met enkele raketaanvallen op de Kroatische hoofdstad Zagreb verzet geboden. „Dit was slechts een waarschuwing”, dreigde Martić, „als er in de toekomst iets gebeurt zullen wij met onze raketten niet alleen militaire doelen raken, maar ook infanterie-aanvallen lanceren tegen steden die eens Servisch waren, zoals Karlovac en Osijek.”⁴

Kroatië nam dit dreigement echter niet langer serieus en bereidde zich onverstoorbaar voor op het slotoffensief tegen het leeuwedeel van de Krajina. Hoop op een vreedzame

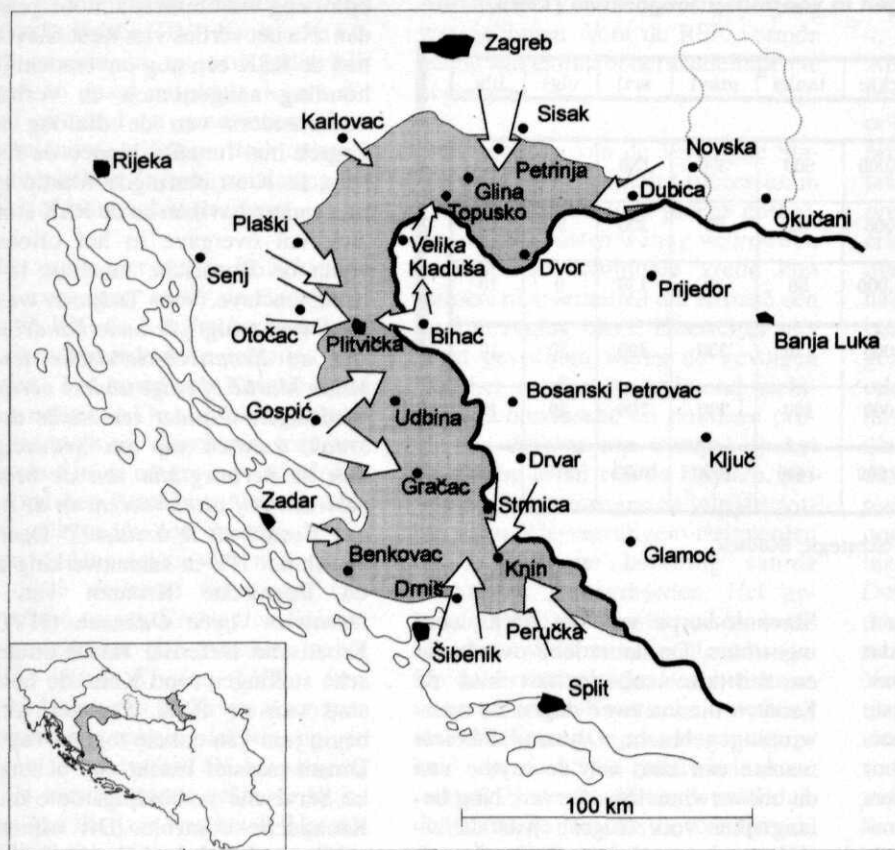
⁴ Martić in een interview. Geciteerd in: J. Pomfret – Croatian Serb sees Setback an Aid to His Cause. *International Herald Tribune* (1995)(16 mei).

⁵ Tudjman geciteerd in: *NRC Handelsblad* (1995)(31 juli).

oplossing was immers zinloos geworden. Na het verlies van West-Slavonië had de RSK een nog onverzoenlijker houding aangenomen en verloren voorstanders van de dialoog met Zagreb hun functies binnen de regering. In Knin omringde Martić zich met andere haviken en de RSK stortte zich vol overgave in het offensief tegen de Bosnische moslims in de Bihać-enclave. Voor Tudjman was er geen weg terug: „Ik onderhandel niet met de Kroatisch-Servische leider Milan Martić of enige andere oorlogsmisdadiger. (Zonder een snelle doorbraak) kunnen wij ons gedwongen zien de herintegratie van de bezette gebieden zelf uit te voeren, en de hulp aan Bosnië uit te breiden.”⁵ Daartoe betrok het HV in samenwerking met de Bosnische Kroaten van de *Hrvatsko Vijeće Odbrane* (HVO - Kroatische Defensie Raad) strategische stellingen rond Knin, de hoofdstad van de RSK. De verovering begin juni van enkele toppen van het Dinara-massief bracht een belangrijke Servische verbindingroute onder Kroatische controle. Dit offensief werd gevolgd door de inname van de steden Glamoč en Bosansko Grahovo – vanaf het begin van de burgeroorlog in Servische handen – waardoor Knin werd geïsoleerd van de Bosnische Serven. De Servische leiders in Kroatië en Bosnië riepen de staat van oorlog uit en ondertekenden in Banja Luka een militair samenwerkingsverband. Zagreb reageerde door in Split een identiek verdrag te sluiten met de Bosnische Kroaten en Bosnische moslims (zie tabel).

Operatie Storm

Kroatië kondigde eind juli de algehele mobilisatie af en het HV nam posities in langs de door de VN geobserveerde confrontatielijnen. Tudjman had van de Verenigde Staten en Duitsland groen licht gekregen voor het slotoffensief tegen de Krajina. De belangrijkste westerse bondgenoten van Kroatië waren in verlegenheid gebracht door de aanhoudende Servische provocaties in Bosnië. Na voor



**Afb. 2 Operatie Storm
(4 augustus 1995)**

schut te zijn gezet tijdens de gijzelaarskwesatie volgde in juli de Servische verovering van de *safe areas* Srebrenica en Žepa. Nog diezelfde maand dreigden de Bosnische Serven met de inlijving van de moslimenclave Goražde, terwijl in samenwerking met de RSK het voortbestaan van de Bihać-enclave in gevaar werd gebracht. Afgeschrikt door de troepenconcentraties rond de Krajina en de succesvolle omtrekkende beweging van het HV en de HVO in West-Bosnië, stemde Knin alsnog in met een zes-puntenplan van de VN. Dit akkoord voorzag o.m. in de onmiddellijke terugtrekking van het SVK uit de moslimenclave Bihać, de stationering van blauwhelmen op de grens tussen Bosnië en Kroatië en de start van onderhandelingen over een politieke oplossing. Met een hernieuwd offensief van het SVK in de Bihać-enclave, enkele dagen na het sluiten van de overeenkomst, bezegelde de RSK zijn lot. Deze uiterste

poging van de Serven de val van het moslimbolwerk te forceren, maakte de Kroaten duidelijk dat er met Knin geen afspraken konden worden gemaakt. De uitkomst van de Geneefse besprekingen van 3 augustus namen zij dan ook nog slechts ter kennisneming aan.

Het uitgangspunt van *Operatie Storm* was de „bevrijding” van de Kroatische grensgebieden gevolgd door de beëindiging van de RSK. Daarbij had het HV drie doelen voor ogen. Allereerst de verovering van Knin, waardoor het verzet van de Serven zou worden gebroken. Ten tweede de vorming van een corridor naar de omsingelde Bihać-enclave. Dit moest de RSK in tweeën splitsen en de Bosnische moslims ontzetten. En ten slotte de uitschakeling van de Servische lanceerinstallaties waarmee Zagreb onder vuur kon worden genomen (zie afb. 2). Volgens dit scenario dacht generaal Zvonimir Crvenko, de

Kroatische opperbevelhebber, minimaal een week tot maximaal een maand nodig te hebben om de Serven op de knieën te dwingen.

Het zuidelijke front

Op 4 augustus om 05.02 uur zette het HV de aanval in met een bombardement op Knin, een stad met ruim 40.000 inwoners. Tweeduizend raketten artilleriesalvo's troffen het bolwerk van de Kroatische Serven, alvorens de Kroatische troepen aan hun opmars begonnen. Vanuit het oosten rukten het HV en de HVO met zwaar materieel op naar de grensplaats Strmica, waardoor zij het strategische belang van de recentelijk in Bosnië veroverde gebieden onderstreepten. Het Peručka-stuwmeer vormde het eerste obstakel voor Kroatische eenheden die vanuit zuidelijke richting probeerden Knin te bereiken. Op de westelijke flank zou via Drniš de

tangbeweging rond de RSK-hoofdstad worden voltooid. Deze groot-schalige actie in het zuiden werd ondersteund met een offensief vanuit de Kroatische garnizoensplaats Gospić. De opmars van speciale MUP-politietroepen door de laagvlakte van Medak moest resulteren in de val van het centraal gelegen verkeersknooppunt Gračac, waardoor de belangrijkste bevoorradingsroute in de Krajina zou worden onderbroken.

Omdat bij de aanval op Knin het meeste verzet werd verwacht, had de legertop besloten op het zuidelijke front de elitetroepen in te zetten. Zagreb hield in het ruige Dalmatische berggebied terdege rekening met een felle guerrilla van Servische kant. Ondanks de beschietingen van de Kroatische havenstad Šibenik bleef de strijd op leven en dood uit. Door het meedogenloze bombardement van Knin werd de Servische wil om te vechten al in een vroegtijdig stadium geknakt. Het HV kon dus betrekkelijk eenvoudig doorstoten en wist in de loop van de dag grote delen van de districten Obrovac en Benkovac te veroveren. Met minimale verliezen gaven de Kroaten rond 20.00 uur te kennen Knin te hebben ingesloten. Slechts de weg richting het 80 km noordelijker gelegen Donji Lapac werd opengelaten, de vooraf geplande ontsnappingsroute voor de burgerbevolking. Rond middernacht was Knin nog in Servische handen.⁶ De val van de hoofdstad van de RSK zou tot de volgende morgen op zich laten wachten.

Omstreeks 11.30 uur trokken de Vierde en Zevende Garde Brigade van het zegevierende HV het inmiddels verlaten Servische bolwerk binnen. Even daarvoor had het Dalmatië-korps van het SVK zich al uit het knooppunt Gračac moeten terugtrekken. Tienduizenden Serven waren op de vlucht geslagen voor de Kroatische opmars en probeerden via Donji Lapac het veilige Bosanski Petrovac te bereiken. Slechts enkele honderden Serven uit Knin wisten bescherming te vinden binnen de omheining van het hoofdkwartier van UNPA sector zuid. Met de inname op 5 augustus

van de hoofdstad van de RSK, had Kroatië zijn doel op het zuidelijke front bereikt. De elitetroepen konden zich opmaken om de laatste Servische verzetshaarden op te ruimen.

Het centrale front

Evenals de Jordaanse, Canadese en Keniaanse VN-bataljons op het zuidelijke front, moesten ook de Tsjechische en Poolse blauwhelmen lijdzaam toezien hoe de Kroaten oprukten. Vanuit het noordwesten was het HV in de vroege ochtend van 4 augustus bij Plaški het centrale gedeelte van de Krajina binnengevallen. Na de Poolse eenheden te hebben overrompeld, brak de Eerste Garde Brigade eenvoudig door de verdedigingslijnes van het Kordun-korps van het SVK. Met de bedoeling een corridor te creëren hadden de Kroatische eenheden opdracht gekregen zo snel mogelijk het befaamde Nationale Park Plitvička te bereiken. Daar moest contact worden gemaakt met het Vijfde Legerkorps van het BiH, dat zich tegen die tijd een weg uit de omsingelde Bihać-enclave zou hebben gevochten. Otočac en Gospić vormden de andere bruggehoofden voor de Kroatische aanval op het centrale front. Servische stellingen werden door de luchtmacht onder vuur genomen terwijl tijdens deze acties een Kroatische MiG-21 een Tsjechische observatiepost bestookte, waarbij twee blauwhelmen het leven verloren. Nog diezelfde morgen stond het HV aan de rand van het 30 km oostelijker van Otočac gelegen Plitvička-park. Meer problemen ondervonden de reguliere eenheden die ten noorden van Gospić in het offensief waren gegaan. De weg naar Titova Korenica – met 10.000 inwoners de belangrijkste vestiging in het middenstuk van de RSK – voerde door de

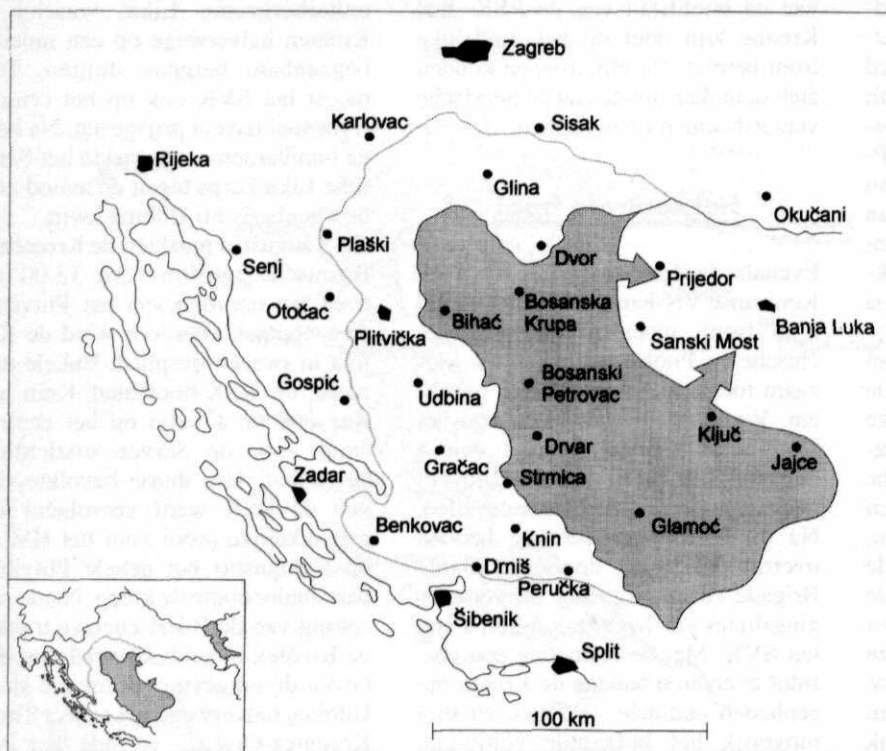
⁶ Om 23.40 uur verklaarde de Canadese kolonel Andrew Leslie, plv. commandant van UNPA sector zuid, tijdens een live-uitzending van *BBC Newsnight* (4 augustus 1995), dat Knin in Servische handen was en Kroatische eenheden de stad nog niet hadden bereikt.

onherbergzame Lika, waarbij de Kroaten halverwege op een moeilijk begaanbare bergpas stuitten. Toch moest het SVK ook op het centrale front snel terrein prijsgeven. Na hevige bombardementen raakte het Servische Lika-korps tegen de avond zelfs de vliegbasis bij Udbina kwijt.

Op 5 augustus maakten de Kroaten en Bosnische moslims om 13.00 uur even ten noorden van het Plitvičkapark contact. Hierdoor werd de Krajina in tweeën gesplitst. Enkele uren nadat de RSK-hoofdstad Knin viel was ook de situatie op het centrale front voor de Serven uitzichtloos geworden. Het dunst bevolkte deel van de RSK werd vervolgens een gemakkelijke prooi voor het HV, dat op 6 augustus het gehele Plitvičkapark onder controle kreeg. Na de ontzetting van de Bihać-enclave trokken de Kroaten in zuidelijke richting. Het boven de omgeving uitlopende stadje Udbina, halverwege het traject Titova Korenica-Gračac, vormde het ontmoetingspunt van de troepen van het zuidelijke en het centrale front. Op dat moment waren de Kroaten en Serven op het noordelijke front nog in hevige straatgevechten verwickeld.

Het noordelijke front

Sisak en Novska fungeerden als belangrijkste uitvalsbases voor het Kroatische offensief in het noorden. Prioriteit kreeg de uitschakeling van de Servische raketinstallaties. Om de dicht beboste heuvels van de Banija te kunnen uitkammen moest eerst Petrinja, met een bevolking van 30.000 de tweede stad van de RSK, worden ingenomen. Daarbij stuitte de Tweede Garde Brigade van het HV echter op fel verzet van de Serven. Pas laat in de avond van 4 augustus slaagden de Kroaten erin de afstand van 10 km naar Petrinja te overbruggen en de stad in te sluiten. Op dat moment had de opmars vanuit Novska al geresulteerd in de val van Dubica. Deze Kroatische eenheden waren inmiddels op weg naar Petrinja en Dvor, waarbij Deense blauwhelmen werden gedwongen voor de oprukkende tanks



Afb. 3 Opmars HV, HVO en BiH in Noordwest-Bosnië (najaar 1995)

uit te marcheren. Toch verliep de Kroatische campagne op het noordelijke front, vergeleken met de afgetekende militaire successen elders in de Krajina, uiterst moeizaam. Zowel Sisak als Karlovac bleven gedurende de eerste dag onder vuur liggen van het Banija- en Kordun-korps van het SVK. Tegen 19.00 uur gingen in Zagreb zelfs de sirenes loeien, vlak voordat enkele vanuit de RSK afgevuurde raketten insloegen. Inmiddels woedden in Petrinja bittere gevechten van man tegen man, waarbij de Kroaten hun grootste verliezen van *Operatie Storm* leden. Met de komst van versterkingen – achter de hand gehouden met het oog op een Servisch tegenoffensief richting Zagreb – kreeg het HV op 6 augustus eindelijk de overhand. Rond de middag werd het Servische verzet in Petrinja gebroken en viel de zwaar gehavende stad in handen van de Tweede Garde Brigade. Twaalf uur later nam het HV het knooppunt Glna in. Hierdoor had de strijd op het noordelijke front een beslissende wending gekregen en werd het lot van de verdedigers bezegeld.

Met de val van Glna verloren de Serven hun laatste ontsnappingsroute naar Bosnië. Eerder waren de overige vluchtwegen door de opmars van de Bosnische moslims vanuit de ontzette Bihac-enclave afgesneden.

Op 7 augustus trok het Vijfde Legerkorps van het BiH via Velika Kladuša de RSK binnen. In Topusko, hoofdkwartier van UNPA sector noord, raakten tienduizenden Serven ingesloten en werden speelbal van het HV in het noorden en het BiH in het zuiden. Toen Servische eenheden vanuit het Petrova-gebergte Karlovac met raketten bleven beschieten, bestookten Kroaten de in Topusko samengepakte vluchtelingen. In Zagreb verklaarde de Kroatische legerleiding haar belangrijkste doelen te hebben bereikt: „*Krajina bestaat niet meer (waardoor tegelijkertijd) de VN-sectoren noord en zuid het bestaansrecht hebben verloren.*”⁷

⁷ Generaal Ivan Tolj, woordvoerder van het Kroatische ministerie van defensie, geciteerd in: *NRC Handelsblad* (1995)(7 aug).

Vier dagen na het begin van *Operatie Storm* werd rond 19.00 uur een staakt-het-vuren van kracht, wat in feite de overgave van de Kroatische Serven betekende. Na de wapens bij de VN te hebben ingeleverd, kreeg het verslagen SVK een vrije aftocht naar de door Bosnische Serven beheerste gebieden.

Op 11 augustus staken de laatste Servische eenheden bij Dvor de grens met Bosnië over. Tot dat moment hadden zij in deze grensplaats een bitter achterhoedegevecht geleverd met de vanuit Glna opgerukte Kroaten en Bosnische moslims. Pas een dag later vertrokken de bij Topusko ingesloten geraakte Serven richting de Kroatische hoofdstad. Spitsroeden lopend door een haag van uitzinnige Kroaten, werd de Servische colonne over de autoweg Zagreb-Belgrado weggevoerd. Na een urenlange rit dwars door Kroatië bereikten de laatste *Krajišnici* uiteindelijk de grens met Servië.

Op 13 augustus kondigde de VN het vertrek uit de Kroatische grensgebieden aan.

Tussen oorlog en vrede

Operatie Storm maakte binnen vier dagen een eind aan de vierjarige Servische beheersing van de Kroatische grensgebieden. Tijdens de militaire campagne verloor het HV 211 soldaten en vielen er 42 slachtoffers onder de burgerbevolking. Aan de kant van het SVK sneuvelden 402 militairen, terwijl 116 Servische burgers het leven verloren. De VN-vredesmacht had vijf doden te betreuren (twee Tsjechen, een Keniaan, een Deen en een Russische UNMO). Dit relatief lage dodental hield verband met het uitblijven van de alom verwachte Servische overlevingsstrijd. Het bombardement van Knin – een effectieve strategische zet van de Kroaten – brak het Servische verzet al in een vroegtijdig stadium. De doordachte inzet van de Kroatische elitetroepen, gekoppeld aan de numerieke overmacht en materiële superioriteit van het HV, maakte de positie van het SVK binnen enkele dagen uitzichtloos. Toen duidelijk werd dat de Bosnische Serven afzijdig zouden

blijven was het einde van de RSK slechts een kwestie van tijd.

Begin augustus was de verdediging van de Krajina de inzet van een machtsstrijd in de zogenaamde Servische Republiek. In tegenstelling tot president Radovan Karadžić weigerde generaal Ratko Mladić de RSK te hulp te komen. Zijn passieve houding hield verband met de koerswijziging van Slobodan Milošević. In het afgelopen jaar was de Servische president namelijk tot de conclusie gekomen, dat de belangen van de Joegoslavische federatie het beste werden gediend bij een diplomatieke oplossing. Vasthouden aan de Krajina zou het vredesproces slechts hebben tegengewerkt. Doordat het tij op het slagveld tegen de Serven is gekeerd, zal een slepend militair conflict uiteindelijk in hun nadeel uitpakken. De kritiek van RSK-premier Milan Babić wijst erop dat het idealisme heeft moeten plaatsmaken voor Milošević' nieuwe realisme. Babić verwijt SVK-opperbevelhebber Milan Mrkšić, in overleg met Servië al op voorhand

troepen en materieel uit de RSK te hebben teruggetrokken. De verdedigers van de Krajina waren daardoor al bij voorbaat kansloos.

Het wegvagen van de RSK betekende een ingrijpende wijziging van de verhoudingen in voormalig Joegoslavië. De val van de Servische staat in Kroatië resulteerde in de grootste exodus sinds het uitbreken van de burgeroorlog. Ruim 200.000 Serven ontvluchtten gebieden die vier eeuwen lang Servisch waren geweest. De „ontserving” van de Krajina is wat de Kroaten betreft van blijvende aard. Om de terugkeer van de Serven te ontmoedigen werd overgegaan tot de plundering en systematische vernieling van de veroverde gebieden, waarbij de enkele duizenden achtergebleven Serven worden geterroriseerd. Op termijn moet Zagreb herwonnen gezag over de grensgebieden tot interne stabiliteit leiden. Slechts door orde en rust zullen de toeristen – normaal gesproken voor Kroatië de belangrijkste bron van inkomsten – aan de stranden terugkeren.

Uit militair oogpunt zorgde *Operatie Storm* voor de ommekeer in de burgeroorlog. Na de succesvolle campagne tegen West-Slavonië enkele maanden eerder, maakte Kroatië in augustus 1995 met de verovering van het leeuwedeel van de RSK duidelijk dat de Serven aan de verliezende hand waren geraakt. De „bevrijde” Krajina en de ontzette Bihać-enclave fungeerden nog diezelfde maand als bruggehoofd voor een gezamenlijk offensief van het HV, de HVO en het BiH tegen de Bosnische Serven. Na de inname van Drvar en Bosanski Petrovac rukten de bondgenoten vanuit het zuidwesten op richting Banja Luka, de grootste stad van de Servische Republiek in Bosnië. Vanuit het noordwesten kregen het HV en het BiH Banja Luka eveneens in het vizier, nadat de val van Bosanska Krupa de weg naar Prijedor had geopend (zie afb. 3). Daarmee slaagde de opzet van Kroatië een bufferzone in Noordwest-Bosnië te creëren. Tegelijkertijd kregen de bondgenoten hierdoor de controle over de strate-

Literatuur

- J. Ballast – Bihać: kruispunt van belangen in voormalig Joegoslavië. *Militaire Spectator* 164(1995)(6)273-278.
- J. Ballast – De weg naar Knin: Kroatië tussen diplomatie en destructie. *Internationale Spectator* 49(1995)(7/8) 379-385.
- J. Ballast – Oost-Slavonië: het laatste Servische bolwerk in Kroatië. *Internationale Spectator* 50(1996)(1)43-47.
- N. Cigar – The Serbo-Croatian War, 1991: Political and Military Dimensions. *Journal of Strategic Studies* 16(1993) (3)297-338.
- C. Cviic – L'avenir incertain de la Croatie. *Politique Étrangère* 59(1994)(1)145-157.
- Directie Operatiën Koninklijke Landmacht – *Handboek voormalig Joegoslavië* (1994).
- M. Glenny – *The Fall of Yugoslavia. The Third Balkan War*. Penguin, Harmondsworth (1993).
- A.C. Helton – The Price of Limited Intervention. *Balkan WarReport* 22(1993) (10/11)5-7.
- A. Karger – Die serbischen Siedlungsräume in Kroatien. *Osteuropa* 42 (1992)(2)141-146.
- M. Kasapović – Grundlegende politische Konflikte in Kroatien nach den Wahlen 1990. Eine kroatische Perspektive. *Osteuropa* 44(1994)(5)483-491.
- F. Peeters – Amerikanen steunen Kroatië op slagveld. *Het Parool* (1995)(18 augustus).
- P. Shoup – The Future of Croatia's Border Regions. *Report on Eastern Europe* 48(1991)(2)26-33.
- N. Tromp-Vrkić – Tudjman's Kroatië. *Osteuropa verkenningen* 126(1993) (3/4)3-14.
- United Nations Peace Forces – *United Nations Peace Forces News*. Diverse edities, Zagreb (1995).
- Unprofor – *Unprofor Press Releases and Summaries*. Diverse edities, Zagreb (1994).
- O. Žunec – Armed Forces and Democracy in Croatia. *Helsinki Monitor* 5(1994) (speciale editie)111-119.

gisch belangrijke route Bihac-Bosanski Petrovac-Jajce, een rechtstreekse verbinding met door hen beheerste gebieden in Centraal-Bosnië.

Paradoxaal genoeg gaf de Kroatische militaire campagne ook de aanzet tot de hervatting van de vredesbesprekingen in voormalig Joegoslavië. Door de nederlagen in de Krajina en het noordwesten van Bosnië werden de Serven in het defensief gedrongen. Voor het eerst sinds het begin van de burgeroorlog wankelde het bolwerk Banja Luka. Aan hun lot overgelaten door Belgrado, zochten de geïsoleerd geraakte Servische nationalistische de dialoog met de internationale gemeenschap. Deze ingrijpende koerswijziging opende de weg naar vrede

en bracht de presidenten Tudjman, Milošević en Izetbegović rond de onderhandelingstafel.

Op 14 december ondertekende het drietal in Parijs het vredesverdrag voor Bosnië. Die vrede staat of valt echter met een langdurige regeling voor Oost-Slavonië, het laatste deel van de RSK dat nog in Servische handen is.

In november kwamen de Kroaten en de Serven overeen dat Oost-Slavonië na een overgangperiode van uiterlijk twee jaar weer onder Kroatisch gezag

zal terugkeren. De Kroatische minister van buitenlandse zaken, Mate Granić, onderstreepte het belang van dit akkoord: „(Oost-Slavonië) is de sleutel voor duurzame stabiliteit in de regio. Zonder (een vreedzame reïntegratie) worden we geconfronteerd met een nieuwe ronde van vijandigheden en destabilisatie in de hele regio, die ook hoogst onvoorspelbare consequenties zal hebben voor Bosnië-Herzegovina”.⁸ De waarschuwing van president Tudjman aan het adres van de Serven laat aan duidelijkheid niets te wensen over: „Wij staan voor de taak om Oost-Slavonië te bevrijden. Wij zullen dat de komende maanden doen, hetzij met vreedzame middelen, of door een nieuwe Operatie Storm”.⁹ Wat Kroatië en de RSK betreft is de wind nog niet gaan liggen. ■

⁸ Granić geciteerd in: NRC Handelsblad (1995)(19 dec).

⁹ Tudjman deed deze belofte in Knin. Daar sprak hij op 26 augustus ter gelegenheid van de eerste treinrit door de veroverde Krajina. Zie: NRC Handelsblad (1995)(28 aug).



VERZOEK AAN AUTEURS

Auteurs wordt verzocht bij hun manuscript – zo mogelijk – de diskette aan te leveren: WORD PERFECT 5.1 (DOS). (NB. Alinea's eindloos typen; slechts ter afsluiting een HARDE RETURN geven, evenals voor een witregel. Geen speciale codes en layout-elementen invoeren.)

Regelmatig worden illustraties ingezonden die niet of nauwelijks geschikt zijn voor verkleining en reproductie. In dit verband wordt verwezen naar de „Regels voor kopijverzorging” (pt. 2) die éénmaal per jaar achterin de Militaire Spectator worden afgedrukt (zie decembernummer 1995). Computertekeningen zijn slechts bruikbaar indien vervaardigd m.b.v. een speciaal tekenprogramma.

REDACTIE

Duitse krijgsgevangenen na de Tweede Wereldoorlog

Theorie en praktijk van het humanitaire oorlogsrecht

drs. J.W.M. Schulten - luitenant-kolonel van de verbindingdienst b.d.

Op 8 mei 1945 bevonden zich ruim elf miljoen Duitse militairen in geallieerd krijgsgevangenschap. Hiervan was bijna drieneenhalf miljoen in Russische handen gevallen, terwijl de Verenigde Staten en Engeland de zorg voor zeveneneenhalf miljoen voormalige tegenstanders hadden. De rechten en plichten van de krijgsgevangenen waren in het „Verdrag nopens de wetten en gebruiken van de oorlog te land van 18 October 1907 met bijbehorend reglement (Landoorlogreglement)” en het „Verdrag van Genève van 27 Juli 1929 betreffende de behandeling der krijgsgevangenen” (krijgsgevangenenverdrag) nauwkeurig omschreven, zodat de strijdende partijen wisten waaraan zij toe waren. Deze verdragen vormen een onderdeel van het humanitaire oorlogsrecht.

Van de Russen hadden de Duitsers weinig goeds te verwachten, wat gezien hun eigen barbaarse optreden tegen Russische krijgsgevangenen tijdens de oorlog niet verwonderlijk was. Ten aanzien van de Verenigde Staten en Engeland lagen de kaarten anders. De wederzijdse partijen hadden elkaars krijgsgevangenen tijdens de oorlog relatief goed behandeld, terwijl na de geallieerde landingen in Normandië tot aan het einde van de oorlog, boven de Duitse linies op grote schaal „*Safe conducts*” of „*Passierscheine*” waren afgeworpen, waarin generaal Eisenhower elke Duitse militair die zich overgaf, een behandeling als krijgsgevangene beloofde, die in overeenstemming met de internationale afspraken was.

In deze beschouwing wordt op het lot

van de Duitse krijgsgevangenen die in Amerikaanse en Engelse handen vielen, nader ingegegaan. Als onderdeel daarvan wordt aandacht geschonken aan de Duitse krijgsgevangenen die aan de Nederlandse autoriteiten werden overgedragen. Het doel van deze beschouwing is meer inzicht te krijgen in de wijze waarop de geallieerden omgingen met regelgeving van de behandeling van de krijgsgevangenen en met de toepassing daarvan in de praktijk. De situatie waarin deze regels moesten worden toegepast, was een geheel andere dan was voorzien, toen ze werden opgesteld. Iets dergelijks was ook na de Eerste Wereldoorlog gebeurd. Toen deze oorlog, die voorgoed een einde aan alle oorlogen zou maken, voorbij was – zo was althans het idealistische geloof van velen – bleek dat veel regels onbruikbaar waren geworden. Hetzelfde verschijnsel deed zich na de Tweede Wereldoorlog voor. Zo werd het „Verdrag van Genève betreffende de behandeling van krijgsgevangenen” op 12 augustus 1949 herzien en aan de actuele situatie aangepast. Het is onvermijdelijk dat dit soort verdragen op de werkelijkheid naijlt. Dat hoeft geen probleem te zijn, mits men zich de betrekkelijkheid van die verdragen realiseert.

Het conflict in het voormalige Joegoslavië heeft de problematiek van de bescherming van krijgsgevangenen opnieuw onder de aandacht gebracht. Afhankelijk van de situatie wordt door de verschillende partijen een eigen interpretatie van de Haagse en Geneefse verdragen gegeven, met als resultaat een toenemende verwarring.

Soms is er sprake van krijgsgevangenen, terwijl in andere gevallen over gijzelaars wordt gesproken. Nadere bestudering van de krijgsgevangenenproblematiek, zoals deze zich tijdens de Tweede Wereldoorlog heeft voorgedaan, kan een bijdrage leveren tot het verkrijgen van een beter inzicht in deze ingewikkelde materie.

Duitse capitulatie

Toen groot-admiraal Karl Dönitz op 1 mei 1945 het nieuwe staatshoofd van het Duitse Rijk was geworden, kwam hij aan het roer van een zinkend schip te staan. Op veel plaatsen aan het front namen Duitse commandanten contact op met hun tegenstanders om tot een beëindiging van de zinloze strijd te komen. De meeste contacten kwamen aan het westelijke front voor, omdat de Duitsers aan het Amerikaanse en Engelse krijgsgevangenschap de voorkeur gaven boven het Russische. Dönitz nam na zijn aantreden als staatshoofd onmiddellijk maatregelen die individuele acties te beëindigen en de Duitse capitulatie onder zijn leiding en verantwoording te regelen. Daarbij probeerde hij niet alleen zoveel mogelijk Duitse soldaten in de Engelse en Amerikaanse krijgsgevangenkampen te manoeuvreren, maar ook Duitse vluchtelingen die vanuit het oosten naar het westen trokken, uit Russische handen te houden.

Tijdens de hectische dagen na de val van Berlijn waren de Duitse regering en het *Oberkommando der Wehrmacht* in Mürwick bij Flensburg aan



Het eerste onderzoek (bron: SMG/KI)

de Duits-Deense grens terechtgekomen. Dönitz onderhandelde vandaaruit als het officiële Duitse staatshoofd en probeerde tevergeefs een onvoorwaardelijke overgave te voorkomen. Toen de geallieerden na de Duitse capitulatie op 8 mei 1945 de rest van Duitsland bezetten, lieten de Engelsen, die Sleeswijk-Holstein als bezettingszone hadden toegewezen gekregen, de Duitse regering voorlopig ongemoeid. Dönitz en de zijnen trokken hieruit de conclusie – de wens was hier de vader van de gedachte – dat zij door hun tegenstanders als de wettige Duitse regering waren erkend. De geallieerden dachten daarover anders. Zij lieten Dönitz ongemoeid, omdat de hulp van de Duitse „regering” onmisbaar was bij het achter het prikkeldraad krijgen van het Duitse leger.

De hogere Duitse commandanten, die de revolutie na de Eerste Wereldoorlog hadden meegemaakt, deden alles wat mogelijk was om een herhaling daarvan te voorkomen. Het gevolg was dat de Duitse bevelhebbers zich achter Dönitz schaalden en de tucht en orde bij hun troepen tot het uiterste handhaafden, omdat de totale ineenstorting van de Duitse krijgsmacht hoogstwaarschijnlijk het einde van de Duitse staat zou betekenen.

Voor de handhaving van de discipline bleven de Duitse krijgsraden na de capitulatie hun werkzaamheden voortzetten; er werden jarenlange tucht- en huisstraffen opgelegd, Duitse militairen werd het recht ontzegd bij de Duitse krijgsmacht te dienen, terwijl er niet alleen doodvonnissen werden uitgesproken, maar ook uitgevoerd. Van Amerikaanse en Engelse zijde was daartegen aanvankelijk geen bezwaar, omdat in de capitulatieovereenkomst nadrukkelijk was vastgelegd dat de Duitse commandanten persoonlijk voor de handhaving van de discipline verantwoordelijk bleven. Enkele krijgsraden bleven tot april 1946 in functie. Hierbij moet worden aangetekend dat vooral gedurende de eerste weken na de Duitse capitulatie een grote verwarring heerste over de

Troops under your command will remain in their present location. You will be held personally responsible for their discipline and that no movement of your troops, either individually or otherwise, takes place without authority from the allied Headquarters specified in paragraph 17 below. (First Canadian Army. Orders to German commanders on surrender)

werkelijke status van de Duitse krijgsmacht. Het was in die periode dat door Duitse krijgsraden nog doodvonnissen werden uitgesproken en uitgevoerd; daarna moesten de vonnissen ter goedkeuring aan de geallieerde autoriteiten worden voorgelegd en werden ze verboden. Sommige Duitse bevelhebbers, zoals de *Oberbefehlshaber Süd*, generaal Siegfried Westphal, verboden overigens op eigen initiatief de uitvoering van doodvonnissen. Op 23 mei 1945 kwam aan de illusie van Dönitz, dat hij staatshoofd van het Duitse Rijk was, abrupt een einde toen hij met zijn handlangers zonder vorm van proces werd gearresteerd.

Generaal Westphal:

Am 27. Mai verlegten wir nach Hohenschäftlarn südlich von München. Als erstes ordnete ich an, daß kein Todesurteil, auch nicht, wenn es vom Gerichtsherrn bereits bestätigt worden war, vollstreckt werden durfte. Der Einspruch meines Rechtsberaters, eines Generalrichters, ich 'beuge das Recht', konnte mich nicht beeinflussen. Es waren schon viel zu viel Menschen gestorben, wenigstens das mußte ein Ende haben. Zum vollen Verständnis muß ich anfügen, daß die 7. (US) Army mir die uneingeschränkte Gerichtsbarkeit übertragen hatte. (Siegfried Westphal, Erinnerungen (Mainz, 1975)345.

Engelse en Amerikaanse opvattingen

De Duitse krijgsgevangenen werden door de Engelsen en Amerikanen tot vlak voor het einde van de Tweede Wereldoorlog volgens de vastgestelde regels van het Haagse Landoorlogreglement en het Geneefse krijgsgevangenenverdrag goed behandeld. Een belangrijke overweging daarbij was ervoor te zorgen dat Engelsen en Amerikanen in Duitse krijgsgevangenschap eenzelfde behandeling zouden krijgen. Nadat president Roosevelt tijdens de conferentie van Casablanca in januari 1943 de eis van onvoorwaardelijke overgave van de As-

mogendheden bekend maakte, werd de vraag aan de orde gesteld wat in dat geval met de Duitse krijgsmacht moest worden gedaan: moesten de internationaal gemaakte afspraken over de behandeling van krijgsgevangenen worden uitgevoerd, of kon men die afspraken eenvoudig terzijde schuiven?

Duitsland en Rusland hadden zich bij de behandeling van elkaars krijgsgevangenen weinig aan het Haagse en Geneefse recht gelegen laten liggen. Poolse en Joegoslavische krijgsgevangenen werden door Duitsland evenmin als krijgsgevangenen erkend, terwijl de 500.000 Italianen die in 1943 in Duitse handen vielen, de status van geïnterneerden kregen toegewezen. De Sovjet-Unie had het krijgsgevangenenverdrag niet ondertekend en voelde zich er niet aan gebonden, terwijl de Duitsers de Russen als *Untermenschen* beschouwden, met wie zij weinig rekening meenden te moeten houden. Wederzijdse beschuldigingen van zeer slechte behandeling van krijgsgevangenen vormden voor de Sovjet-Unie en Duitsland een ander excuus zich niet door het humanitaire oorlogsrecht te laten beïnvloeden.

In de loop van 1944 werd het voor de geallieerden steeds urgenter een definitieve oplossing voor het krijgsgevangenenprobleem te vinden. De Verenigde Staten waren ervoor de Duitse krijgsgevangenen zo snel mogelijk te demobiliseren, maar Engeland wilde hen zo lang mogelijk gevangen houden om ze als arbeidskrachten voor de wederopbouw van Engeland gebruiken. Terwijl de Amerikanen in het voorjaar van 1944 hun Duitse tegenstander nog via Zwitserland liet weten dat zij zich aan het Haagse Landoorlogreglement en de Conventie van Genève zouden houden, hadden zij in het geheim met de Engelsen besloten de Duitse militairen, die na de onvoorwaardelijke overgave in hun handen zouden vallen, de status van *Disarmed Enemy Forces* (DEF) te geven. De Engelsen gebruikten de aanduiding *Surrendered Enemy Personnel* (SEP).

De gedachtengang was dat Duitsland

na de onvoorwaardelijke overgave had opgehouden als staat te bestaan, zodat de afgesloten internationale verdragen niet meer op Duitsland van toepassing waren, waardoor de Duitse soldaten zonder meer als goedkope arbeidskrachten konden worden ingeschakeld. Door de Duitse soldaten de status van krijgsgevangenen te onthouden, kon tevens worden voorkomen dat het Duitse leger zoals na de Eerste Wereldoorlog was gebeurd, „triumfantelijk” huiswaarts zou keren. Dat laatste was belangrijk omdat Duitsland als potentiële militaire mogendheid voorgoed moest worden uitgeschakeld. Na de Duitse capitulatie werden grote aantallen reguliere krijgsgevangenen buiten hun weten bij de DEP/SEP-categorie ingedeeld.

De Sovjet-Unie wilde *coûte que coûte* de kwalificatie „krijgsgevangenen” handhaven om zo de totale Duitse nederlaag meer te laten uitkomen. De partijen kwamen niet tot overeenstemming, zodat de Russen „*unverfrohren*” over krijgsgevangenen bleven spreken, terwijl de Verenigde Staten en Engeland met de DEF/SEP-constructie het terzijde schuiven van de gemaakte internationale afspraken verdoezelden.

Praktijk voor en na de Duitse capitulatie

De behandeling van de Duitse krijgsgevangenen door Engeland en de Verenigde Staten geschiedde aanvankelijk conform het Haagse Landoorlogreglement en het Krijgsgevangenenverdrag. Tijdens de oorlog werden 350.000 Duitse krijgsgevangenen naar de Verenigde Staten gebracht; 35.000 waren er onder zware Engelse druk in Canada terechtgekomen. Het toezicht op de naleving van het Landoorlogreglement en het Krijgsgevangenenverdrag werd aan Zwitserland toevertrouwd; het Internationale Comité van het Rode Kruis (ICRK) mocht de kampen inspecteren.

De Duitse soldaten die in de laatste maanden van de oorlog door de Engelsen en Amerikanen krijgsgevangen werden gemaakt, hadden heel andere ervaringen dan hun lotgenoten uit het begin van de oorlog. De zeer grote aantallen die plotseling in Engels en Amerikaans krijgsgevangenschap kwamen, maakten alleen daardoor al een goede uitvoering van het krijgsgevangenenverdrag tot een onmogelijkheid. Bovendien gaf de ontdekking van de concentratiekam-

Veilig opgeborgen (bron: SMG/KL)



Alle goederen en voorwerpen van persoonlijk gebruik – uitgezonderd wapenen, paarden, militaire uitrusting en militaire papieren – zullen in het bezit van de krijgsgevangenen blijven, evenals de metalen helmen en de gasmaskers. (Krijgsgevangenenverdrag, artikel 6)

pen de geallieerde oorlogspropaganda reden de Duitse soldaten te criminaliseren en als directe vertegenwoordigers van het naziregime te beschouwen. De door Duitsland zelf verspreide geruchten over de *Werwolf* organisatie, die achter de vijandelijke linies de strijd zou voortzetten, zorgden mede ervoor, dat de geallieerde legerleiding zich gedwongen zag krijgsgevangen gemaakte Duitsers in geïmproviseerde kampen op te sluiten. De in Duitsland heersende chaos en het naderende einde van de oorlog, zorgden voor een goede voedingsbodem voor schendingen van het humanitaire oorlogsrecht. Duitsers die zich aan de Amerikanen en Engelsen overgaven, werden op grote schaal van hun persoonlijke eigendommen beroofd; de afkorting US (*United States*) werd door de Duitse krijgsgevangenen met *Uhrensammler* vertaald. Duitse militaire onderscheidingen waren een geliefkoosd object voor geallieerde souvenirjagers; verschillende Duitse veldmaarschalken, alsmede groot-admiraal Dönitz, raakten op deze wijze tot hun grote ergernis hun maarschalkstaven kwijt. Een zeer slechte naam kregen de zogenaamde *Rheinwiesenslager* (zie kaartje). Dit waren met prikkeldraad omheinde ruimtes aan de oevers van de Rijn tussen Rheinberg en Bad Kreuznach, waarin zonder enige voorzieningen een miljoen Duitse soldaten door de Amerikanen werd opgesloten. Hoewel nauwkeurige cijfers ontbreken, wordt in het algemeen aangenomen dat ongeveer 10.000 Duitse soldaten door gebrek aan verzorging in de *Rheinwiesenslager* zijn omgekomen.

Nieuwe ontwikkelingen vonden na de Duitse capitulatie op 8 mei 1945

plaats, toen de Engelsen en Amerikanen de categorie DEF/SEP invoerden. De Verenigde Staten probeerden zoveel mogelijk Duitse soldaten zonder vorm van proces uit gevangenschap te ontslaan. Vooral van Franse en Engelse zijde werd daartegen bezwaar aangetekend. Dat leidde ertoe dat de Amerikanen ruim 700.000 Duitsers aan de Fransen overdroegen, die hen onder zeer slechte omstandigheden huisvestten en tewerkstelden.

Na de Duitse capitulatie werd Zwitserland onmiddellijk bedankt voor de bewezen diensten als beschermende mogendheid en van verdere controle op de gang van zaken in de krijgsgevangenkampen uitgesloten. Ook het ICRK werd de mogelijkheid ontnomen zich op de hoogte te stellen van de situatie waarin de Duitsers zich bevonden. Hinderlijke pottekijkers konden de Amerikaanse en Engelse autoriteiten niet gebruiken. En wat hadden Zwitserland en het ICRK er eigenlijk te zoeken? Duitsland had als staat opgehouden te bestaan, zodat de bestaande overeenkomsten niet meer van kracht waren. Een andere maatregel die werd getroffen, was de halvering van de rantsoenen van de Duitse krijgsgevangenen, nu er geen vergeldingsmaatregelen meer door Duitsland jegens Engelse en Amerikaanse krijgsgevangenen konden worden genomen. Hierbij moet in aanmerking worden genomen dat de Amerikanen



De krijgsgevangenen zullen gehuisvest worden in gebouwen of barakken, welke alle mogelijke waarborgen van hygiëne en zindelijkheid bieden. (Krijgsgevangenenverdrag, artikel 10)

en Engelsen in Duitsland met een grote toeloop van vluchtelingen te maken hadden en met een groot voedseltekort voor de bevolking kampten. De rantsoenen van de Duitse burgers waren altijd nog kariger dan die van de krijgsgevangenen. Anders lag dat voor de krijgsgevangenen in Canada. Nu er geen gevaar meer voor represailles tegen Canadezen in Duitse krijgsgevangenschap bestond, werd ook daar rantsoenvermindering toegepast. Gezien de vele protesten werd deze maatregel in Canada in december 1945 opgeheven en werden de krijgsgevangenen daar weer van voldoende voedsel voorzien.

Het voedselrantsoen der krijgsgevangenen zal gelijkwaardig zijn zoowel van hoeveelheid als van hoedanigheid, aan het rantsoen der depôt-troepen. (Krijgsgevangenenverdrag, artikel 11)

Een speciaal probleem vormde de inzet van krijgsgevangenen bij het ruimen van de vele landmijnen. Hoewel het begrijpelijk is dat de geallieerden de Duitsers hun achtergelaten rommel zelf wilden laten opruimen, was het formeel verboden de krijgsgevangenen dit gevaarlijke werk verplicht te laten doen; op basis van vrijwilligheid mocht dat uiteraard wel. Met de toekenning van de DEF/SEP-status werd het verbod buiten werking gesteld en kon het verplichte mijnenopruimen beginnen. In de praktijk werd ernaar gestreefd voor dit gevaarlijke werk deskundige vrijwilligers aan te trekken. Het resultaat was dat hoofdzakelijk Duitse genisten onder hun eigen commandanten hiervoor werden ingeschakeld. De vrijwilligheid was overigens maar beperkt, omdat er vaak weinig keus was.

Voor de Duitse krijgsgevangenen was er veel aan gelegen zo snel mogelijk weer op vrije voeten te komen. Wie de status van krijgsgevangene had, werd door de internationale verdragen beschermd, maar was volledig in het ongewisse over zijn vrijlating. Met alle nadelen van dien gaf de DEF/SEP-status wat meer uitzicht op een snellere vrijlating.

Het is verboden krijgsgevangenen te gebruiken bij ongezonde of gevaarlijke werkzaamheden. (Krijgsgevangenenverdrag, artikel 33)

Behalve Frankrijk kregen ook België, Luxemburg en Nederland Duitse krijgsgevangenen als arbeidskrachten ter beschikking gesteld. Zo kreeg België 64.000 krijgsgevangenen toegewezen, van wie er 52.000 in de mijnbouw werden ingeschakeld, 1600 landmijnen ruimden, terwijl de rest in de landbouw werd tewerkgesteld.

Met de Duitse soldaten waren ook soldaten van andere nationaliteiten, die de Duitse kant hadden gekozen, in geallieerde krijgsgevangenschap geraakt. Zij werden na de oorlog aan de autoriteiten van het land van herkomst overgedragen. Vooral voor de Russen die aan Duitse kant hadden gevochten, betekende dat een zekere dood.

In de loop van 1946 verbeterde in de westelijke landen de behandeling van de krijgsgevangenen en werden de bepalingen van het Haagse en Geneefs recht meer en meer in acht genomen. Het ICRK en charitatieve instellingen zoals de *Young Men's Christian Association* (YMCA) en *Caritas*, kregen steeds meer invloed. Veel bleef echter afhankelijk van de persoonlijke instelling en het eigen initiatief van plaatselijke geallieerde commandanten of autoriteiten. Daar waar deze zich achter de voorschriften verscholen en de eigen verantwoordelijkheid uit de weg gingen, bleven de wantoestanden het langste bestaan. Frankrijk bleef ten aanzien van een goede behandeling van de krijgsgevangenen op de andere landen achter. De krijgsgevangenen wer-

den ook in de Franse koloniën ingezet, terwijl daarnaast het Franse Vreemdelingenlegioen voor enige „opvang” zorgde.

In 1946 oefenden de Verenigde Staten op Engeland en Frankrijk steeds grotere druk uit de Duitse krijgsgevangenen naar huis te sturen. Uit economische overwegingen werd daarop traag gereageerd. Naarmate de oorlog langer voorbij was, normaliseerden de arbeidsverhoudingen zich steeds meer en had een aantal krijgsgevangenen, m.n. in Engeland, het in materiële zin beter dan hun familie in Duitsland of de in vrijheid gestelde krijgsgevangenen.

willingheid en hadden vaak een arbeidscontract.

Na de capitulatie in Nederland

Na de Duitse capitulatie kwamen in Nederland 120.000 Duitse soldaten in Engelse en Canadese krijgsgevangenschap. De Duitse opperbevelhebber in Nederland, generaal Johannes Blaskowitz, en zijn ondercommandanten bleven volgens de gesloten capitulatie-overeenkomst, voor de handhaving van de discipline bij de Duitse troepen persoonlijk verantwoordelijk. Na



Inlevering van wapens (bron: SMG/KI)

Het tijdstip van terugkeer naar Duitsland werd behalve door de transportmogelijkheden ook bepaald door de mate van nazi-mentaliteit, zoals deze door de geallieerden was gedefinieerd. Voormalige SS'ers, *U-Bootcommandanten*, kolonels en generaals en verstokte nazi's bleven langer in krijgsgevangenschap dan eenvoudige meelopers. In de loop van 1948 waren de meesten echter weer naar Duitsland teruggekeerd. Degenen die achterbleven deden dat op basis van vrij-

de komst van de Canadese eenheden verzamelden de Duitsers zich ordelijk in verschillende concentratiegebieden. De Nederlandse Binnenlandse Strijdkrachten waren tot hun grote ergernis en frustratie van enig optreden tegen de voormalige bezetters uitgesloten, en moesten toezien hoe de Canadezen de bewaking van de Duitsers op zich namen. De hogere Canadese commandanten waren in het geheim ervan op de hoogte gesteld dat de Duitsers niet de status

van krijgsgevangene, maar die van SEP hadden gekregen. Met nadruk was hun opgedragen dit voorlopig stil te houden, waardoor er een ondoorzichtige situatie ontstond. De inrichting en interne organisatie van de Duitse krijgsgevangenkampen lieten de Canadezen aan de Duitse commandanten zelf over. Zij konden moeilijk anders, want zij waren op die taak niet voorbereid en beschikten over onvoldoende mankracht. Het Nederlandse verzet, dat in de Nederlandse Binnenlandse Strijdkrachten was georganiseerd, kon niet worden ingeschakeld, omdat dat ongetwijfeld tot onverkwikkelijke situaties zou leiden. De Canadezen verbaasden zich over de voortvarendheid en efficiëntie waarmee de Duitsers hun zaken regelden; niets stond een goede samenwer-

Nederland een groot aantal Duitse soldaten op die eerder was gedeserteerd, soms uit afkeer jegens het Duitse regime, vaker vanwege de aantrekkingskracht van een vriendin of door de invloed van de geallieerde propaganda. Deze deserteurs werden vervolgens door de Nederlandse autoriteiten of de Binnenlandse Strijdkrachten bij de Canadezen afgeleverd, die ze vervolgens naar de krijgsgevangenkampen doorstuurden. Zo kwamen op 12 mei twee gedeserteerde matrozen, de twintig jaar oude Bruno Dorfer en de achtentwintigjarige Rainer Beck, bij Stein terecht. Deze weigerde aanvankelijk de beide matrozen op te nemen, omdat er volgens hem in zijn kamp geen plaats was voor verraders en deserteurs. De Canadese majoor J. Dennis Pierce,

Marineoberstabsrichter der Reserve Wilhelm Köhn. De twee matrozen werden aan een kruisverhoor onderworpen en in een kwartier was voor de krijgsraad de zaak duidelijk. Dorfer en Beck werden wegens desertie in tijd van oorlog ter dood veroordeeld; majoor Pierce werd van de gang van zaken op de hoogte gesteld. De verantwoordelijke Duitse en Canadese militaire staven werden geïnformeerd, waarna de Canadezen besloten de Duitsers hun gang te laten gaan. Op verzoek van Stein stelde Pierce een voertuig, acht geweren en zestien patronen voor het Duitse executiepeloton ter beschikking, waarna Dorfer en Beck dezelfde dag nog om 17.40 uur en 17.45 uur bij Schellingwoude werden gefusilleerd. Op 17 mei 1945 gaf het Eerste Canadese Leger nadere instructies uit over het verdere functioneren van de Duitse krijgsraden. Vanaf 26 mei 1945 kregen de Duitse krijgsraden de restrictie opgelegd, dat vonnissen zwaarder dan twee jaar tuchthuisstraf ter goedkeuring aan de geallieerde autoriteiten moesten worden voorgelegd.

Het fusilleren van Dorfer en Beck was geen uitzondering: op tal van plaatsen in Europa werden na de Duitse capitulatie Duitse militairen door krijgsraden ter dood veroordeeld en gefusilleerd. Hierbij moet in aanmerking worden genomen dat tijdens de Tweede Wereldoorlog 10.000 tot 15.000 Duitse soldaten door Duitse krijgsraden ter dood waren veroordeeld en vervolgens geëxecuteerd, zodat de *Wehrmacht* aan deze praktijk was gewend. *Oberstabsrichter* Wilhelm Köhn ondervond van de „correct” uitgevoerde krijgsraadzitting geen nadelen en maakte na de oorlog een voorspoedige carrière bij de Duitse rechterlijke macht.

De Canadezen namen de evacuatie van de Duitse troepen naar Duitsland krachtig ter hand. Op 19 mei 1945 gaf Blaskowitz de verplaatsingsorders uit, waarna het grootste gedeelte van de voormalige bezetters in enkele weken in goede orde via de Afsluitdijk naar de *Heimat* terugmarcheerden. Er bleef ongeveer 7000 man achter die met mijnoprui-



Op weg naar de Heimat
(bron: L.P.J. Vroemen-Kamerik)

king tussen beide partijen in de weg. Op 7 mei 1945 om 23.00 uur kregen de *Seaforth Highlanders* van de Eerste Canadese Divisie opdracht naar Amsterdam te gaan, waar zij geestdriftig door de bevolking werden ingehaald. Een compagnie van de *Seaforth Highlanders* werd belast met de bewaking van de verlaten Ford-fabriek bij Amsterdam, waar onder bevel van kapitein-luitenant-ter-zee Alexander Stein, ruim 1800 Duitse marinemensen waren verzameld. Na de Duitse capitulatie dook er in

die met de bewaking van het kamp was belast, wist niet waar hij met de beide matrozen naartoe moest, en plaatste hen toch in het kamp. Stein besloot toen de beide deserteurs voor een Duitse krijgsraad te laten verschijnen en stelde Pierce daarvan op de hoogte. Deze informeerde op zijn beurt weer de Tweede Canadese Infanteriebrigade, waarbij zijn compagnie was ingedeeld. In aanwezigheid van de volledige kampbezetting kwam een Duitse krijgsraad op 13 mei bijeen onder voorzitterschap van

werkzaamheden en dergelijke werden belast. Volgens de toen heersende opvattingen mochten zij voor dit gevaarlijke werk worden ingeschakeld, omdat zij geen krijgsgevangenen in de zin van het krijgsgevangenenverdrag waren. Behalve bovengenoemde Duitsers werden ook de Nederlanders die tot de SS hadden behoord, achtergelaten en voor berechting aan de Nederlandse justitie overgedragen. Gezien vanuit de Nederlandse optiek waren zij geen krijgsgevangenen, maar landgenoten die met de vijand gemene zaak hadden gemaakt en daarvoor moesten worden gestraft.

Duitse achterblijvers in Nederland

De Duitse militairen die in Nederland achterbleven, bestonden uit genisten en marinepersoneel; beide groepen waren ongeveer even groot. De genisten werden in de zgn. *Pionier-Brigade Draeger* ondergebracht. De brigade was naar zijn commandant, luitenant-kolonel Rudolf Draeger, een zeer ervaren Duitse genieofficier, genoemd en in twee regimenten en verscheidene bataljons onderverdeeld. Op 1 oktober 1945 droegen de Engelsen de verantwoording voor de brigade over op Nederland. Binnen de brigade bleven de Duitse gezagsverhoudingen bestaan en werden de Duitse stafprocedures toegepast. De Nederlandse luitenant-kolonel B. van Hasselt was hoofd van de Mijnpriuwingsdienst en had de *Brigade Drae-*

En outre, une bonne collaboration s'est établie entre les officiers hollandais dirigeant les travaux de déminage et les officiers allemands responsables de leur exécution.
(Rapport van het ICRK van 3 april 1946)

ger onder zijn bevel. De bewaking van de Duitse krijgsgevangenen was aan luitenant-kolonel C. Greidanus toevertrouwd, die daartoe enige infanterie-eenheden onder zijn bevel had. De samenwerking met Draeger was eerst zeer zakelijk, maar werd



Bevrijding Groningen 1945 (bron: SMG/KI)

steeds vriendschappelijker. Problemen die tussen de krijgsgevangenen en de Nederlandse bevolking ontstonden, werden door beide officieren vakkundig opgelost. De eenheden van de *Brigade Draeger* waren over een groot aantal plaatsen verspreid; zo waren er kampementen in Blerick, Mook, Vlissingen, Bergen op Zoom en Hoek van Holland. Binnen de gegeven mogelijkheden was de verzorging en onderbrenging van de Duitse krijgsgevangenen goed en het ICRK, dat inspecties mocht uitvoeren, trof geen echte wantoestanden aan. De slechte postverbindingen tussen de krijgsgevangenen en hun familie in Duitsland waren meer een gevolg van de algemene chaos die in West-Europa heerste, dan van Nederlandse tegenwerking. Vanaf juli 1945 werden oudere krijgsgevangenen en vaders van grote gezinnen naar Duitsland gestuurd om daar te worden gedemobiliseerd. Vervanging van hen leverde geen problemen op, omdat er in de Franse en Belgische kampen vanwege de slechte omstandigheden die daar heersten, voldoende vrijwilligers waren om naar Nederland te worden overgeplaatst.

In februari 1946 keerde de brigade naar Duitsland terug, omdat het grootste gedeelte van het werk erop zat. Achter bleef een genieregiment

onder bevel van kapitein Heinrich Kaschta, dat een sterkte van 1000 man had. Nadat het regiment in juni 1946 zijn taak had volbracht, keerde het in oktober 1946 naar Duitsland terug. Op basis van vrijwilligheid bleef daarna nog een groep van 300 man in Nederland achter voor de laatste afwerking. Deze groep keerde in de loop van 1947 naar Duitsland terug. Tijdens hun werkzaamheden in Nederland hebben de Duitse genisten 1,3 miljoen landmijnen geruimd. Daarbij vielen ongeveer tweehonderd doden en waren er meer dan tweehonderd zwaar gewonden. Hoewel de Duitse genisten volgens het Haagse en Geneefse recht werden behandeld, kostte het hun enige moeite de bijzondere vergoeding waarop zij recht hadden, uitbetaald te krijgen.

Het Duitse marinepersoneel dat na de capitulatie in Nederland achterbleef, stond onder bevel van kapitein-ter-zee Heinz Bonatz en had een sterkte van ongeveer 3500 man; de belangrijkste opdracht was de ontmanteling van de *Atlantikwall* en het verzamelen van achtergebleven munitie. Bonatz had een grote bewegingsvrijheid en zag kans voor zijn mensen verlofperiodes in Duitsland te regelen. Vanwege de gevaarlijke aard van het werk kreeg het Duitse marinepersoneel het viervoudige van de normale soldij. Zij

kregen dat geld niet zelf in handen, maar het werd naar hun familie overgeschreven of op een rekening voor hen gestort en aan het einde van de krijgsgevangenschap uitbetaald. Eind januari 1946 keerde Bonatz en het merendeel van zijn mensen naar Duitsland terug, waar zij werden gemobiliseerd. De achterblijvers, zeshonderd man, voltooiden onder goede voorzieningen de werkzaamheden en keerden in de loop van 1946 ook naar Duitsland terug. Het is opmerkelijk dat Bonatz voor zijn mensen betere arbeidsomstandigheden wist te bewerkstelligen dan Draeger en Kaschta. Voor een verklaring daarvoor is nader onderzoek noodzakelijk.

Nabeschuiving

De Nederlandse deskundige bij uitstek op het gebied van het humanitaire oorlogsrecht, F. van Kalshoven, heeft een van zijn publikaties de uitdagende titel „*Zwijgt het recht als de wapens spreken?*” gegeven. De wijze waarop Engeland en de Verenigde Staten het Haagse Landoorlogreglement en het Verdrag van Genève van 27 juli 1929, via een bedenkelijke manipulatie met de status van de Duitse krijgsgevangenen voor grote groepen buiten werking stelden, laat eigenlijk alleen een bevestigend antwoord over. De bedoeling van Kalshoven was echter niet een antwoord op de door hem gestelde vraag te krijgen, maar een bijdrage te leveren aan de discussie over een uiterst gecompliceerde materie. Vanuit die gedachte daarom de volgende opmerkingen. Het is begrijpelijk dat de geallieerden tijdens de zware strijd tegen het zielotogende Derde Rijk, aan de behandeling van de Duitse krijgsgevangenen een lage prioriteit hebben gegeven. Hoewel in het geallieerde kamp aan de Duitse nederlaag niet werd getwijfeld, had het Ardennenoffensief aangetoond dat de *Wehrmacht* een onvoorspelbare en uiterst gevaarlijke tegenstander bleef. De geallieerde oorlogspropaganda verkondigde tot het einde van de oorlog dat alleen een dode Duitser en goede Duitser was.

Toen de geallieerde troepen steeds verder het Duitse grondgebied binnentrokken, werden de geallieerde soldaten met de gruwelen van de concentratiekampen geconfronteerd. Van enig respect voor de Duitse tegenstander was daardoor geen sprake meer. De miljoenen Duitse soldaten die in enkele maanden tijd in geallieerde handen vielen, zorgden voor onoverkomelijke logistieke problemen, waardoor een behoorlijke verzorging van deze mensenmassa onmogelijk werd en van een overmachtsituatie kon worden gesproken. Daarbij moet mede in beschouwing worden genomen, dat de geallieerden ook de zorg

de schendingen van het humanitaire oorlogsrecht inzake de behandeling van de Duitse krijgsgevangenen te bagatelliseren. Hoewel deze schendingen door de geallieerden begrijpelijk en onvermijdbaar waren, mogen zij niet zonder meer van tafel worden geveegd. Dat zou een vrijbrief betekenen voor het overboord zetten van alle eigen waarden en normen, wanneer een tegenstander zich door zijn eigen gedrag buiten de wet stelt. De situatie waarin de geallieerden na de Duitse capitulatie waren terechtgekomen, maakt duidelijk dat een krampachtig vasthouden aan de formele uitvoering van rechtsregels een onmoge-



Duitse krijgsgevangenen op Walcheren

(bron: L.P.J. Vroemen-Kamerik)

hadden voor de vele miljoenen ontkeemden en de slachtoffers van de nazi-terreur. Voor de geallieerde soldaten zat de oorlog erop en zij wilden zo snel mogelijk naar huis terugkeren. Daarbij kwam dat de Duitse soldaten door hun grote aantallen tot een anonieme massa waren teruggebracht. Zij waren meer tot voorwerpen gedeclasseerd waarmee men naar goedgevoelen kon handelen. Het gevolg was dat de Duitse soldaten letterlijk en figuurlijk werden uitgekleeft, terwijl hun betreuwenswaardig lot in de krijgsgevangenkampen aanvankelijk weinig medelijden oproep. Naarmate de situatie overzichtelijker werd en „bewakers” en „gevangenen” elkaar weer als mensen begonnen te herkennen, verdwenen allengs de wantoestanden. De verleiding is groot om vanuit de gedachte „eigen schuld, dikke bult”

lijkelijk is. De gekozen oplossing om die regels met een gekunstelde juridische constructie te omzeilen, zoals dat met het invoeren van de DEF/SEP-status gebeurde, was erg ongelukkig, omdat toen velen niet meer wisten waar zij aan toe waren. Een van de gevolgen daarvan was dat het gevoel voor eigen verantwoordelijkheid afnam. Het fusilleren van de Duitse matrozen Dorfer en Beck is daarvan een voorbeeld. De status van de beide deserteurs was onduidelijk, terwijl de kennis van het internationale oorlogsrecht bij de betrokken personen en militaire staven waarschijnlijk onvoldoende was; de wil deze regels toe te passen was in ieder geval bij de Canadezen niet aanwezig. Majoor Pierce liet de Duitsers hun gang gaan, en waarom ook niet? De Duitsers moesten zonnodig en de Ca-

nadese autoriteiten hadden er geen bezwaar tegen. Voor de majoor, die zonder duidelijke instructies in een voor hem volkomen onverwachte situatie was terechtgekomen, was toekijken en de zaak op zijn beloop laten eigenlijk de enige mogelijkheid.

De goede behandeling van de Duitse krijgsgevangenen in Nederland kwam voor een groot deel door hun geringe aantal en het belang van het werk dat zij verrichtten. De houding van de Nederlandse officieren die voor de Duitse krijgsgevangenen verantwoordelijk waren en het toelaten van de inspecties van het ICRK, hebben mede ertoe bijgedragen dat er in Nederland slechts incidentele „schen-

dingen” van het internationale oorlogsrecht plaatsvonden. Daarbij ging het dan meestal om overmachtsituaties.

Het onderzoek naar de behandeling van de Duitse krijgsgevangenen na de Tweede Wereldoorlog door de geallieerden, wordt in hoge mate bemoeilijkt door het ontbreken van betrouwbare gegevens. De oorlogsmoeheid van de geallieerde soldaten, de zeer grote aantallen krijgsgevangenen en de opvatting dat de *Wehrmacht* een aflopende zaak was waaraan niet veel aandacht behoeft te worden besteed, waren de oorzaken dat het met de registratie van krijgsgevangenen slecht was gesteld. Dat had onder andere tot

gevolg dat de opsporing van vermiste personen ernstig werd belemmerd en er een goede voedingsbodem voor geruchten over de slechte behandeling van de Duitse krijgsgevangenen ontstond. De Canadese historicus James Bacque maakte in zijn boek „*Other losses*” veel indruk met zijn onzinnige bewering dat de Duitse krijgsgevangenen in opdracht van Eisenhower slecht moesten worden behandeld, waardoor er een miljoen door ontberingen omkwam. Hoewel de bewering van Bacque door betrouwbare historici is weerlegd, beleefde zijn „opzienbarende” boek verscheidene herdrukken. Sensationele berichtgeving doet het uiteindelijk altijd beter dan een zo betrouwbaar mogelijke weergave van de werkelijkheid.

Van Kalshoven heeft in zijn „*Zwijgt het recht als de wapens spreken?*” onderkend dat het in de praktijk altijd een groot probleem zal zijn het humanitaire oorlogsrecht goed toe te passen. Hoewel schendingen van dat oorlogsrecht volgens hem niet zijn te vermijden, kan een goede naleving ervan door een goede kennis van dat oorlogsrecht worden verbeterd. Volgens Van Kalshoven kunnen onderwijs en instructie hiertoe een belangrijke bijdrage leveren. Hoewel in het militaire onderwijs aan het humanitaire oorlogsrecht de nodige aandacht wordt besteed, wil dat niet zeggen dat een optimale toepassing daarvan nu is gewaarborgd. Dat komt m.i. omdat het van buiten leren van regels en het blindelings toepassen van procedures te dominant in het militaire onderwijs aanwezig zijn, en vaak een doel op zichzelf zijn geworden. Het militaire onderwijs, ook in Nederland, loopt daardoor het gevaar te weinig diepgang te krijgen.

De kwestie van de Duitse krijgsgevangenen laat zien dat militaire organisaties onmiddellijk met de handen in het haar zitten, wanneer de regels niet passen in de feitelijke situatie. De Engelse en Amerikaanse oplossing om de status van de krijgsgevangenen te veranderen was een slechte keuze: het middel was erger dan de kwaal.

Literatuur

- J. Bacque – *Other losses. The shocking truth behind the mass deaths of disarmed German soldiers and civilians under general Eisenhower's command.* Toronto (1989).
- W. Benz en A. Schardt red. – *Kriegsgefangenschaft. Berichte über das Leben in Gefangenenlagern der Alliierten.* München (1991).
- Y. Bernard en C. Bergeron – *Trop loin de Berlin. Des prisonniers allemands au Canada 1939-1946.* Sillery (1995).
- L. Gruchmann – *Ausgewählte Dokumentation zur deutschen Marinejustiz im Zweiten Weltkrieg. Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte* 26(1978) 476-498.
- H. Hürten – *Im Umbruch der Normen. Dokumente über die deutsche Militärjustiz nach der Kapitulation der Wehrmacht. Militärgeschichtliche Mitteilungen* 2(80)137-156.
- B. Ihme-Tuchel – *Die Entlassung der deutschen Kriegsgefangenen im Herbst 1955 im Spiegel der Diskussion zwischen SED und KPdSU. Militärgeschichtliche Mitteilungen* 53(1994) (Heft 2)449-465.
- H. Jung – *Zur Geschichte der deutschen Kriegsgefangenen des 2. Weltkrieges. Die deutschen Kriegsgefangenen im Gewahrsam Belgiens, Niederlande und Luxemburgs.* München (1966).
- F. Kalshoven – *Zwijgt het recht als de wapens spreken?* Amsterdam (1974).
- C. Madsen – *Victims of circumstance: the execution of German deserters by surrendered German troops under Canadian control in Amsterdam, May 1945. Canadian Military History.* Volume 2, no.1 (1993).
- K. Nothnagel – *Die „Dienststelle Fritsch”. Ein Beitrag zur Geschichte der Versorgung der entwaffneten deutschen Wehrmachtangehörigen in der amerikanischen Besatzungszone, 1945-1947. Militärgeschichtliche Mitteilungen* 1(77)53-75.
- G. Schreiber – *Die italienischen Militärinternierten im deutschen Machtbereich 1943-1945. Verraten-Verachtet-Vergessen.* München (1990).
- F.W. Seidler – *Fahnenflucht. Der Soldat zwischen Eid und Gewissen.* München (1993).
- A.L. Smith – *Heimkehr aus dem Zweiten Weltkrieg: Die Entlassung der deutschen Kriegsgefangenen.* Stuttgart (1985).
- A.L. Smith – *Die vermiste Million. Zum Schicksal deutscher Kriegsgefangener nach dem Zweiten Weltkrieg* (1992).
- C. Streit – *Keine Kameraden. Die Wehrmacht und die sowjetischen Kriegsgefangenen 1941-1945.* Stuttgart (1978).
- J.F. Vance – *Objects of concern. Canadian prisoners of war through the twentieth century.* Vancouver (1994).
- S. Westphal – *Erinnerungen.* Mainz (1975).
- R.D. Wiggers – *The United States and the denial of prisoner of war (POW) status at the end of the Second World War. Militärgeschichtliche Mitteilungen* 52(1993)(Heft 1)91-104.

Racial integration in the British Army

An historical perspective

S. Crawford - Lieutenant Colonel Royal Tank Regiment

The last few years has seen a marked increase in interest in equal opportunities (EO) in the British Armed Services. Race and gender issues rose to national prominence and notoriety in Britain in the publicity generated by recent court cases brought by Servicewomen dismissed on becoming pregnant. The media interest aroused by these cases has in no small way provided impetus to the renewed concern within the Services about EO, and in the Army the creation of a Department for Equal Opportunities in the Ministry of Defence in London is an outward sign of the attention such matters now command. This Department, formed only in late 1994, is the focal point for the development of Army policy on race, gender, and, increasingly, homosexual issues.

Within the overall aegis of EO, the recruitment and integration of ethnic minorities into the Services is again being studied in some depth. A considerable amount of work has already been undertaken in this area, particularly with regard to recruiting. Two of the Services' Defence Fellowships¹ for 1995-96, for example, are devoted to racial studies. Clearly, there is cause for some concern: ethnic groups make up approximately 6% of the population of the UK², but only

Dit artikel handelt over de integratie van ethnische minderheden in het Britse leger en is zeer duidelijk gericht op de omstandigheden en ervaringen van het Verenigd Koninkrijk. De schrijver geeft een interessant historisch overzicht en combineert dit met een vlotte schrijfstijl. Hierdoor is het artikel zeker het lezen waard. Daarenboven noemt hij in het tweede deel enkele aspecten, die zich ook in de Nederlandse situatie op termijn kunnen voordoen. Een en ander is reden geweest deze bijdrage van Lt Col S. Crawford in de Militaire Spectator te plaatsen.

1.4% of the Services as a whole, and only about 0.9% of the officers.³ Whether we should actively strive to have proportional representation in our Armed Services from Britain's ethnic minorities is another question altogether. The Race Relations Act 1976 makes racial discrimination unlawful, but does not per se direct that the Army's proportion of ethnic minorities in its ranks should match the proportion in the population as a whole. Unlike in the USA, for example, positive discrimination is also illegal under the Act. Apart from a vague and understandable feeling that proportional representation must be a good thing, and that Services which do not demographically mirror the population from which they draw their recruits are in danger of becoming in some way alienated from that

very population, little effort seems to have been expended in assessing the *benefits* of recruiting from ethnic minorities.

Historical perspective

We need to address quite carefully, therefore, the reasons why we should seek ethnic recruits for the British Army, or indeed attempt by legal methods to increase the proportion of ethnic minorities within our ranks. We may be able to find some of the arguments in our military history, for the Army has recruited and integrated other races and ethnic groups on many occasions in the past. Three instances give some indications of the imperatives involved: the integration of Scots in the 17th and 18th centuries, the use of native troops in India, and the use of West Indian troops in the late 18th and early 19th centuries. The integration of Scots into what became the British Army occurred in two broad tranches: that which happened after the Union of the Crowns in 1603 and continued up to and beyond the Union of the Scottish and English Parliaments in 1707, and the absorption of the Highlanders in the aftermath of the 1745 Jacobite Rebellion. On the former we need not tarry long, for it was a gradual process of assimilation which was already underway before 1603, led by an aristocratic officer elite already well integrated in social terms which both espoused the military tradition and required continuing employment in the army for its junior members. Despite being tech-

¹ Defence Fellowships are University Research Fellowships awarded to selected individuals in the British Armed Services to allow them to study subjects of military interest at civilian universities in the UK.

² 1991 Census.

³ Tri Service Personnel Statistics 1 October 1994.

nically separate, the Scottish and English armies continued to collaborate in joint military ventures, of which the joint Anglo-Dutch Brigade is perhaps the most well known.

Of much more interest for our purpose here is the integration of the Highland community's fighting men into Crown service after the '45. Here a number of factors came into play.

Some were overtly political, such as the desire to remove a source of political instability overseas as quickly as possible, in this case to America to fight the French, or economic, such as the desire of alienated Highland Jacobite leaders to be reintegrated into the ruling class and, in passing, regain their forfeited lands. But the main impetus was a military one, for the American colonies had proved singularly ineffective at raising troops to defend themselves, and the demands of war elsewhere had already drained manpower resources in the rest of Britain. The Highlands of Scotland contained the last untapped pool of military manpower available in Britain and this, allied to a genuine if grudging respect for Highland military prowess, overcame all objections to receiving a recently defeated, and still feared, former enemy into the ranks.

Similar themes are found if we study Britain's use of native Indians in the sepoy armies of the East India Company and later in the Indian Army. Here the challenges presented in governing the country - a vast sub-continent, immense population, constant threats on the frontiers, and a lengthy line of communication back to Britain - made it politically imperative that troops be raised locally to help police the country. Economics played their part too, for native troops were cheaper, with pay on average less than half of the equivalent British rank. But the overwhelming impetus for the raising of sepoy armies was military. Although British troops were generally regarded as superior to Indian ones until at least the beginning of the 20th century, they were a wasting asset, losing far more soldiers to disease than battle. In addition,

there were never enough of them, for Britain's armies were deployed around the globe protecting the ever expanding Empire, and the distances involved in India, plus the need to garrison the many hillforts sprinkled liberally around the country, made local recruitment the only option. The proportion of British troops to Indian varied from as few as 1 to 8 before the Mutiny to approximately 1 to 2 after, but the military task would have been impossible without Indian troops.

The final historical example we might look at is the raising of West Indian soldiers for service against the French in the Carribean during the wars immediately following the French Revolution and the rise of Napoleon Buonaparte. Here the use of native troops had an added dimension, for the vast majority of black West Indians „recruited” were slaves.

Indeed, many of these slave soldiers were bought straight off the slave ships, and in 1806 and 1807 slaving companies were actually commissioned by the British Government to provide slaves for the Army! Once again, the main driving force behind the recruitment of local troops was military.

Britain was unable to provide sufficient white troops for the defence of her West Indian colonies for several reasons. There were, as always, restrictions on military spending, there were demands for British troops for other theatres, there was no system of conscription, and the Army was now competing for recruits with the militias which had sprung up across the country in response to the threat of French invasion. But the main reason was the reality of West Indian service itself. It was considered a death sentence by those white troops sent out to garrison the islands, and a glance at the statistics tells why. Some 43,750 white NCOs and men died either in the Carribean or en route between 1793 and 1801, nearly 51% of those serving there when the war began or sent there thereafter. To this needs to be added approximately 1500 officers who suffered the same fate.⁴

In contrast, black and Creole slaves

were available in numbers acclimated, completely subservient to the whites, and immune to the endemic yellow fever which destroyed so many British regiments. They were also not addicted to the raw cane rum, which predisposed British troops to the ravages of disease, and their diet was much better. Consequently, their mortality rate was about 30% that of British and European troops in the period 1796-1816.⁵ Thus, to the British Government of the day, it was logical that blacks were increasingly used to conserve the strength and prolong the lives of their European counterparts.

Social experimentation?

These three examples demonstrate, I would suggest, that historically there have been a number of different reasons for the raising of native troops to serve the British Crown, but military necessity has consistently been the most pressing.

There is one other important strand, however, which is worth exploring at this stage, and that is the potential for integration of ethnic minorities in the Army as a tool for ethnic integration in society as a whole. While we must exercise caution lest the Army becomes a „laboratory for social experimentation”⁶, this is perhaps not as far fetched as it sounds. Two examples will illustrate.

For the first we must return to the slave soldiers of the British West Indies in the period 1795-1816. Although as slaves these individuals had little choice in their employment, their lot was decidedly better than those poor unfortunates who went instead to the monotonous drudgery, and occasional cruelty, of the sugar plantations. Despite repeated legal

⁴ Michael Duffy - *Soldiers, Sugar, and Sea-power: the British Expeditions to the West Indies and the War Against Revolutionary France*. Clarendon Press, Oxford (1987) p329.

⁵ Duffy, op cit, p366.

⁶ Major R H Spencer - Blacks, the Army and America. *Military Review*, July (1992) p3.

rulings in London that black soldiers in the West Indies did not come under the aegis of the Mutiny Act and were therefore legally slaves, they enjoyed vastly superior status to their plantation brethren. The black slave soldier was treated in the same hospitals, wore the same uniform, and had the same pay, allowances, and privileges as his white counterpart. He was also carefully indoctrinated on enlistment that he was superior to the plantation slave because he was serving the King in a military capacity. For all practical purposes, therefore, and certainly within garrison walls, the black soldier was treated as the exact equal of his white colleagues, and more importantly he appeared to believe it himself.

But the most fundamental advantage that service in the British West Indian Army (and indeed in other European colonial armies in the Carribean at that time) gave the slave was that it gained him his freedom. Despite London's persistent refusal to formalise the arrangement, it became normal practice to give a slave his freedom after 5 years' service with the colours. This in itself did not make him the equal of a white citizen, for other restrictions still discriminated against black and Creole freedmen, but it was a quantum leap in status. Finally, by Act of Parliament in 1807, all the soldier slaves of the British West India Regiments were declared freedmen, and at a stroke some 10,000 black soldiers became free. Significantly, this was 26 years before the emancipation of all slaves in the British Empire, including those not in military service in the West Indies, occurred with the British abolition of slavery in 1833.⁷

Therefore it can be argued that the Army led the way in slave emancipation, albeit in small numbers, and thus was at the very beginning of the inte-

⁷ Much of the foregoing 2 paragraphs comes from R. Buckley - *Slaves in Red Coats: the British West India Regiments 1795-1815*. Yale University Press 1979, in which these and other issues are dealt with in much greater detail.

⁸ Spencer, op cit, pl.

gration of one ethnic minority into 19th century society at large. This theme is echoed in the more recent experience of the US Army, which has had to face the issues now facing the British Army some time ago. In 1942, blacks constituted 5.8% of the US Army, almost all serving in segregated units in the Quartermaster and Engineer Corps. By 1991, they represented 28.95% of the US Army, a remarkable achievement by any standards and a fine example to the rest of the USA which still lags some way behind.⁸

It should be noted, however, that the US Army has become a victim of its own success in desegregation. Blacks constitute only 12.4% of the US population as a whole, and thus they are significantly *overrepresented* in the military. Civilian America has yet to follow the lead of its Army, and thus the military has become one of the few institutions where blacks (and presumably other ethnic minorities too) can be sure of equal opportunities for advancement. It is hardly surprising, therefore, that blacks make up a far larger proportion of the US Army than their relative numbers in US society as a whole would suggest. The problem is, of course, that they would also bear a disproportionate part of the casualties suffered in any major conflict, leaving the US administration open to the accusation of protecting its predominantly white population by using black troops. Thus we arrive back once again at racial discrimination, albeit via a wholly different route.

Today's imperatives

Having now identified some of the issues involved in racial integration within armies, we now need to address the question posed earlier in their light. What are the imperatives for proportional representation of ethnic minorities in the British Army today? There would certainly appear to be political ones, if only to silence accusations of racism against both Army and Government from their

more vocal critics, and perhaps also to legitimise the Army to some extent in the eyes of the disaffected ethnic community. There may also be social ones, including aspects of integration in the Army leading to integration in British society as a whole, perhaps with service in the Army assisting in establishing „citizenship” within the minority population. Economic ones are harder to find, for the obvious historical advantage, that of paying ethnic minority troops less than their British equivalents, is entirely unacceptable and inappropriate in the modern political climate. (Although a cynic would say that is exactly what we do with the Gurkhas.)

However, if we accept from the limited historical analysis in the preceding paragraphs that the main driving force for integration has always been a military one, then we really need to identify a military imperative for ethnic integration today. This is not easy, for today's situation is fundamentally different from those described above in that there is no easily discernible major political or military threat to either nation or vital national interests. The demise of the Warsaw Pact has led directly to a reduction in the Army via the Options for Change⁹ process, and thus the problems previously foreseen in manning the Army through the demographic trough of 16-19 year olds, from which the Services traditionally draw 75% of their recruits, have not materialised. Put another way, we do not need to tap into the ethnic minorities to sustain recruitment.

Nor is it clear that we can raise the overall standard of our soldiery by increasing the proportion from the ethnic community. Whereas previously in India, Africa, and amongst the African slave soldiers of the West Indies some racial groups were certainly considered more „martial” than others and were favoured for employment of soldiers, it is difficult to apply the same judgement to Britain's indi-

⁹ The process whereby the British Army reduced in size between 1990-1995.

genous minorities today. It would be difficult to prove, for example, that an Afro-Caribbean from Shepherd's Bush' would make a more warlike soldier than an Asian from Bradford¹⁰, and even if one could it would no doubt incur so much wrath from civil liberty groups that it wouldn't be worth the trouble!

What *does* seem possible, however, is that the educational standard of recruits might be raised with an influx from the minorities. Statistics on the numbers of 16-24 year olds in full time education in Britain show that most ethnic minorities score considerably better than their white counterparts; while the percentage figure for

¹⁰ Shepherd's Bush is an area in west London with a high ethnic minority population. Bradford is a small city in the Midlands with a very high proportion of Asians in its population.

¹¹ 1991 Census.

¹² That is full time, as opposed to part time or reserve, forces.

whites is 25.8%, those for African and Chinese, to take but two examples, are 81.6% and 86% respectively.¹¹ It is an entirely other matter altogether, though, to persuade those with such higher educational aspirations to join the Army.

Despite this rather tenuous educational argument, it seems to me that there is currently no *military* imperative for the Army to increase its proportion of serving personnel drawn from Britain's minority racial groups. On the other hand, it does seem that some reasonable points can be made for integration for political and social reasons. Certainly, as an EO employer which has embraced the principles of racial equality of the Race Relations Act 1976, the British Army is required to be open to all British citizens whatever their race, creed, or colour, and a thoroughly good thing it is too. I have no doubt, although I'd be hard pressed to prove it, that we all gain from the many and varied influences of the different cultures already

in our ranks. But I am yet to be persuaded that there is a genuine military requirement to increase the proportion of officers and soldiers drawn from our ethnic minorities.

If we accept, therefore, that the arguments for increased ethnic minority representation in the Army are social and political rather than military, it leads us on to a more fundamental question altogether. Traditionally the Army has been, and I would suggest has understood itself to have been, a Government tool or agency for the prosecution of its defence and foreign policies. Britain's relegation to the second division in world politics, the end of the Cold War, and more recently the outbreak of peace in Northern Ireland have now reduced our commitment to this traditional role to the point where many are questioning the requirement for regular¹² Armed Forces at all. Is there now a role for the British Army as a tool of Government social policy? ■



U bent actief dienend officier van de KL of KLu, maar u gaat binnenkort de dienst verlaten?

U wilt echter wel graag de Militaire Spectator blijven ontvangen? Dat kan: als lid van de Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap (contributie f 40,- per jaar; buitenland f 50,-) vindt u hem iedere maand in de bus, en tevens regelmatig het inlegkartern „Mars in Cathedra”. Meldt u als lid bij de ledenadministrateur:

Karel Doormanlaan 274, 2283 BB Rijswijk.

MILITAIRE SPECTATOR

Exit dienstplicht

Terugblik en vooruitblik*

prof. dr. H. Amersfoort - Sectie Militaire Geschiedenis KL

Eind 1996 gaat de dienstplicht in Nederland naar de rommelzolder; wat nauwkeuriger gezegd, schort ons land de opkomstplicht voor onbepaalde tijd op. Dit moment markeert ook het einde van de bij tijden hevige politieke en maatschappelijke discussie over de dienstplicht. Want zolang Nederland dienstplicht kent, bestaat er een dienstplichtkwestie. Wie 180 jaar dienstplichtgeschiedenis overziet, krijgt de stellige indruk dat de bevolking de dienstplicht overwegend koel tegemoet is getreden. Slechts wanneer 's lands veiligheid ernstig in gevaar komt, lijkt deze houding in meerdere of mindere mate in warme genegenheid te verkeren. Een andere indruk van zo'n overzicht, is dat onder de eigenschappen die de dienstplicht tot zo'n geliefd legervormingssysteem hebben gemaakt, een aantal constanten voorkomt. De eerste is de mogelijkheid er massa's mee op de been te brengen en zonodig de hele weerbare bevolking voor de oorlogvoering te mobiliseren. Verder maakt dienstplicht de legervorming los van de nukken van de arbeidsmarkt. Tekorten in de werving van vrijwilligers kunnen worden goedgemaakt door eenvoudig meer dienstplichtigen op te roepen. Daardoor is dienstplicht een betrouwbaar systeem. Ook en vooral is het een goedkoop systeem, omdat de opeenvolgen-

de regeringen steeds op het standpunt hebben gestaan dat dienstplichtigen niet een loon hoeft te worden betaald, maar dat het verzorgingsbeginsel volstaat.

Tot slot is er een argument van een geheel andere orde, dat dikwijls ten gunste van dienstplicht wordt aangevoerd. Dit zegt dat de verdediging van de nationale integriteit een maatschappelijke verantwoordelijkheid is, die in principe door de gehele samenleving moet worden gedragen. De dienstplicht is daarvoor het instrument bij uitstek en vloeit in deze redenering voort uit het staatsburgerschap.

Verwant aan het algemene karakter van de dienstplicht is de eis dat de krijgsmacht een afspiegeling vormt van de samenleving. En ook dat kan het best worden bereikt door de dienstplicht. Dienstplichtigen zijn burgers in uniform en blijven door de korte duur van hun verblijf in de krijgsmacht kritisch ten aanzien van „das Militär”. Daardoor staan zij er borg voor dat de krijgsmacht geen staat in de staat wordt en dat de normen en waarden in de krijgsmacht aansluiten bij de algemeen-maatschappelijke.

De last

Deze mooie woorden willen niet zeggen dat het altijd botertje aan de boom is geweest met de dienstplicht. Voor de burger is de dienstplicht een last en sinds 1814 is het maatschappelijke en politieke debat erover beheerst door een aantal strijdpunten met betrekking tot die last. De eerste daarvan is

de kwestie hoe zwaar de dienstplicht op de bevolking mag drukken. Allerlei ogenschijnlijk technische dienstplichtkwesties draaien uiteindelijk alle om deze vraag. Een andere vraag die steeds terugkeert, is in hoeverre de staatsburger op het moment dat hij de kazerne betreedt, afstand moet doen van een deel van zijn burgerrechten. In de praktijk immers, blijken deze rechten te moeten worden beperkt, daar waar zij in strijd komen met de bijzondere taak van de krijgsmacht: de toepassing van geweld onder extreme, levensbedreigende omstandigheden, zoals dat meestal nogal eufemistisch wordt uitgedrukt. Ten behoeve van die taak onderwerpt de militair zich aan de krijgstuuch, respecteert hij de hiërarchische onderschikking, conformeert hij zich aan allerlei codes en rituelen: maakt hij zich kortom, de typisch militaire normen en waarden eigen. Ook dit is regelmatig omstrepen. Wat de staatsburger aangaat, is hier niet zozeer aan de orde of de dienstplicht het maatschappelijk draagvlak van de krijgsmacht versterkt, maar veeleer of voorafgaand daaraan de dienstplicht zelf wel in de juiste vorm is gegoten. Uit het zojuist gezegde dringt zich de conclusie op dat de Nederlander al naar gelang de omstandigheden, de dienstplicht op twee heel verschillende waardeschalen beoordeelt. Als realist ondergaat hij de dienstplicht als een noodzakelijk kwaad, voortvloeiend uit de vereisten van de oorlogvoering en uit het staatsbelang, al moet die plicht liever een ander dan hemzelf treffen. Als idealist schrijft hij de dienstplicht bepaalde deugden toe. Hier gaat het niet om de dienst-

* Dit artikel is een verkorte weergave van de rede bij de aanvaarding van het ambt van hoogleraar in de militaire geschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam. De rede is uitgegeven door de Stichting Maatschappij en Krijgsmacht in Den Haag en daar te bestellen (070-3461259).

plicht zelf, maar om een normatieve opvatting ervan, ter wille van een hoger doel. De man die de opkomstplicht opschortte, Ter Beek, getuigt daarvan als hij eerder dit jaar zegt: „Eigenlijk ben ik nog steeds een principiële-ideologisch voorstander van de dienstplicht. Het bevordert de wederzijdse beïnvloeding van maatschappij en krijgsmacht”. Wij stuiten dus op de eigenaardigheid dat de dienstplicht aan de ene kant een last is die door de nationale overheid en om militaire redenen aan de bevolking wordt opgelegd, maar tegelijkertijd en zonder veel oog voor mogelijke tegenstrijdigheden, in verband wordt gebracht met de democratische kwaliteit van krijgsmacht en samenleving. En ik zou geen historicus zijn als ik niet meende dat deze tegenstrijdigheid uit het verleden kan worden verklaard. Voor de oorsprong ervan moeten wij namelijk terug naar het einde van de achttiende en het begin van de negentiende eeuw. Wij moeten terug naar deze tijd omdat dan het ontstaan van de moderne, gecentraliseerde eenheidsstaat een beslissende impuls krijgt en tevens, onder invloed hiervan de burgerwapening van karakter verandert.

Burgerwapening als verzet

Het *Ancien Régime* kent vele vormen van burgerwapening, dat wil zeggen van tijdelijke gewapende dienst door burgers. Zij hebben gemeen dat zij het recht op het dragen van wapens en uitoefenen van legitiem geweld voorbehouden aan degenen die op plaatselijk niveau politieke rechten genieten. Tevens hebben deze schutterijen, milities en hoe ze verder mogen heten, gemeen dat zij alleen in geval van groot gevaar te velde gaan en in het verband van het geregelde leger ten oorlog trekken. Waar dit geen uitzondering is maar regel, verliest de burgerwapening haar eigenlijke karakter, en wordt zij een vorm van dwangrecrutering, die de burger definitief van zijn plaatselijke wortels losrukt en tot quasi-beroepssoldaat

maakt. Deze burgerwapening kortom, is een instituut van de standenmaatschappij. In zo'n samenleving heeft de centrale overheid geen rechtstreekse toegang tot de bevolking ten behoeve van de legervorming. De onderdanen zijn van die overheid afgeschermd door een tussenlaag: de standen. Ten behoeve van de legervorming is uit de bevolking veel gemakkelijker te putten via de markt, de werving. Met hun nog gebrekkige financiële en organisatorische middelen kunnen de vorsten en republieken van Europa dat echter niet zelf. Zij roepen daarvoor de hulp in van nationaal en internationaal werkende militaire ondernemers. En zo zijn de legers van het *Ancien Régime* beroepslegers, geworven op een internationale arbeidsmarkt en met geen andere binding dan die met de vorst aan wie zij gehoorzamen. Het is dit laatste aspect, het geringe politieke toezicht door de bevolking op leger en oorlogvoering, dat de militaire denkers van de Verlichting aan de kaak stellen. Zij doen daarvoor een beroep op de traditie van de burgerwapening. Maar zij zijn tegelijkertijd voorzichtig in het betrekken van de bevolking, desnoods de gehele bevolking bij de oorlogvoering door de burgerwapening aan te prijzen als alternatief voor het leger van de staat. Een toonaangevend Frans militair denker als Guibert schrikt daarvoor althans terug. Dat blijkt uit hetgeen hij daarover schrijft in het jaar van zijn dood, 1790, het tweede jaar van de Franse revolutie. Alle burgers hebben het recht en tegelijk de plicht, dat is bij Guibert nauwelijks te onderscheiden, zich te wapenen en te organiseren in burgermilities. Deze belichamen het historische en universele recht op verzet tegen een tirannieke overheid. Nieuw is dat zij voortaan, vanuit hun plaatselijke of regionale wortels, werken binnen een nationaal politiek programma. In de milities heet nu de natie zich te wapenen, met het doel de grondwet te beschermen tegen een onrechtmatig handelende vorst. Zij zijn het machtsmiddel van het nationale parlement. Het voeren van de buitenlandse oorlogen blijft bij Gui-

bert echter voorbehouden aan de koning en een zaak van het bestaande beroepsleger, zij het dat ook dit onder toezicht van het parlement zal staan. Wat de consequenties zullen zijn als de natie zelf zich in het leger zal verenigen en wel de oorlog zal gaan voeren, voorziet en vreest Guibert tegelijk. Dat zal de oorlog van gedaante doen veranderen. Zij zal massaal, totaal, barbaars en onbeheersbaar worden. Dan zal de oorlog worden geregeerd door de emoties van de massa, in plaats van door de koele berekening der staatslieden. Het zijn dezelfde gemengde gevoelens die later Clausewitz aan een revisie van *Vom Kriege* zullen zetten.

Dienstplicht voor het leger

Ook de gangmakers van de Franse Revolutie aarzelen aanvankelijk nog het beroepsleger aan de kant te zetten en voor de oorlogvoering direct een beroep op de bevolking te doen. Pas de radicale Jacobijnen zullen met deze aarzeling korte metten maken. De *levée en masse* roept in 1792-1793 een nieuw type soldaat in het leven, de *soldat-citoyen*: de burger die voor de staat ten oorlog wil trekken. De burgerwapening verandert hierdoor wezenlijk van karakter. De revolutie maakt haar los van haar lokale wortels en brengt haar over naar het niveau van de nationale eenheidsstaat. De van oorsprong lokale burgerwapening, die de burger zich als recht toe-eigende, wordt nu dienstplicht voor het leger van de nationale overheid. En schijnbaar gebeurt dat nog spontaan ook. Robespierre en de zijnen slagen in deze wisseltruc, omdat zij over het hele land een klimaat in het leven weten te roepen, waarin het enige politiek correcte gedrag bestaat uit het veil hebben van leven, have en goed voor de oorlogvoering, in naam van de vrijheid, gelijkheid en broederschap. Vrouwen breien sokken en pluizen verband, mannen stellen hun leven in de waagschaal. Nu de nationale overheid de volkswapening als middel van legervorming heeft veroverd, zal zij die niet meer



Manschappenkantine Hojelkazerne te Utrecht anno 1910

(bron: SMG/KL)

prijsgave. Dat geldt voor het Franse revolutionaire bewind, dat geldt voor Bonaparte en dat geldt zelfs voor de vorsten van de Restauratie, inclusief onze eigen koning Willem I. Het sterke punt van de dienstplicht, het leveren van grote aantallen goedkope soldaten, werkt al snel verslavend. De dienstplicht krijgt zijn huidige vorm van belastingheffing in natura. En na de revolutionairen herkennen ook de conservatieven in de dienstplicht een instrument om de emotionele band tussen de overheid en de staatsburger te verstevigen, zij het dat die burger dan niet meer wordt aangesproken op zijn revolutionaire elan, maar eerder op zijn gehoorzaamheid aan de staat en zijn deelgenootschap aan de natie. De dienstplicht wordt daarvoor in de tweede helft van de negentiende eeuw een ware *rite de passage*, zowel in intellectueel, emotioneel als in fysiek opzicht. Zij verhoogt de geletterdheid en fysieke conditie en zij laat de jeugd zien dat de wereld groter is dan het dorp van herkomst. De dienstplicht en het leger worden de school der natie en van het nationalisme.

Er dagen echter ook minder fraaie perspectieven. De vrees van Guibert en Clausewitz wordt bewaarheid. Massalegers in handen van de staat openen de weg naar de totale oorlogvoering, naar langdurige conflicten

waarin de oorlog niet meer louter een zaak van vorsten en militairen onder elkaar is, maar een sterk ideologische lading krijgt, waarin voorts het onderscheid tussen burger en militair vervaagt en samenlevingen uiteindelijk al hun economische, sociale en demografische hulpbronnen aanboren om vol te houden, tot het einde. De dienstplicht ontpopt zich als één van de instrumenten van de totale oorlog en wordt door de generaties van 1914-1918 en 1939-1945 geassocieerd met dood en verderf op een nauwelijks te bevatten schaal.

Het liberale ideaal

Maar wat is er intussen gebeurd met alle idealen van de dienstplicht als kind van de democratie en uitdrukking van het moderne staatsburgerschap? Zij zijn in de verdrukking geraakt, maar niet verdwenen.

Gekoesterd worden zij nog steeds door de liberalen, met name de linker-vleugel van hun beweging en, vanaf de laatste decennia van de negentiende eeuw, door de socialisten en sociaal-democraten. Hun visie op de dienstplicht is een artikel in een politiek programma voor de democratisering van de staat en het onderwerpen van de monarchie en haar militaire

machtsmiddelen aan de spelregels van de democratie, dan wel de wetmatigheden van de socialistische revolutie. De links-liberalen zien in de dienstplicht een middel om het leger zijn bijzondere, van de maatschappij afgescheiden, karakter te ontnemen. Het leger zal de burger niet militariseren, nee de dienstplichtige zal het leger verburgerlijken. Een kort, of liever zelfs helemaal geen verblijf in de kazerne, is daartoe het aangewezen middel. De verdediging van het land is in de beste handen als de natie zelf en in haar geheel weerbaar is. Het is dan ook beter grote aantallen burgers kort te oefenen dan, zoals de conservatieven doen, kleine aantallen langdurig, tot ze nauwelijks meer van de professional zijn te onderscheiden. Het links-liberale legerideaal is het volksleger, de volkswapening, de natie die zichzelf en liefst vrijwillig wapent en oefent onder leiding van uit eigen kring gekozen of minstens voorgedragen officieren en onderofficieren. Hierbij wordt vaak verwezen naar de milities van de Zwitserse kantons. De socialisten sluiten zich aan het einde van de negentiende eeuw op hoofdzaken bij deze legeropvatting aan. Hun verhouding tot het volkslegermodel is echter wat gecompliceerd. Voor de radicale vleugel van hun beweging krijgt het van oorsprong burgerlijke volksleger, een revolutionaire lading. De socialistische miliciens zal het klasse-instrument dat het leger is, van binnenuit kunnen ondermijnen en veroveren. Voor de gematigde sociaal-democraten fungeert het volksleger meer als een utopisch richtpunt met vooral retorische waarde. Zij koppelen daarbij de rechtmatigheid van de last van de dienstplicht rechtstreeks aan de eis van algemeen kiesrecht.

De conservatieve realiteit

Gerealiseerd wordt dit volkslegerideaal echter nooit. Integendeel, de conservatieve en later ook rechts-liberale opvatting over wat leger en dienstplicht behoren te zijn, domineert.

Alsof er in 1848 geen grondwetswijziging is geweest, stellen koning Willem III en de conservatieven zich op het standpunt, dat het militaire beleid een nationale en dus boven de partijpolitieke meningsverschillen verheven kwestie is. Het beleid kan derhalve gerust aan de deskundigen, dat zijn de koning en de militaire leiding, worden overgelaten. Hun legerideaal staat in de traditie van de achttiende-eeuwse beroepslegers en is een kopie van de legers van de omringende grote mogendheden. Hun leger moet bezield zijn van de ware militaire geest die alleen in de kazerne kan worden beleefd en die de dienstplichtige zich daar ook eigen moet maken. Voorts moet het door zijn organisatie en oefeningspeil geschikt zijn om mee te doen aan wat sinds de Pruisische overwinningen van de jaren '60 de grote mode is: de manoeuvreoorlog. Het conservatieve legerideaal staat echter op gespannen voet met de realiteit, zoals de oppositie ook niet ophoudt te betogen. Nederland is nu eenmaal geen grote mogendheid. Het heeft een politieke strategie van internationale afzijdigheid en neutraliteit. Het heeft een defensieve, passieve militaire strategie die sterk op het terrein en de geografische kenmerken van het land is geïnterpreteerd. Dat is geen uitgangspunt voor een prominente plaats van het leger in de samenleving. En de manoeuvre speelt in het optreden ervan hoe dan ook een ondergeschikte rol. De conservatieve houding ten opzichte van de dienstplichtige is dan ook tweeslachtig. Enerzijds is hij nodig om de sterkte van het leger op peil te houden. Anderzijds treedt de conservatief hem met gepast wantrouwen tegemoet, omdat de eerste oefening in ons land nooit lang genoeg duurt om van hem een echte militair in hart en nieren te maken. De aanwezigheid van al die dienstplichtigen dreigt de ware militaire cultuur te doen verwateren. Tegen het einde van de negentiende eeuw begint de houding der conservatieven hinderlijke proporties aan te nemen. Hun opzet de legervorming als een a-politieke kwestie te behandelen, staat in een democratischer

wordend Nederland de noodzakelijke modernisering van het dienstplichtstelsel in de weg en is op den duur ook niet meer te handhaven. En zo zien we het Nederlandse leger tussen de eeuwwisseling en de Eerste Wereldoorlog in hoog tempo een deel van de achterstand inlopen. De plaatsvervangende en nummervervisseling sneuvelen. Geholpen door de populariteit van de Boerenoorlog vecht zich in de Kamer een „Nieuwe Richting” naar voren die het volksleger opnieuw onder de aandacht brengt en tijdens het kabinet De Meester (1905-1908) wordt hierover onstuimig gedebat-

dergelijke toename van het burgerlijke element in de gelederen is ingesteld. De sociaal-democratische mobilisatieclubs en bonden van dienstplichtigen boezemen de legerleiding slechts wantrouwen in. Uitingen van onvrede van de kant van de miliciens lopen uiteen van de goedmoedige spot in *Frank van Weezels roemruchte jaren* van A.M. de Jong, tot de bekende rellen in de Harskamp in 1918. Het zijn de omstandigheden waarin Troelstra, mede geïnspireerd door de revolutie in Duitsland, zijn befaamde vergissing begaat. Geschrokken stelt de politieke leiding maatregelen in



Anti-kernwapendemonstratie in Amsterdam op 21 november 1981

(bron: SMG/KL)

teerd. Hoewel deze discussies niet het door de „Nieuwe Richting” gewenste resultaat brengen, maken zij wel de weg vrij voor een compromis met de conservatieve opvattingen, in de vorm van de legerwetten van Colijn, uit de jaren direct voorafgaand aan de Eerste Wereldoorlog. Dankzij deze wetten zal de mobilisatie van 1914-1918 uiteindelijk praktisch alle weerbare Nederlanders onder de wapenen brengen, zonder dat daarvoor een volkslegerexperiment nodig is. Diezelfde mobilisatie zal echter aantonen dat de landmacht wat haar organisatie en mentaliteit aangaat, nog niet op een

het vooruitzicht om de toestand in het leger te verbeteren en deze, Oud parafrazerend, meer bij „de pols van den tijd” te brengen. Deze reactie maakt deel uit van een algemene behoefte aan vernieuwing op velerlei gebied: invoering van het algemeen kiesrecht, betere sociale wetgeving en betere gezondheidszorg. Het is opmerkelijk dat de Tweede Wereldoorlog, in de krijgsmacht althans, een heel andere reactie teweeg brengt. In de tweede helft van de jaren '40 en begin jaren '50 gaat een heus disciplineringsoffensief door de landmacht. Het komt voort uit de les-

sen die worden getrokken uit de nederlaag van 1940, die mede wordt verklaard uit de onvoldoende militaire geest in het vooroorlogse leger, met zijn veel te korte eerste oefening en ontbreken van parate eenheden. Tevens berust het op de ervaringen die tijdens de oorlog zijn opgedaan met de methoden van de geallieerde legers. Het leger moet weer een enigszins van de maatschappij afgezonderde organisatie worden, waar gezag wordt gerespecteerd. Intussen heeft ook de houding van politiek links ten opzichte van de krijgsmacht een ontwikkeling doorgemaakt.

Halverwege de jaren '20 nemen de linkse partijen afscheid van het ideaal van de volkswapening. Onder invloed van de verschrikkingen van de Eerste Wereldoorlog en de internationale ontspanning nemen ontwapening, anti-militarisme en pacifisme haar plaats in. De toenemende oorlogsdreiging dwingt aan het einde van de jaren '30 een soort godsvrede over het bestaansrecht van de krijgsmacht af en deze duurt voort tot in de Koude Oorlog. Binnen de wereld- en maatschappijbeschouwing van elk der grote politieke stromingen, van de sociaal-democraten, via de christelijke partijen, tot de liberalen, krijgt de krijgsmacht een eigen, aanvaarde plaats, zij het als garantie tegen het „rode gevaar”, zij het als hoeder van de door God gegeven orde, zij het, wat neutraler, als waarborg van de zelfstandigheid van de staat.

De vermaatschappelijking

De naoorlogse vanzelfsprekendheden in de krijgsmacht worden, als bekend, vanaf het einde der jaren '60 „ter discussie gesteld”. De landmacht, die net in de jaren '50 de teugels heeft aangehaald, dreigt nu het contact met de samenleving te verliezen. Maar gelukkig schiet de dienstplichtige te hulp. Hij gooit de knuppel in het hoenderhok en dwingt de landmacht tot zelfonderzoek over een noodzakelijke aanpassing van de bedrijfscultuur. De landmacht maakt kennis met soldatenvakbonden als de VVDM en de AVNM en hun „gerechtvaardigde eisen”. Het is in deze tijd dat ook de opvattingen over de dienstplicht zelf opnieuw worden geformuleerd. De ideeën over de dienstplicht als aspect van het democratisch burgerschap en bewaker van de militaire bedrijfscultuur, krijgen in deze tijd de vorm waarin wij ze nu kennen. Vooral de dienstplichtigenbonden en de Partij van de Arbeid maken deze tot de hunne. Maar in een tijd waarin democratisering het wachtwoord is dat toegang belooft tot een betere wereld, kunnen zij bij velen op sympathie rekenen. Juist deze brede maatschappelijke steun laat de legerleiding geen keus. Zij moet meebuigen en een nieuw evenwicht zoeken tussen de eisen van de bijzondere taak van de krijgsmacht en de eisen van de tijdgeest. In de jaren '70 gaat de landmacht door een crisis waarin de

gezagsverhoudingen, leiderschapsstijl en de leef- en werkomstandigheden meer in overeenstemming met die in de samenleving worden gebracht. Niet voor niets spreken we van de vermaatschappelijking van de krijgsmacht. Wat in dit proces wordt bereikt, bepaalt de verhoudingen binnen de krijgsmacht en die tussen de krijgsmacht en haar omgeving tot de huidige dag.

En daarmee is onze korte rondgang door de geschiedenis van de dienstplicht voltooid. Wat valt er nu uit te concluderen voor die juist genoemde verhoudingen? De dienstplicht heeft historisch gezien twee gezichten: die van de volkswapening op lokale en later nationale schaal enerzijds en die van de belastingheffing in natura door de overheid anderzijds. Deze gezichten zijn totaal verschillend. Het ene staat voor legervorming van onderop, vanuit de natie zelf. Het andere staat voor legervorming van bovenaf, door de overheid. Dat heeft gevolgen voor het maatschappelijk draagvlak van de krijgsmacht. In de legervorming van onderop krijgt de krijgsmacht haar maatschappelijk draagvlak van nature, omdat het de natie zelf is die zich wapent. In de legervorming van bovenaf is de maatschappelijke aanvaarding van de dienstplicht juist een probleem, dat de overheid zich moet aantrekken. Die doet daartoe een beroep op het landsbelang en appelleert aan het nationaal besef. Maar in Nederland is het succes daarvan wisselend. Is de buitenlandse dreiging diffuus, dan ervaart de dienstplichtige burger vooral de vervreemdende werking van de militaire cultuur en normen en waarden.

Wat de dienstplichtige ervaart, vertalen de negentiende-eeuwse links-liberale en socialistische voormannen in een politiek programma. Zij koppelen de eis van democratisering van de staat aan die van democratisering van het leger, op weg naar een nieuwe volkswapening. Die zal er echter nooit komen. De conservatieve opvatting van wat een geregeld leger hoort te zijn, domineert. De burgerlijke idealen over de dienstplicht leven derhalve voort in de politiek-maatschap-

Literatuur

- H. Amersfoort – *Koning en Kanton. De Nederlandse staat en het einde van de Zwitserse krijgsdienst hier te lande 1814-1829*. SMG, Den Haag hfdst IV (1988).
- F.C. Spits – *De Metamorfose van de Oorlog in de 18e en 19e eeuw. Tien historische studies over oorlog, strategie en legervorming*. Van Gorcum, Assen (1971).
- W. Bevaart – *De Nederlandse Defensie 1839-1874*. SMG, Den Haag (1993).
- W. Klinkert – *Het Vaderland Verdedigd. Plannen en opvattingen over de verdediging van Nederland 1874-1914*. SMG, Den Haag (1992).
- J. Hoffenaar – B. Schoemaker, *Met de Blik naar het Oosten. De Koninklijke Landmacht 1945-1990*. SDU, Den Haag (1994).
- G. Best – *War and Society in Revolutionary Europe 1770-1870*. Fontana, Leicester (1982).
- B. Bond – *War and Society in Europe 1870-1970*. Fontana, Leicester (1983).
- R.G. Foerster (red) – *Die Wehrpflicht. Entstehung, Erscheinungsformen und politisch-militärische Wirkung*. Oldenbourg, München (1994).

pelijke tegencultuur. In hoeverre die succes heeft en de bedrijfscultuur van de krijgsmacht daadwerkelijk corrigeert, hangt steeds af van omstandigheden buiten de krijgsmacht: dat wil zeggen in de samenleving en de politiek. Ik herinner aan de sterke politisering van de legervormingskwestie rond de eeuwwisseling, aan de politiek-maatschappelijke crisis aan het einde van de Eerste Wereldoorlog en het klimaat in den lande dat de vermaatschappelijking onafwendbaar maakte. De dienstplicht is in zichzelf geen garantie, noch onmisbaar voor een open verhouding tussen maatschappij en krijgsmacht. Van beslissend belang is de democratische kwaliteit van het politieke stelsel, de samenleving en de rechtsstaat waarvan de krijgsmacht deel uitmaakt, dat wil zeggen: de open verhouding tussen deze drie.

De beroepskrijgsmacht

De hamvraag is natuurlijk wat deze vaststelling betekent voor de toekomst, na de opschorting van de opkomstplicht. Mij dunkt dat die open verhouding tussen krijgsmacht,

samenleving en politiek eisen zal blijven stellen aan alledrie. Van politiek en samenleving mag worden verwacht dat zij een heldere visie hebben op de bestaansredenen, de doelstellingen en de taken van de krijgsmacht en van de offers die daarvoor moeten worden gebracht. Boven alles dient die visie realistisch te zijn. Zij dient blijk te geven van beoordelingsvermogen van waarop wel en niet bij de inzet van militaire middelen – en dus ook van militair personeel – mag worden gerekend. Het is goed dat een krijgsmacht zich bewust is van de noodzaak van een hecht maatschappelijk draagvlak, maar uiteindelijk heeft zij er recht op dat haar opdrachtgevers haar dat op deze wijze verschaffen.

Van de krijgsmacht mogen wij eisen dat zij de open organisatie blijft die zij sinds de jaren '70 wil zijn. De normen en waarden, codes, rituelen, procedures, gedrags- en leefregels die bij elkaar de typisch militaire cultuur vormen, hebben hun oorsprong in de hoge eisen die het operationele optreden stelt. Zij horen bij het militaire beroep, maar niet tot elke prijs en niet onder alle omstandigheden in dezelfde mate. Hoe dat precies zal uitpak-

ken, moet de toekomst leren. Maar we mogen aannemen dat ook de komende beroepskrijgsmacht van tijd tot tijd haar vermaatschappelijkingskwesties zal beleven.

En dan is er nog iets. De bijzondere taak van de krijgsmacht en de bijpassende militaire cultuur hebben ook de neiging de blik eenzijdig naar binnen te richten: op de eigen organisatie en de zuiver militaire logica van het operationele optreden. Hierin schuilt het gevaar dat militairen de politici gaan zien als lastige buitenstaanders, die van het militaire vak geen sjoegie hebben. Dat zou een opvatting zijn die slecht te rijmen valt met het primaat van de politiek. De krijgsmacht is uitvoerder van de opdrachten die de politieke leiding haar geeft, na een afweging van militaire en andere belangen. Zoals de politicus moet weten wat hij wel en niet van een militair kan verlangen, wordt van de militair een goed ontwikkeld gevoel verwacht voor de politieke en maatschappelijke redenen voor en grenzen aan zijn optreden. Daaraan ontleent dat optreden immers zijn legitimiteit. „Oorlog”, weten wij van Talleyrand, „is een te ernstige zaak om aan militairen over te laten”. ■



Inventarisatie en analyse van beveiligingsrisico's bij de Koninklijke Luchtmacht

In vreedetijd

J.G.H. van Stijn - kapitein van de Koninklijke Luchtmacht

Maatschappelijke verschijnselen zoals criminaliteit, vandalisme en activisme maken in vreedetijd een actief beveiligingsbeleid van onderdelen van de Koninklijke Luchtmacht noodzakelijk. De maatregelen die in het kader van dit beleid worden uitgevoerd zijn op te splitsen in passieve, op preventie gerichte maatregelen en actieve maatregelen, die ten doel hebben op de locatie repressief op te treden. De maatregelen dienen zodanig op elkaar te zijn afgestemd, dat beschadiging of verlies van de beveiligde middelen wordt voorkomen, dan wel dat het risico tot een aanvaardbaar niveau wordt teruggebracht.

Passieve beveiligingsmaatregelen

Passieve beveiligingsmaatregelen hebben tot doel de inbraakwerendheid van een object of terreindeel te vergroten. Om te voorkomen dat te dure, onsamenhangende dan wel onnodige maatregelen (grote overkill) worden getroffen moeten deze, op de locatie, worden bepaald op grond van een nauwkeurige inventarisatie en analyse van de risico's. De lokale situatie, de bedrijfsvoering, bouwkundige staat van het object en beperkende wettelijke bepalingen (bijv. ARBO- en milieuwetgeving) zijn van invloed bij het selecteren van organisatorische, bouwkundige/cultuurtechnische en elektronische maatregelen (OBE-maatregelen). De OBE-maatregelen zijn op basis van de ontwerpdreiging/scenario respectievelijk gericht

op het verminderen van de toegan-
lijkheid, het verhogen van de inbraak-
werendheid van het object en de
detectie/signalering van een poging
tot indringing. Maatwerk en onderlin-
ge samenhang van de maatregelen
bepalen het uiteindelijk effect. Het
niveau van inbraakwerendheid (ver-
traging) dat door de OBE-maatrege-
len wordt gerealiseerd, wordt uitgedrukt in de uitsteltijd.

Actieve beveiligingsmaatregelen

Onder actieve beveiligingsmaatregelen wordt het repressief optreden verstaan, dat plaatsvindt in reactie op een incident of poging tot indringing. Dit optreden heeft als primair doel beschadiging of verlies van beveiligde middelen te voorkomen. De tijd, benodigd voor dit optreden, wordt uitgedrukt in reactietijd. Dit wordt per locatie empirisch bepaald.

Rendement

De relatie tussen de gerealiseerde uitsteltijd (passieve maatregel) en de benodigde reactietijd (actief optreden) bepaalt het rendement van de getroffen beveiligingsmaatregelen. Er is sprake van een positief rendement, indien de reactietijd *minder* bedraagt dan de uitsteltijd (zie afb. 1). Van een negatief rendement is sprake indien de reactietijd *meer* bedraagt dan de uitsteltijd (zie afb. 2). In de dagelijkse praktijk blijkt dat, afhankelijk van de locatie, bouwwijze en/of beperkende

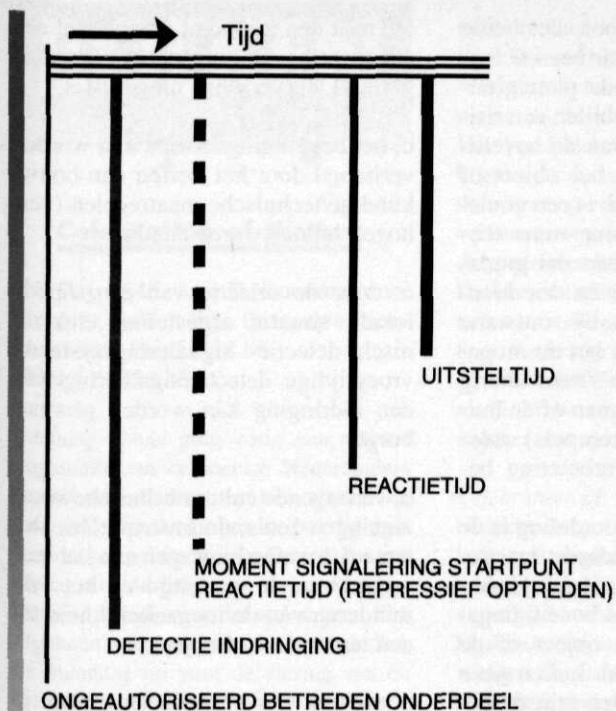
wettelijke bepalingen, soms een gering negatief rendement onvermijdbaar is. In zo'n situatie is sprake van een restrisico en dient te worden overwogen of eventuele meerkosten die aanvullende maatregelen met zich meebrengen, opwegen tegen de verbetering van het rendement.

Risicomangement

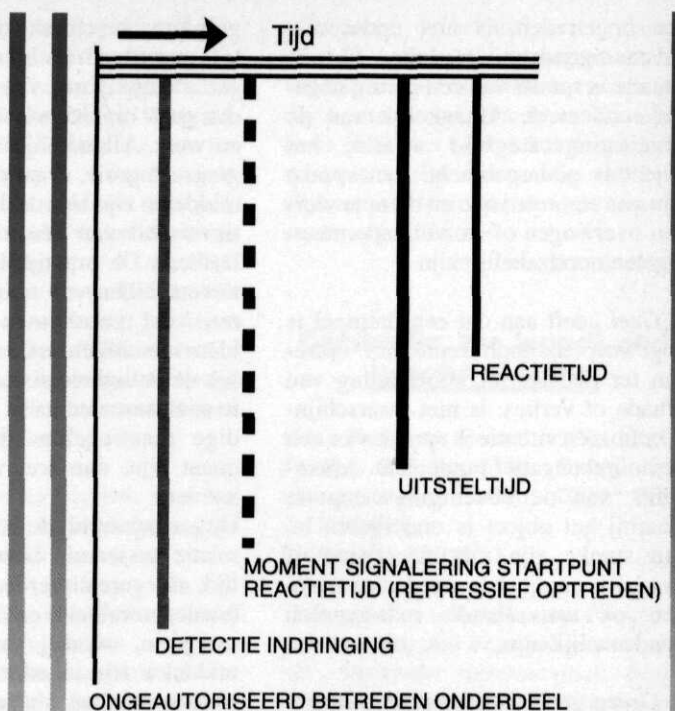
Uit het voorgaande blijkt dat beveiligen, evenals alle andere complexe bedrijfsprocessen, een nauwkeurige en efficiënte aanpak vereist. Risicomangement is hiervoor het aangewezen en onmisbare beleidsinstrument. In de KLu is voor dit doel de werkgroep „Risico Management Beveiliging” (RIMABEV) ingesteld, die is belast met de planning en coördinatie van passieve beveiligingsmaatregelen gericht op het opheffen, dan wel verminderen van de veiligheidsrisico's in vreedetijd. Efficiënt beveiligen begint met de vraag wat moet worden beveiligd, waartegen en welke maatregelen hiervoor zijn vereist. Als basis voor de besluitvorming moet derhalve een inventarisatie en analyse van de risico's plaatsvinden.

Beveiligingscategorieën

Om subjectiviteit bij de beantwoording van de vraag „wat moet worden beveiligd?” te voorkomen, heeft KLu-wijd een gedetailleerde inventarisatie van alle objecten, middelen en gerubriceerde gegevens plaatsgevonden.



Afb. 1 Voorbeeld positief rendement



Afb. 2 Voorbeeld negatief rendement

Op basis daarvan zijn alle objecten, middelen en gegevens vervolgens, afhankelijk van de invloed die verlies, beschadiging of compromittatie heeft op de KLu-vredes- en oorlogstaken, ingedeeld in beveiligingscategorieën. De criteria voor indeling zijn per categorie nauwkeurig gedefinieerd. Beveiligingsverplichtingen als gevolg van bilaterale overeenkomsten zijn hierin meegenomen. Per categorie zijn vervolgens beveiligingsdoelen vastgesteld.

Kleurenmethode

Om de veiligheidsrisico's van m.n. bestaande complexe objecten te inventariseren en analyseren wordt in de KLu de zgn. kleurenmethode toegepast, die is ontwikkeld door het ministerie van justitie en voor gebruik in de KLu verder is aangepast. Voor de inventarisatie wordt gebruikt gemaakt van drie, bij voorkeur transparante, plattgronden van het object en bijbehorende gebieden. Hierop moeten alle ruimten van het object zijn afgebeeld

in een formaat, groot genoeg om in de ruimten de aanwezige middelen en bedrijfsvoeringsprocessen te kunnen aangeven.

1e plattgrond (bedrijfsvoering)

In overleg met de gebruiker worden als eerste stap, aan de hand van de per beveiligingscategorie gedefinieerde criteria, per ruimte of terreindeel alle aanwezige (zeer) vitale middelen geïnventariseerd en *rood* ingetekend op de plattgrond. In de KLu geldt dit bijv. voor hoofdwapensystemen of componenten hiervan, gerubriceerde gegevens, niet of moeilijk vervangbare computersystemen, dataknooppunten e.d. Maatschappelijk/juridisch kwetsbare middelen als bijv. hand-schietwapens, munitie, explosieven, belangrijke doch vervangbare bedrijfsprocessen worden *oranje* ingetekend. Economisch belangrijke, doch niet essentiële middelen *geel* én goederen en middelen van geringe waarde worden *groen* ingekleurd. Van objecten met een complexe bedrijfsvoering verdient het aanbeveling ook de routes die middelen en goederen in

het bedrijfsproces volgen, in de overeenkomstige kleur in te tekenen.

2e plattgrond (beveiligingssituatie)

Als tweede stap worden de bestaande passieve beveiligingsmaatregelen nauwkeurig in kaart gebracht. Tijdens dit proces wordt het door de KLu verwachte dreigingsscenario en de aanvalsmiddelen die redelijkerwijs kunnen worden ingezet a.h.w. geprojecteerd op de reeds bestaande OBE-maatregelen. De mate van toegankelijkheid en inbraakwerendheid, detectie/signalering en de relatie met het repressief optreden, wordt per ruimte in kleuren uitgedrukt t.w.:

a. *Rood* geeft aan dat de passieve beveiligingsmaatregelen een zeer hoge drempel opwerpen. Repressief optreden ter voorkoming van schade of verlies is gegarandeerd. In zo'n situatie is sprake van een positief rendement.

b. *Oranje* geeft aan dat een hoge drempel is opgeworpen, doch schade of verlies, voordat repressief kan wor-

den opgetreden, is niet onder alle omstandigheden uit te sluiten. In zo'n situatie is sprake van een gering negatief rendement. Afhankelijk van de beveiligingscategorie waarbij het object is ondergebracht, kan sprake zijn van een restrisico en dient te worden overwogen of aanvullende maatregelen noodzakelijk zijn.

c. *Geel* geeft aan dat een drempel is opgeworpen, doch repressief optreden ter plaatse, ter voorkoming van schade of verlies, is niet waarschijnlijk. In zo'n situatie is sprake van een verhoogd negatief rendement. Afhankelijk van de beveiligingscategorie waarbij het object is ondergebracht, kan sprake zijn van een risico of restrisico en dient te worden overwogen of aanvullende maatregelen noodzakelijk zijn.

d. *Groen* geeft aan dat geen of nagenoeg geen drempel is opgeworpen. Repressief optreden ter plaatse, ter voorkoming van schade of verlies, is niet mogelijk. In zo'n situatie kan sprake zijn van een sterk negatief rendement. Indien het object is ondergebracht in beveiligingscategorie één t/m drie moet de aan de categorie gerelateerde beveiligingsdoelstelling worden gerealiseerd. In zo'n situatie zijn aanvullende OBE-maatregelen noodzakelijk.

Vergelijking

Als derde stap worden beide plattegronden met elkaar vergeleken. De eerste geeft de kwetsbaarheid van de in het object plaatsvindende bedrijfsvoering en opgestelde middelen weer. De tweede plattegrond geeft de huidige beveiligingssituatie weer. Het ver-

gelijken geschiedt door de beide transparanten over elkaar heen te leggen. Vergelijking van de plattegronden geeft bij kleurverschillen een risico weer. Afhankelijk van de beveiligingscategorie, waarin het object of middelen zijn ingedeeld, is een gradatieverschil van één kleur soms toelaatbaar. De praktijk leert dat gradatieverschillen van twee en drie kleuren veel voorkomen. De ontstane kleurverschillen maken het nu mogelijk de veiligheidsrisico's nauwkeurig te analyseren en na te gaan of de huidige maatregelen (drempels) adequaat zijn, dan wel verbetering behoeven.

Uitgangspunt bij de beoordeling is de relatie tussen de benodigde reactietijd, de gerealiseerde uitsteltijd (inbraakwerendheid) en de beveiligingscategorie, waarbij het object of de middelen zijn ingedeeld. Indien geen kleurverschillen optreden zijn de beveiligingsmaatregelen afgestemd op de risico's en behoeven geen aanvullende maatregelen te worden getroffen. De risicoanalyse is hiermee afgerond.

Aanvullende maatregelen

Indien tijdens stap drie blijkt dat gradatieverschillen in kleuren optreden moet stap vier worden uitgevoerd. Tijdens deze stap wordt onderzocht of en op welke wijze de beveiligingsvoorzieningen kunnen worden verbeterd. Voorgenomen verbeteringen worden vervolgens in kleur uitgezet op de vierde plattegrond. Waarna wederom het proces van vergelijken plaatsvindt. Onderzocht wordt of:

a. als organisatorische maatregel, het verplaatsen van middelen of activitei-

ten naar een ruimte of positie met een adequaat beveiligingsniveau (geen of gering kleurverschil) mogelijk is.

b. het beveiligingsniveau kan worden verhoogd door het treffen van bouwkundige/technische maatregelen (verhogen inbraakwerendheid).

c. door de selectie van een, op de lokale situatie afgestemd, elektronisch detectie-signaleringssysteem, vroegtijdige detectie/signalering van een indringing kan worden gewaarborgd.

d. vertragende cultuurtechnische voorzieningen zoals, doornstruwelen, sloten e.d. kunnen bijdragen aan het verminderen van de uitsteltijd en het verminderen van de toegankelijkheid tot een terreindeel of object.

e. een mix van de voorgaande maatregelen moet worden toegepast.

Samenvatting

Een gedegen risicoanalyse is vereist om met gelimiteerde middelen een optimaal beveiligingsrendement te bewerkstelligen. Deskundige toepassing van de kleurenmethode maakt de veiligheidsrisico's aanschouwelijk en verschaft een duidelijk inzicht in verborgen hiaten of overkill. Het rendement van bestaande en nog te realiseren beveiligingsmaatregelen kan m.b.v. de kleurenmethode goed op de bedrijfsvoering worden afgestemd. Een onnodige kostenverhogende overkill, doch ook schijnveiligheid, kan door het toepassen van deze methode worden voorkomen. ■



BOEKEN bespreking

Celebration of Victory

V-E Day 1945, door R. Connaughton, 175 blz., geïll. Uitg.: Brassey's, Londen, 1995. Prijs: £ 14.95
ISBN 1.85753.181.7

Maandag 8 mei ging vorig jaar vrijwel ongemerkt aan de meeste Nederlanders voorbij. Men had net een lang weekeinde van oorlogsherdenkingen en bevrijdingsfestiviteiten achter de rug. De routine van alledag keerde langzaam terug. Maar in Groot-Brittannië was dat wel anders. Een uitgelaten mensenmassa maakte zich daar die maandag op voor de viering van de vijftigste *V-E Day (Victory in Europe Day)*. Het organisatorische dictaat van tv en veiligheidsmensen maakte de vreugde-uitbarsting wat minder chaotisch en spontaan dan in 1945. De menszee liet zich daardoor echter nauwelijks afleiden en men startte een gigantische Engelse familiepicknick.

De vijftigste herdenking van het einde van de Tweede Wereldoorlog (of: *The German War*, zoals de Britten zeggen) leidde ook in de Engelstalige wereld tot een stortvloed van publicaties. Dit boek is er één van. De auteur, voormalig hoofd van de *British Army Defence Studies*, roept in een sappige, anekdotische stijl de oorlogsjaren in Engeland in herinnering. De kracht van het boek ligt in de details en de wijze waarop personen tot leven worden gebracht. Tientallen bekende en minder bekende eilandbewoners passeren de revue. Tot de eerste categorie behoort bijv. het kindje van mr en mrs Major, de enkele maanden oude John, die door het toeval aan de dodelijke explosie van een *V-1* ont-snapte.

Connaughton benadrukt hoe onvoorbereid Groot-Brittannië de oorlog inging. Luchtdoelartilleristen beschikten bijv. nauwelijks over recente afbeeldingen van Duitse vliegtuigen. Een reclame-actie van een rookwarenfabrikant bracht uitkomst. De fabrikant stopte al enkele jaren plakplaatjes met silhouettekeningen van

militaire vliegtuigen in zijn pakjes sigaretten. Die werden door het Britse *Air Ministry* in hoog tempo gekopieerd en onder de luchtdoelenheden verspreid. Het besef dat Groot-Brittannië aan het begin van de oorlog in militair opzicht door het oog van de naald was gekropen, verklaart trouwens mede de intensiteit van de spanningsontlading op *V-E Day 1945*. Dat die ontlading een hoog alcoholgehalte bezat, wekt geen verbazing: „*At about 8pm, the first peacetime disaster to hit the city (Londen) was beginning to reveal itself. First one pub, then another and another, ran out of beer.*”

Celebration of victory is ook voor het Nederlandse publiek boeiende lectuur. De lezer trekt immers als vanzelf een vergelijking met de wijze waarop we in ons eigen land met de herinnering aan het oorlogseinde omgaan. Er zijn dan zowel verschillen als parallellen te ontdekken. Een belangrijk onderscheid ligt natuurlijk in de mate van nationaal zelfbewustzijn. De Britten hadden alle reden zichzelf triomfantelijk op de borst te slaan: ze hadden in het oorlogsbegint „*against all odds*” tegen de nazi-stortvloed standgehouden. De Nederlanders konden – door de omstandigheden gedwongen – in militair opzicht nauwelijks aan hun eigen bevrijding bijdragen. Als kleine bondgenoot had ons land meer reden tot dankbaarheid tegenover de geallieerden, dan tot zelfgenoegzaamheid.

Er zijn evenwel ook overeenkomsten. De gezamenlijk doorleefde oorlog bracht overal in West-Europa mensen dicht bij elkaar. Ook in Nederland en Groot-Brittannië hoopten velen op politieke vernieuwing en, meer in het algemeen, op een betere en meer rechtvaardige wereld. Deze „doorbraakgedachte” kreeg in ons land vooral vorm in de oprichting van de Partij van de Arbeid. In Groot-Brittannië leidde de vernieuwingswens in juli 1945 tot de dramatische verkiezingsnederlaag van oorlogspremier Winston Churchill – een klap die „Winnie” het electoraat nooit werkelijk zou vergeven. De conservatief Churchill kon echter niet bieden wat de partij van zijn opvolger, *labour*-voorman Clement Attlee, wèl in het vooruitzicht stelde: een welvaartsstaat die de Britten van de wieg tot het graf zou verzorgen. Connaughton stelt in zijn epiloog de vraag

in hoeverre de belofte van een betere wereld ook werkelijk is waargemaakt. Hij laat het vervolgens aan de lezer over een eigen antwoord te formuleren. Dat open einde maakt het boek echter niet minder sympathiek of lezenswaardig: het boek blijft een voortreffelijke sfeertekening van een bewogen dag.

drs. C.P.M. KLEP (SMG/KL)

Cambodia, the legacy and lessons of Untac

(Sipri Research Report nr. 9), door T. Findlay, 238 blz. Uitg.: Oxford University Press, Oxford, 1995. Prijs: £ 17.50 (Pb)
ISBN: 0.19.829185.X

Trevor Findlay is leider van het *Project on Peacekeeping and Regional Security* aan het *Stockholm International Peace Research Institute* (Sipri). Het Sipri wordt gefinancierd door de Zweedse staat, maar heeft een zeer internationaal bemande organisatie. Het boek is een gezamenlijke uitgave van het Sipri en het *Canadian Centre for Global Security*. De betrokkenheid van Australië en het grote aantal Australiërs dat functies vervulde in alle componenten van Untac zijn de auteur, een voormalig Australische diplomaat en gespecialiseerd in wapenbeheersing, zeer van pas gekomen. Het boek is – voor zover bekend – het eerste dat een beschrijving bevat beginnende met de voorgeschiedenis van de Verdragen van Parijs tot en met de afwikkeling van de missie, aangevuld met een inschatting van de mate van succes, de lessen die kunnen worden getrokken en een beschouwing over de situatie in Cambodja, een jaar na afloop van het mandaat.

Alhoewel in de burgeroorlog een situatie was ontstaan waarbij geen van de partijen in staat was de andere te verslaan, was het de wil van de betrokken landen het conflict te de-internationaliseren, hetgeen een doorbraak in de vredesbesprekingen tot gevolg had. De westerse landen, China en de Asean-landen hadden elk hun eigen redenen om de toch wat onwillige Cambodjaanse politieke elite een verdrag op te dringen. De internationale eensgezindheid bracht de VN ertoe de verantwoordelijk-

heid voor het uitvoeren van de vredesregeling op zich te nemen. Zo werd de *United Nations Transitional Authority in Cambodia* (Untac) veel meer dan een traditionele *peacekeeping*-operatie; het was een samenhangend plan voor het brengen van vrede, democratie en respect voor mensenrechten, verankerd in een grondwet die een begin moest maken met de verzoening van de partijen en de reconstructie van het land. De zeer ambitieuze missie overtrof daardoor hetgeen onder *second generation peacekeeping* wordt verstaan.

Met vermelding van veel achtergrondgegevens en gebruikmakend van talrijke citaten, wordt beschreven hoe de periode vanaf het ondertekenen van de verdragen tot het einde van het mandaat is verlopen. Vervolgens wordt de balans opgemaakt (*success or failure?*) en geconcludeerd dat de missie een succes was, zij het met tekortkomingen. Als belangrijkste factoren die hebben bijgedragen aan het succes worden genoemd: het bestaan van een verdrag met een plan en een tijdschema voor de uitvoering, de internationale solidariteit, de leiderschapskwaliteiten van leiders van facties en Untac, de steun van het Cambodjaanse volk en „een goed gesternte”.

Een van de sterke punten van het boek is het formuleren van duidelijke lessen die kunnen worden geleerd uit deze vredesoperatie. Op twaalf gebieden worden lessen geformuleerd, variërend van de onmisbare vroegtijdige planning, de noodzaak onmiddellijk na een verdrag te beginnen met de ontplooiing van pers- en informatiebeleid en adviezen voor onderhandelaars.

Het is jammer dat in een zo uitvoerige studie niet wordt ingegaan op het feit dat het verdrag met de gedetailleerde regelingen m.b.t. de strijdkrachten, was opgesteld zonder deelname van militaire experts. Daardoor bevat het enkele onuitvoerbare punten (bijv. gedetailleerde opgaven door de facties van alle mijnevelden, inb. de gelegde typen mijnen en valstrikken; het opsporen en in beslag nemen van verborgen voorraden van wapens en militaire uitrusting door Untac) en regelingen waarbij de commandanten van de facties al in december 1991 vraagtekens plaatsten (o.a. de verzorging van 200.000 militairen in kantonnementen en de gevolgen van

het demobiliseren van 140.000 militairen).

Bij de vermelding van de ontheffing van de Franse *Deputy Force Commander*, wordt de schijn gewekt dat de wens de Rode Khmer met militaire middelen te dwingen het verdrag na te komen, vooral leefde binnen de *Military Component*. Veeleer was er sprake van druk van civiele Untac-functionarissen op de *Special Representative of the Secretary General* (SRSG) over te gaan tot het gebruik van geweld. Uiteindelijk heeft de *Force Commander* de SRSG overtuigd daar vanaf te zien (en de in voorbereiding zijnde *Operation Dove Tail* af te gelasten). Ook komt de eventuele versterking van Untac aan de orde. Dit idee kwam eveneens voort uit het civiele deel en betrof extra bataljons; dit is door de *Force Commander* afgewezen als „*too late*”. De behoefte aan helikopters maakte deel uit van een uitgebreide lijst met materieelbehoeften, alles benodigd voor het organiseren en uitvoeren van de verkiezingen, die rechtstreeks aan ambassadeurs zijn overhandigd. Behalve Australië - met de *Black Hawks* - hebben ook Maleisië en Singapore voor zes weken helikopters ter beschikking gesteld. Om compleet te zijn behoort ook de *Operation Pay Master* te worden vermeld. In de periode na de verkiezingen heeft Untac tweemaal de uitbetaling van de wedde aan de *Cambodian National Armed Forces* georganiseerd en gecontroleerd en de daarvoor gemaakte databank met het personeelsbestand overgedragen aan het ministerie van defensie. Dit behoorde tot de *peacebuilding*-activiteiten, waarover terecht wordt opgemerkt dat deze met het vertrek van Untac ophielden, terwijl er voor tal van activiteiten genoemd in de *Secretary General's Agenda for Peace* plaats was.

Achter in het boek zijn opgenomen de teksten van de Verdragen van Parijs en de nieuwe Cambodjaanse grondwet, een chronologie en een uitvoerige bibliografie. Mede daardoor is het *Sipri Report* nr. 9, voor wie zich wil verdiepen in deze vredesoperatie, die in vergelijking met andere VN-vredesoperaties kort duurde en significant anders verliep, een uitstekend boek, dat o.a. door de vlotte stijl de lezer zal boeien van begin tot eind.

W.A. HUIJSOON, kol gren b.d.

Kopstukken uit de Tweede Wereldoorlog

Who's Who in World War II, door J. Keegan, 182 blz. Uitg.: Routledge (Who's Who Series) London, 1995. Prijs: £ 10.99
ISBN: 0.415.11889.1

Het behoeft niet te verbazen dat ook gezaghebbende auteurs de afgelopen periode hun graantje hebben meegepikt in de hausse aan publikaties over de Tweede Wereldoorlog. Zo heeft John Keegan, de defensiespecialist van de *Daily Telegraph* en militair-historicus van naam, voor uitgeverij Routledge een *Who's Who* vervaardigd. Opmerkelijk is dat wel, omdat Keegan in zijn militair-historische publikaties vooral de schijnwerper richt op de lotgevallen van de „gewone” man of vrouw in de frontlinie. Wellicht verklaart dit zijn ambitieniveau: Keegan wil niet alleen *feiten* over levensloop en carrière van ieder kopstuk bieden, *but also the flavor of his individuality*.

Kwantitatief biedt de uitgave meer waar, dan de flaptekst belooft; geen 300 maar 509 personen hebben een plaats gekregen. In meerderheid bekleedden zij militaire functies, waarbij Keegan ruim aandacht schenkt aan de leidinggeevenden in het Sovjetkamp en bij de Japanners. Politiek verantwoordelijken, enkele verzetsstrijders en een journalist completeren het geheel. Ons land is vertegenwoordigd door vijf biografische schetsen (Prins Bernhard, Karel Doorman, Anne Frank, Hein ter Poorten en Koningin Wilhelmina), terwijl daarnaast ook bij enkele geallieerde militairen en Duitse gezagdragers kort aandacht aan Nederland wordt besteed. Zo wordt overigens bij generaal Blaskowitz de indruk gewekt dat Prins Bernhard de Duitse capitulatie in ontvangst nam.

Inhoudelijk moet worden geconstateerd dat Keegan zijn ambitieniveau slechts ten dele heeft waargemaakt. Met zijn geroutineerde pen weet hij de kopstukken die hij uit eigen onderzoek goed kent, treffender te karakteriseren. Zo schrijft hij over Eisenhower: „*Though not perhaps a great soldier in the technical sense - it is doubtful if he ever heard a shot fired in anger - he proved himself a genius in the direction of the inter-Allied campaigns*”.

Keegan vreest de roede niet; bij generaal Sir Kenneth Anderson valt te lezen: „*He proved less than wholly successful in the post, ...*” Op één uitzondering na - de schets over Tojo - ontbreekt de onderbouwing, zodat de lezer moet vertrouwen op het oordeelsvermogen van Keegan. In veel gevallen beperkt hij zich wijselijk tot de feiten, en dat blijkt bij de relatief „kleine” kopstukken als het Nederlandse vijftal al moeilijk genoeg. Prins Bernhard heeft weliswaar een keurig lemma, maar bij Anne Frank is Keegan gevallen voor de geromantiseerde versie van de lotgevallen van het dagboek, en bij Ter Poorten wordt de suggestie gewekt dat de KNIL-generaal een strijdmacht van 125.000 goedgetrainde mannen, alsmede actieve VS-steun tot zijn beschikking had. Koningin Wilhelmina en Karel Doorman ten slotte, komen nauwelijks uit de verf. Samenvattend: dit naslagwerk is in zijn soort beslist niet slecht. De auteur heeft echter zijn reputatie niet waargemaakt. Ook voor hem geldt: schoenmaker blijft bij uw leest. drs. P.H. KAMPHUIS (SMG/KL)

Zeg Hollandse soldaat...

door Ant. P. de Graaff, 144 blz., geïll.
Uitg.: Van Wijnen, Franeker 1995.
Prijs: f 25,-
ISBN: 90.5194.137.4

Dit boekje is één van de vele, die vorig jaar zijn uitgegeven t.g.v. het uitroepen van de Indonesische onafhankelijkheid vijftig jaar geleden. Het streven na de Tweede Wereldoorlog het Nederlandse bestuur in Indonesië te herstellen, bracht meer dan 10.000 militairen tussen de keerkringen. Na vier jaren vechten, wacht- en patrouille lopen en na meer dan 6000 doden, bleek de situatie voor Nederland onhoudbaar te zijn en werd de onafhankelijkheid erkend.

Dit boekje heeft m.n. betrekking op het laatste deel van deze periode. Het is voor een belangrijk deel in dagboekvorm geschreven aan de hand van 430 brieven, die een dienstplichtig soldaat vanuit Java naar Nederland zond tussen voorjaar 1949 en najaar 1950. Hierdoor wordt een aardig beeld verkregen van de belevenissen en het doen en laten van een gewone dienstplichtige. De schrijver heeft een selectie

gemaakt uit het genoemde aantal brieven; gelet op de periode als vermeld, is vermoedelijk slechts een derde ervan gebruikt voor dit boekje. Helaas geeft de auteur niet aan welke selectiecriteria hij daarbij heeft gehanteerd. Wel stelt hij in de proloog, dat m.n. de overheid weinig belangstelling toont voor de destijds uitgezonden militairen. Naar zijn mening moet daarom over deze periode worden geschreven, opdat het nageslacht weet wat daar is gebeurd.

Tussen de dagboekteksten door komen ook enige hoofdstukjes voor met correspondentie van de dominee van het bataljon, waarbij de dagboekschrijver was ingedeeld. In deze correspondentie met zijn senioren geeft de veldprediker zijn mening over wat hij waarneemt onder de dienstplichtigen en over het optreden tegen de Indonesiërs. Slechts op enkele aspecten is er relatie met het verhaal van de dagboekschrijver. Hoe interessant dit ook is, gezien de deels andere aard van deze briefwisselingen, zou het beter zijn geweest ze in een afzonderlijk gedeelte van het boek op te nemen. Ondanks deze opmerkingen is het een zowel interessant als boeiend boekje.

T. DE KRUIJF, genm gn b.d.

British victory in Egypt, 1801

The end of Napoleon's conquest, door P. Mackesy, 282 blz. met kaarten en index. Uitg.: Routledge, Londen/ New York 1995. Prijs: £ 45,00
ISBN: 0.415.04064.7

„Veertig eeuwen kijken op u neer”, schijnt Napoleon op 21 juli 1798 tegen zijn soldaten te hebben gezegd toen zij zich opmaakten de Mamelukken bij de piramides van Gizeh een nederlaag toe te brengen. Met deze zege was de Franse verovering van Egypte een feit. Drie jaar later echter vormden de grafmonumenten van de farao's het reisdoel van een uitstapje van een groep Britse militairen. Zij maakten deel uit van de troepenmacht die kort tevoren met steun van de Turken het Franse garnizoen in Caïro tot overgave had gedwongen, een succes dat de eindoverwinning voor de Britten snel dichterbij bracht. Zij konden zich nu concentre-

ren op de inname van het laatste vijandelijke steunpunt, de havenstad Alexandrië. Ze hoefden niet lang aan te dringen: op 27 augustus 1801 gaf Menou, de opperbevelhebber van de Franse troepen in Egypte, de stad over.

De gebeurtenissen in Egypte toonden aan dat de Fransen niet zo onoverwinnelijk waren als dat in het voorafgaande decennium had geleken. De sleutel tot het Britse succes lag in de verbetering van de gevechtdiscipline. Daarbij kwam het erop aan onder alle omstandigheden het onderlinge verband intact te houden. De Britse troepen kregen ruimschoots de tijd zich hierin te trainen. Dat gebeurde eigenlijk bij toeval: omdat het steeds maar niet lukte aan voldoende paarden te komen, werd de operatie enkele maanden uitgesteld.

De strijd in Egypte begon op 8 maart 1801 met de landing in de baai van Aboukir, die dankzij een goede voorbereiding zo ordelijk verliep, dat de troepen na aankomst op het strand direct hun slagorde konden formeren en de vijand te lijf konden gaan. Dit succes, het eerste in een lange reeks van jaren, bood de Britten voldoende vertrouwen in het welslagen van de komende acties. Het hoge moreel en de nieuwe tactiek wierpen meteen hun vruchten af: in de veldslagen bij Mandara (13 maart) en Alexandrië (21 maart) kwam de zege bij de Britten terecht.

De overwinningen hadden echter wel hun schaduwzijde, want de verliezen waren erg groot. Tot de slachtoffers behoorde ook de commandant, Abercromby, die een week na het laatste treffen aan wondkoorts overleed. Hij is de grote held van het boek dat Piers Mackesy over de veldtocht in Egypte heeft geschreven. De auteur, een groot kenner van de Britse geschiedenis in de periode 1775 - 1810, beschouwt Abercromby niet als een groot militair talent. Hij waardeert hem vooral om de bezielende wijze waarop hij het bevel voerde en om het feit dat hij het leger, na veertig jaar van mislukking, het geloof in eigen kunnen teruggaf. Mackesy heeft zijn verhaal over de Britse verovering van Egypte boeiend en meeslepend geschreven. Het is gelardeerd met een veelheid van citaten uit een groot aantal egodocumenten van Britse militairen. Al lezende krijgt men echter de indruk dat de auteur het succes teveel op het conto

van de Britten schrijft en te weinig op het falen aan Franse zijde. Op het leiderschap van Menou, een beschermeling van Napoleon, was erg veel aan te merken. In de slag bij Alexandrië, die beslissend bleek voor het verloop van de gehele operatie, viel hij zijn tegenstander te snel en op het verkeerde punt aan. Bovendien maakte hij ook een grote strategische fout door te vlug voor het offensief te kiezen en niet eerst alle beschikbare eenheden in Alexandrië bijeen te brengen. Abercromby's opvolger Hutchinson kreeg daardoor de kans de verspreid liggende troepen, die toch al niet uitblonden door een sterk moreel, apart uit te schakelen. Mackesy heeft bovendien te weinig oog voor de gebreken aan Britse kant, zoals het gebrek aan vertrouwen in Hutchinson bij zijn ondercommandanten, wat bijna tot mouterij leidde. Zoals gezegd, was het min of meer toevallig dat door het gedwongen uitstel van de operatie, de Britse troepen tijd hadden zich in de nieuwe tactiek te oefenen. De beslissende beginfase van de operatie was anders vast niet zo succesvol verlopen als uiteindelijk is gebeurd.

drs. J.P.C.M. VAN HOOF (SMG/KL)

Atlas of Russia and the independent republics

door M. Brawer, 144 blz. geïll. met veel kaarten en schema's. Uitg.: Simon & Schuster, New York 1994. Prijs: \$ 69,25 ISBN: 0.13.051996.0

Deze atlas begint met een globale geografische en geofysische beschrijving van de voormalige Sovjet-Unie. Vervolgens is van elk van de (op)nieuw ontstane republieken een soortgelijke beschrijving gegeven, maar dan aanzienlijk uitgebreider. Die beschrijving is vervolgens aangevuld met gegevens over de politiek en sociale structuur en de economie. Deze laatste gegevens hebben o.m. betrekking op bevolkingsamenstelling, urbanisatie, opleiding, natuurlijke hulpbronnen, landbouw en industriële produktie. Tevens is per republiek een korte schets gegeven van de geschiedenis van het betreffende gebied. De schrijver heeft zich hierbij (wijselijk) beperkt tot de officiële republieken en is niet ingegaan op de steeds fluctuerende situatie in gebieden, waar afscheidingsbe-

wegingen het heft in handen hebben genomen. Informatie over bijv. Transdnjestrië, Ossetië en Tsjetsjenië zal men dan ook niet aantreffen.

Het kaartmateriaal is uitgevoerd in drie kleuren. Door het veelvuldig gebruik van rood/rose als derde kleur, is het geheel echter tamelijk flets geworden. Ook zijn verschillende kaartjes overvloedig van symbolen voorzien, hetgeen de duidelijkheid niet bevordert. Ondanks deze opmerkingen en het feit dat sommige gegevens al enige jaren oud zijn, lijkt deze atlas vooralsnog de meest actuele informatie te geven die momenteel voorhanden en algemeen toegankelijk is. Het is een handzaam naslagwerk, dat bij een eerste verkenning zeker voor raadpleging in aanmerking komt. De opgenomen beredeneerde bibliografie kan dan hulp bieden voor eventueel verdere studie of onderzoek.

T. DE KRUIJF, genm gn b.d.

Hoog Spel

Onderhandelen op topniveau door de eeuwen heen, door C.L. Mee jr., 255 blz. Uitg.: H.J.W. Becht BV, Bloemendaal, 1994. Prijs: f 39,90 ISBN: 90.230.08324

De praktijk heeft uitgewezen dat de militair van vandaag, veel meer dan in het verleden, bij zijn optreden buiten de landsgrenzen gebruik dient te maken van onderhandelen. In dat kader is het a.h.w. vanzelfsprekend dat een boek met een dergelijke (onder)titel ook de belangstelling van de militair trekt. In het boek worden zeven historische onderhandelings-situaties beschreven, variërend van de confrontatie tussen Paus Leo I en Attila de Hun (in 452) tot de bijeenkomst van de G-7-landen (in 1991). Daarnaast wordt aandacht besteed aan de ontmoeting van Hendrik VIII en Frans I op het Goudlakenkamp (1520), Cortéz en Montezuma, de Aztekenleider (1519), de onderhandeling in Wenen tussen o.a. Metternich, Castlereagh en Talleyrand (1815), de beëindiging van de Eerste Wereldoorlog met Wilson, Clemenceau en Lloyd George (1919) en Jalta 1945 met Roosevelt, Churchill en Stalin.

Alle onderhandelings-situaties zijn in een

apart hoofdstuk beschreven, geplaatst in de historische context en voorzien van een gedetailleerde sfeertekening. De schrijver is er ongetwijfeld in geslaagd op een zeer boeiende wijze de zeven onderhandelings-situaties te beschrijven. Tekenend is daarbij dat het steeds om zeer verschillende hoofdrolspelers gaat die ieder voor zich op een geheel eigen wijze hun stempel op de onderhandelingen hebben gedrukt. Soms beperkte zich dit tot buitensporig vertoon van praal en pracht (zoals in het geval van Hendrik de VIII en Frans de I) soms tot overmatig geweld (zoals bij het optreden van Cortéz in het Aztekenrijk).

Uit al deze voorbeelden blijkt dat er uit deze historische onderhandelings-situaties nauwelijks algemeen geldende conclusies zijn te trekken. Vele op zich succesvolle onderhandelingen blijken bovendien in de tijd gezien een uiterst dubieus vervolg te hebben gehad. Als de aspiratie van de lezer wat anders is gesteld, d.w.z. als het niet diens bedoeling is er voor de eigen (onderhandeling) praktijk lering uit te trekken, dient gewoon te worden geconcludeerd dat het een zeer interessant boek is. Het is vlot geschreven; in heldere bewoordingen worden de feiten en achtergronden aan de orde gesteld en al even boeiend worden de uitkomsten van de onderhandelingen weergegeven.

Voor wie een goed geschreven boek wil lezen, geïnteresseerd is in de geschiedenis en m.n. meer inzicht wil verkrijgen in hoe het „spel” op topniveau kan verlopen, is dit boek beslist aan te raden. Daarnaast biedt het door een goede bronvermelding en een overzichtelijk register veel mogelijkheden voor verdere studie. Samenvattend: een boek dat zich gemakkelijk laat lezen en het zeer zeker ook verdient te worden gelezen. Voor de militair die verwacht er voor de „dagelijkse” (onderhandelings)praktijk veel lering uit te trekken is het evenwel beter er eerst een ander (hand)boek op na te slaan.

drs. G.J.C. ROOZENDAAL, genm mpsd

